

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

**Методичні рекомендації до самостійної роботи
з дисципліни
«ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ»
для студентів усіх спеціальностей**

Харків
НТУ «ХПІ»
2021

Методичні рекомендації до самостійної роботи з дисципліни «Історія та культура України»: навч.-метод. посіб. для студентів усіх спеціальностей / Упоряд. . – Х.: НТУ «ХП», 2021. – с.

Упорядники

Рецензент:

Кафедра українознавства, культурології та історії науки

ПЕРЕДМОВА

Навчальна дисципліна «Історія та культура України» є важливим, і за часом вивчення, першим предметом у блоці соціально-гуманітарних дисциплін на усіх спеціальностях, за якими ведеться підготовка в НТУ «ХПІ». Вона покликана забезпечити отримання студентами фундаментальних знань з історії та культури України, як основи формування світогляду відповідального громадянина, патріота своєї держави, носія високих інтелектуальних, моральних та естетичних якостей.

Однією з особливостей данної дисципліни є поєднання історії та культурології. Це обумовило її структуру з двох модулів: «Історія України» і «Культура України». Метою першого з цих модулів є вивчення основних політичних і соціально-економічних процесів, що відбувалися на різних етапах розвитку українського народу та його державності, другого - вивчення еволюції вітчизняної культури – історії формування її актуальних цінностей в ряду інших європейських культур.

Основними методами навчання у викладанні дисципліни «Історія та культура України» є словесні (опитування, бесіда, дискусія), наочні (презентації, використання матеріалів етнографічного музею кафедри «Слобожанські скарби» ім. Г. Хоткевича), практичні (конспектування та обговорення писемних джерел, виконання підсумкової контрольної роботи (модуль I), написання реферату (модуль II), підготовка тез на студентську науково-практичну конференцію.

Вивчення курсу передбачає роботу студентів на лекціях і семінарах, самостійне опрацювання ними наукової та навчально-методичної літератури, виступи з доповідями, повідомленнями та рефератами, написання контрольних робіт, участь у студентських наукових конференціях, складання іспиту.

Самостійна робота студентів відбувається у позааудиторний час, її зміст визначений навчальною програмою. У комплексі з іншими формами навчання вона забезпечує глибоке вивчення та всебічне засвоєння студентами матеріалу, оволодіння методами наукового мислення, виховання у них творчих, аналітичних підходів до вивчення матеріалу дисципліни. Форми самостійної роботи студентів можуть бути різноманітними: вивчення і конспектування документів та інших історичних джерел, навчальної та навчально-методичної літератури, наукових монографій та статей, написання тематичних повідомлень, доповідей.

Обов'язковим індивідуальним завданням з дисципліни «Історія та культура України» є реферат з Модулю 2 «Українська культура». Його написання – одна з найважливіших форм залучення майбутнього спеціаліста до наукової роботи, бо дає можливість оволодіти методологією та методикою дослідження, навчитися самостійно систематизувати джерела та літературу, всебічно їх аналізува-

ти, давати власну оцінку культурним явищам, оформляти науковий апарат тощо. Оцінка за реферат враховується у підсумковому контролі, що проводиться у формі екзамену.

«Українська культура» є складовим модулем загального курсу «Історія та культура України». Упорядники керувалися завданням познайомити студентів з проявами духу тої чи іншої культурної доби – текстами, які є знаковими та містять ідеї, що турбували чи захоплювали думки культурних діячів. Також в практикумі передбачені відеозавдання на основі перегляду документальних та наукових відеопраць.

Теми другої частини посібника розташовані у відповідності з історичними періодами, від давніх часів до сьогодення. Окремо виділена остання тема практикуму, яка присвячена культурі Слобідського краю. У ній підібрані тексти, які спонукають до роздумів про національну ідентичність, поняття прикордоння, культурного діалогу та культурної толерантності, адже саме Слобожанщина є яскравим прикладом перетину та співіснування різних культур, релігій, мов.

Друга частина цього видання складається з двох блоків завдань, зручних для виконання під час аудиторних занять (семінарів).

Перший з них – це невеликі за обсягом тексти для роботи студентів в аудиторії з метою закріплення теми семінару та поглиблення розуміння кожної культурної епохи. У текстових завданнях пропонуються фрагменти художніх творів, спогадів, наукових досліджень відомих діячів української і зарубіжної культури. Необхідно уважно прочитати тексти та відповісти на поставлені запитання. При цьому слід звертатися до навчальної та наукової літератури, а також до інших джерел, доступних для студентів і рекомендованих викладачем.

Другий блок – це тести для самостійної перевірки своїх знань та підготовки до поточного контролю. Тестові завдання розроблені в уніфікованій формі, вони є точними, всебічними і валідними, охоплюючи всі теми з української культури, відповідно до програми. Велика кількість тестових завдань дозволяє викладачам самостійно формувати достатню кількість варіантів для поточного контролю, забезпечує рівні умови для студентів та рівні вимоги при оцінюванні знань і вмінь.

Видання націлене на закріплення знань, отриманих студентами на лекціях, розширення світогляду, формування художнього та літературного смаку, отримання навичок самостійної роботи, розвиток аналітичного мислення та вміння аналізувати культурні події. Виховання творчої, критично мислячої та патріотично налаштованої молоді – головна мета модулю «Українська культура».

Для успішного засвоєння студентами навчального матеріалу, кафедрою українознавства, культурології та історії науки забезпечено всі необхідні матеріально-технічні умови. При підготовці до семінарських занять студенти можуть скористатися послугами бібліотечного фонду кафедри (701, 702, 707 у/1) та її сайту у мережі Internet. Широкий вибір навчальної, навчально-методичної та наукової літератури дозволяє реалізувати організацію усіх форм навчальної роботи як вітчизняних, так і зарубіжних студентів. Зокрема, «Історія України. Курс лекцій для студентів технічних ВУЗів» під загальною редакцією проф. В.І.Ніколаєнка, навчальний посібник «Історія української культури» за редакцією проф. О. О. Петутіної, навчально-методичний посібник «Сучасна культура України (друга половина XX – початок XXI ст.)» (автор доц. М.М Міщенко),

«Тематика рефератів з історії України для студентів усіх спеціальностей» (уклад. С.С.Ткаченко, В.І.Ніколаєнко), «Організація самостійної роботи студентів з вивчення курсу «Історія України»: Методичні рекомендації для викладачів і студентів усіх спеціальностей» (уклад. доц.С.І.Мешковая, проф.В.І.Силантьєв), «Методичні рекомендації до організації студентської наукової роботи з дисципліни «Історія України» » для викладачів» (уклад. проф. Ніколаєнко В.І., доц. Мотенко Я.В., доц. Шишкіна Є.К.), «Методичні вказівки до використання мультимедійних презентацій у вивченні курсу «Історія України» (уклад. проф.Ніколаєнко В.І., доц. Шишкіна Є.К., доц.Телуха С.С.), «История Украины: Конспект лекций для иностранных студентов» (уклад. проф.В. І. Ніколаєнко, доц. Л. П. Савченко, доц. І. В. Дворкін), «История украинской культуры: учебное пособие для студентов-иностранцев всех специальностей» за ред. проф. О. О. Петутіної, «Українська культура в іменах: Довідник» за ред. проф. О. О. Петутіної.

Базовими підручниками для підготовки студентів є курс лекцій «Історія України» та навчальний посібник «Історія української культури». Вони підручники створені колективом кафедри українознавства, культурології та історії науки і є адаптованими до навчальної програми дисципліни «Історія та культура України», що викладається в нашому університеті. У самостійній роботі студентів з вивчення історії та культури України можливе використання інших підручників, навчальних посібників, а також історичних джерел, наукових монографій, мемуарної та довідкової літератури. Їхній перелік подається до кожної теми, що розміщуються в цій методичній розробці.

Модуль I. Історія України

Тема 1. СТАРОДАВНЯ ДОБА ТА ПЕРІОД СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ В УКРАЇНІ (IX–XVI СТ.)

ВСТУП ДО КУРСУ. КИЇВСЬКА РУСЬ. ЛИТОВСЬКО-РУСЬКЕ КНЯЗІВСТВО

1. *Предмет, завдання, періодизація курсу. Історіографія. Джерела.*
2. *Стародавня історія України. Український етногенез.*
3. *Княжа доба.*
4. *Литовсько-Руське князівство. Основні тенденції політичного та соціально-економічного розвитку українських земель у IX–XVI ст.*

Семінар 1. Стародавня та середньовічна історія України

1. Етногенез східних слов'ян

Відповідь на це запитання варто розпочати з визначення основних термінів: «етнос», «нація», «етногенез», «ареал», «автохтон». Далі слід навести перші писемні згадки про слов'ян. Розглянути версії визначення історичної прабатьківщини слов'ян. Описати процес формування груп союзів східнослов'янських племен та охарактеризувати основні концепції формування українського народу.

2. Етапи розвитку Київської Русі. Галицько-Волинське князівство

Готуючи відповідь на це питання, слід проаналізувати версії походження етноніму «Русь». Необхідно розкрити аргументи, які використовують прихильники норманської і антинорманської теорій походження державності у східних слов'ян. Далі потрібно висвітлити головні особливості політичного і соціально-економічного розвитку давньоруської держави протягом IX–XIII ст. Охарактеризувати адміністративну, військову і релігійну реформи Володимира Великого, державотворчу діяльність Ярослава Мудрого, Данила Романовича Галицького, Володимира Мономаха. Потрібно розкрити соціально-економічні суперечності доби політичної роздробленості, як закономірний етап розвитку середньовічного суспільства. Завершити розгляд питання доцільно визначенням місця давньоруської держави в історії східнослов'янських народів і європейській історії.

3. Українські землі у складі Литовсько-Руського князівства

Відповідь на четверте питання слід розпочати з розповіді про особливості процесу включення українських земель до складу Великого князівства Литовського. Розкриття рівня соціально-економічного і культурного розвитку України та політики литовських князів на українських землях допоможе з'ясувати, чому місцеве населення не чинило опору литовцям. Варто приділити увагу висвітленню таких питань як культурна асиміляція литовців і релігійне життя у

Литовсько-Руській державі. Слід також охарактеризувати міжнародне становище в Східній Європі, з'ясувати причини ослаблення Золотої Орди і зростання впливу Польщі на Литву. Необхідно показати суперечливість автономного статусу українських земель в умовах польсько-литовського зближення. Завершуючи розгляд питання потрібно охарактеризувати зміст Кревської і Городельської уній.

Проблемні питання

1. Які державні утворення першими виникли на українських землях?
2. Які чинники ускладнюють вивчення проблеми українського етногенезу?
3. Яку теорію походження давньоруської держави Ви вважаєте науково аргументованою?
4. У чому полягають причини політичної роздробленості Київської Русі?
5. У чому полягає суть політики «оксамитового проникнення»?

Теми повідомлень

1. Історичний портрет княгині Ольги.
2. Князь Святослав – видатний полководець Київської Русі.
3. Внутрішня і зовнішня політика Володимира Великого.
4. Ярослав Мудрий як державний діяч.
5. Князь Данило Романович Галицький.
6. Запровадження християнства як державної релігії Київської Русі.
7. «Руська правда» як юридичний кодекс.
8. «Повість врем'яних літ» як видатна пам'ятка літописання.
9. Литовські Статути.
10. Братства та їх роль у суспільно-політичному житті України.
11. Полемічні та історичні твори другої половини XVI ст.
12. Українська шляхта.

Література

1. Баран В. Д. Давні слов'яни / В. Д. Баран. – Київ : Альтернатива, 1998. – 335 с.
2. Залізняк Л. Від склавинів до української нації / Л. Залізняк – Київ : Т-во «Знання», 1997. – 197 с.
3. Залізняк Л. Первісна історія України: Навч. посібн. для вузів / Л. Залізняк. – Київ : Вища школа, 1999. – 263 с.
4. Залізняк Л. Стародавня історія України / Л. Залізняк. – Київ : Темпора, 2012. – 542 с.
5. Петров В.П. Походження українського народу/ В.П. Петров – Київ : МП «Фенікс», 1992. – 192 с.
6. Півторак Г. Українці: Звідки ми і наша мова / Г. Півторак – Київ : Наукова думка, 1993. – 200 с.

7. Савчук Б. Українська етнологія / Б. Савчук – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2004. – 559 с.

8. Яковенко Н. М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця ХУІІІ ст.: [Навч. посібник]./ Н.М. Яковенко – Київ : Генеза. 1997. – 312 с.

Тема 2. УКРАЇНСЬКА КОЗАЦЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХVІ–ХVІІІ СТ.)

ВІЙСЬКО ЗАПОРІЗЬКЕ: ПЕРЕДУМОВИ УТВОРЕННЯ, РОЗВИТОК ТА ЛІКВІДАЦІЯ

- 1. Політичні, соціально-економічні і релігійні наслідки укладення Люблінської і Брестської уній. Феномен українського козацтва.*
- 2. Українська революція середини ХVІІІ ст.*
- 3. Українські землі наприкінці ХVІІІ–ХVІХ ст.*

Семінар 2. Українські землі у ХVІ–ХVІІІ ст.

1. Становище українських земель у складі Речі Посполитої

Відповідь на питання слід розпочати з характеристики історичних причин та наслідків укладення Люблінської і Брестської уній. Слід звернути увагу на зміни, що відбулися в соціально-економічній сфері, суспільно-політичному і культурному житті українців: формування фільваркового господарства, подальший розвиток і оформлення кріпацтва, посилення впливу католицизму, утворення уніатської церкви, діяльність православних братств. Розкрити причини і наслідки козацько-селянських повстань кінця ХVІ ст. – першої половини ХVІІІ ст.

2. Національно-визвольна боротьба українського народу у другій половині ХVІІІ ст.

Відповідь на питання необхідно розпочати з визначення передумов революції, її рушійних сил та періодизації. Слід дати оцінку Зборівській угоді. Описати початок формування козацької держави. Згадати про поразку під Берестечком і розглянути Білоцерківський договір. Розкрити наслідки перемоги під Батогом. Проаналізувати перебіг укладення союзу з Московською державою, визначити наслідки Переяславської Ради і «Березневих статей». Пояснити причини порушення царизмом угоди і підписання Віленського перемир'я. Розкрити передумови «Руїни», назвати причини розколу гетьманської держави на Правобережну та Лівобережну. Охарактеризувати політику гетьмана П. Дорошенка. Дати оцінку Корсунській угоді. Показати вплив Московського царства, Османської імперії та Речі Посполитої на розвиток подій у роки «Руїни». Охарактеризувати основні положення Андрусівського перемир'я. Розкрити зміст Бучацького, Журавненського та Бахчисарайського мирних договорів. Назвати причини поразки української революції та її наслідки.

3. Українська козацька держава у третій чверті XVII–XVIII ст.

Готуючи відповідь на питання, слід коротко зупинитись на становищі Правобережжя. Розкрити ситуацію у Слобідській Україні та Запорізькій Січі в зазначений період. Основну увагу варто зосередити на характеристиці Гетьманщини, її політичного і адміністративного устрою. Детально проаналізувати зовнішню і внутрішню політику І. Мазепи, з'ясувати причини та наслідки його переходу на бік шведського короля Карла XII в роки Північної війни. Варто згадати про появу перших українських політичних емігрантів – «мазепинців», зокрема П. Орлика. Розкрити зміст та історичне значення його «Конституції». Необхідно розкрити основні заходи Петра I з подальшого підпорядкування Гетьманщини, описати втручання російського царизму у внутрішні справи козацької держави, обмеження прав гетьмана та місцевого самоврядування. Далі варто охарактеризувати правління гетьмана І. Скоропадського. Розкрити основні цілі створення Першої Малоросійської колегії. Оцінити зміни у внутрішньому становищі Гетьманщини, що відбулись за наказного гетьмана П. Полуботка. Дати характеристику політичній активності гетьмана Д. Апостола. Розкрити обставини створення Правління гетьманського уряду. Пояснити причини відновлення гетьманства та охарактеризувати реформаторську діяльність К. Розумовського. Показати, як започатковану Петром I політику з обмеження української автономії продовжила Катерина II. Розкрити мету створення Другої Малоросійської колегії. Показати основні кроки щодо остаточного скасування української державності: ліквідація гетьманства, відновлення кріпацтва, руйнування полково-сотенного адміністративно-територіального устрою. Слід зупинитись на причинах зруйнування Запорозької Січі. Завершуючи розгляд питання, потрібно розповісти, як склалась подальша доля українського козацтва, дати оцінку ролі козацької держави в історії українського народу.

Проблемні питання

1. Чому став можливим союз Кримського ханства з козаками під час національно-визвольної війни? Чим пояснюються періодичні зміни вектору зовнішньої політики Кримського ханства на користь Речі Посполитої в ході війни?
2. Яку мету переслідував Б. Хмельницький, укладаючи династичну угоду між його сином Тимошем і молдавською княжною Розандою? Які політичні наслідки мала смерть Тимоша?
3. Яке місце в соціально-економічній історії Європи займають революційні події, які відбулись в українських землях у середині XVII ст.? Чи можна знайти аналогії в історії інших країн тогочасної Європи? В чому їхня схожість і відмінність?
4. Яку роль в історії українського державотворення зіграла козацька держава – Військо Запорізьке? Які особливості політичної і соціально-економічної системи виділяли її з кола інших країн? Порівняйте устрій Війська Запорізького з устроєм найближчих сусідів – Московського царства, Речі Посполитої та Османської імперії.

5. Чим пояснюється пошук гетьманами та козацькою старшиною зовнішніх союзників у роки «Руїни»? Чи могло Військо Запорозьке без зовнішньої допомоги захистити завоювання Української революції? В чому причини поразки революції?

6. Порівняйте становище українського козацтва на Правобережжі і Лівобережжі після укладення Вічного миру. В чому причини збереження козацьких порядків у Війську Запорізькому під владою Московської держави?

7. Як змінювалась ситуація в соціально-економічній сфері в Гетьманщині протягом XVIII ст.? Чим пояснюється соціальне розмежування українського суспільства? Які зміни відбулись в економічних взаємовідносинах між Військом Запорізьким та Російською імперією?

8. Чому царському уряду вдалося ліквідувати Гетьманщину і Запорозьку Січ, не зустрівши серйозного опору з боку українців?

Теми повідомлень

1. Причини укладення Люблінської унії. Наслідки утворення Речі Посполитої для українського населення.

2. Причини і наслідки релігійної реформи 1596 р.

3. Особливості становища українського селянства в Речі посполитій. Запровадження кріпосного права.

4. Теорії походження українського козацтва в українській та закордонній історіографії.

5. Утворення Запорізької Січі. Особливості її політичного устрою.

6. Причини та наслідки козацько-селянських повстань кінця XVI – першої половини XVII ст.

7. Взаємовідносини між Московською державою та Військом Запорізьким у роки Української революції середини XVII ст.

8. Внутрішні та зовнішні причини «Руїни». Розкол Війська Запорізького на Лівобережжя та Правобережжя. Втручання Московського царства, Речі Посполитої та Османської імперії.

9. Причини укладення гетьманом Війська Запорізького І. Мазепою та кошовим отаманом Запорізької Січі К. Гордієнко союзу із Швецією в ході Північної війни.

10. Причини та наслідки ліквідації Гетьманщини і Запорізької Січі.

Література

1. Журавльов Д. В. Іван Мазепа / Д. В. Журавльов. – Харків : Фоліо, 2009. – 121 с.

2. Корогод Г. І. Перша Конституція України. Пилип Орлик і його діяльність в еміграції: Навч. посіб. / Г. І. Корогод ; Національний ун-т внутрішніх справ України. Сумська філія. – Суми : Університетська книга, 2008. – 124 с.

3. Маслійчук В. Слобідська Україна / В. Маслійчук. – Київ : [б.в.], 2008. – 71 с. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0003052>

4. Мацьків Т. Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687-1709 / Т. Мацьків ; передм. Л. Винар. – Мюнхен: [б.в.], 1988. – 286 с. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001697>

5. Мельник Л. Г. Лівобережна Гетьманщина періоду стабілізації (1669-1709 рр.) : навч. посібник для студ. іст. спец. / Л. Г. Мельник ; ІСДО, Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. - Київ : [б.в.], 1995. - 104 с.

6. Мельник Л. Г. Гетьманщина першої чверті XVIII століття [Текст] : навч. посібник / Л. Г. Мельник ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - Київ : [б.в.], 1997. - 232 с.

7. Мельник Л. Г. Політична історія Гетьманщини XVIII ст. у документах і матеріалах : навч. посіб. / Л. Г. Мельник ; Ін-т змісту і методів навчання, Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. - Київ : [б.в.], 1997. - 139 с.

8. «Пакти і Конституції» Української козацької держави (до 300-річчя укладення) / Відп. ред. В. А. Смолій; упорядники М. С. Трофимук, Т. В. Чухліб. НАН України. Інститут історії України; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського; Державна архівна служба України; Центральний державний історичний архів, м. Київ. – Львів : Світ, 2011. – 440 с. – Режим доступу : <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-603-692-9/978-966-603-692-9.pdf>

9. Полное собрание законов Российской империи. [Собрание 1-е. С 1649 по 12 декабря 1825 г.]. – Санкт-Петербург. : Тип. 2-го Отд-ния Собств. Е.И.В. канцелярии, 1830. – Режим доступу : http://nlr.ru/e-res/law_r/content.html

10. Смолій В. А. Богдан Хмельницький: Соціально-політичний портрет / В. А. Смолій., В. С. Степанков – Київ : Либідь, 1993. – 502 с.

11. Цикра П. В. Гайдамацький рух на Правобережній Україні у 1740–1742 рр. / П. В. Цикра // Наукові праці. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Т.11. – С.104–111.

12. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків: У 3-ч т. – Львів: Світ, 1992. – Т.3. – Львів: Світ, 1992. – 451 с. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0004455>

Тема 3. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В ІМПЕРСЬКИЙ ПЕРІОД: НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В РОСІЙСЬКІЙ ТА АВСТРО-УГОРСЬКІЙ ІМПЕРІЯХ

1. Геополітичні зміни у Центрально-Східній Європі наприкінці XVIII – на початку XIX ст. та їх вплив на українські землі.

2. Соціально-економічний розвиток українських земель в Російській та Австро-Угорській імперіях в другій половині XIX – на початку XX ст.

3. Процеси націотворення на українських землях в Російській та Австро-Угорській імперіях.

Семінар 3. Українські землі в Російській та Австрійській імперіях

1. Суспільно-політичні процеси на українських землях в контексті змін у Центрально-Східній Європі: наприкінці XVIII – на початку XIX ст.

Сутність змін у Центрально-Східній Європі та Чорноморському регіоні, які відбулися у 1760-х – 1790-х рр.: поразки Османської імперії і втрата нею

статусу «великої держави», інкорпорація Гетьманщини, ліквідація Кримського ханства та поділи Речі Посполитої. Французька революція та наполеонівські війни вплинули на українську еліту. Її представники розділились у поглядах на тих, хто був задоволений перспективами досягнутими інкорпорацією, та тих, хто мріяв про відновлення прав автономії, беручи за приклад спроби поляків відродити власну державу за протекції Франції. Наслідком поразки Франції від коаліції, до якої належали Російська та Австрійська імперії, перекреслили для української еліти автономістські сподівання.

2. Особливості соціально-економічної модернізації українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій

Соціально-економічні процеси в XIX ст. можна вивчати за теорією модернізації. Беззастережна віра у прогрес і поступовий розвиток суспільства були справжньою ідеологією тих часів. Носіями цих ідей на початку були представники традиційної еліти – привілейованих верств, а згодом вихідці з інших шарів суспільства. XIX ст. розглядається як період переходу від традиційного до модерного суспільства. Обидві моделі суспільства мали характерні риси: вплив релігії, соціальна мобільність населення, сфера сімейних відносин тощо. Процеси індустріалізації, міграції, урбанізації, суттєво вплинули на соціальну структуру українського населення, створили феномен великих/промислових міст з їх специфічним культурним, економічним життям.

В останній третині XIX ст. соціально-економічні зміни прискорились. В Російській імперії головним економічним осередком стали українські землі півдня та сходу. Тут відбувалась швидка індустріалізація, міста, які зростали наповнювались мігрантами-селянами, мобільність яких зросла після відміни кріпацтва. Важливим фактором розвитку стали іноземні інвестиції, зокрема у розвиток Донецького індустріального басейну. В Австро-Угорській імперії ті самі процеси відбувались в Галичині, розвиток якої прискорив нафтовий бум.

Суттєвих змін зазнала і транспортна система. Спочатку в підавстрійській Україні з'явилась львівська залізниця, потім в підросійських українських землях було прокладено залізницю до Одеси – головного торговельного центру імперії тих часів. Українське збіжжя в той час становило головні статті експорту Російської імперії. Наприкінці періоду українські землі Російської імперії відігравали роль двигуна її економіки. В Австро-Угорській імперії їх роль була набагато менш помітною, і політичне керування тут передувало економічним рішенням.

3. Націотворення на українських землях в Російській та Австрійській імперіях

XIX ст. було визначальним періодом у формуванні політичної нації – феномену породженого ідеями Французької революції та німецького романтизму. В Східній Європі ці процеси мали особливості, відображені у теоріях М. Гроха та І. Лисяка-Рудницького. Процеси національного будівництва не відбувались прямолінійно, мали відгалуження. Протягом XIX ст. українські землі стали місцем зіткнення кількох великих національних проектів: українського, російського, польського, єврейського. Одночасно існував імперський проект, прихильни-

ки якого вважали національне питання «ворожою вигадкою». Український проект виявився спроможним на тлі низки несприятливих факторів, що безперечно свідчить про складність процесів націотворення.

Початок українського модерного націотворення відбувся на Слобожанщині, де головним осередком українського романтизму стає Харків і його університет. Творчість І. Котляревського була продовжена чисельними послідовниками, піднявши дискусію про вагу національного фольклору. Заснований імперською владою університет в Києві відіграв протилежну ідеям влади роль – створив новий потужний інтелектуальний осередок українського націотворення. В 1830-ті рр. відбувається ще одна важлива подія – видання «Історії Русів», яка перекинула дискусію про українську окремішність на землі колишньої Гетьманщини. В середині XIX ст. Поява першої організації з політичними ідеями – Кирило-Мефодіївського товариства, змусила імперську владу відповісти репресіями. Надалі тиск на прихильників українського проекту – українофілів, буде лише посилюватись. В цей час, роль «українського П'ємонту» на себе перебрала підавстрійська Галичина. Після революції 1848 р., незважаючи на її фактичну поразку, піддані імперії отримали низку демократичних свобод. Зокрема, українці Галичини створили перші політичні організації, отримали українську пресу. Наприкінці періоду головним досягненням було те, що український проект мав міцну підтримку частини населення, а інтелектуальні кола з обох частин українських земель плекали ідею про єдину Україну.

Проблемні питання

1. Чому наприкінці XVIII – на початку XIX ст. імперські проекти виявились переможними і змогли ліквідувати давні держави та автономії – Річ Посполиту, Кримське ханство та Гетьманщину?
2. Які регіональні особливості – півдня, Правобережжя, Слобожанщини, можна простежити у міграціях населення на українських землях в XIX ст.?
3. В чому полягає взаємозв'язок урбанізації, індустріалізації та міграції населення українських земель в цей період?
4. В чому збігались та чим відрізнялись процеси українського націотворення в Російській та Австрійській імперіях?
5. Як різнились соціально-економічні позиції українських земель для Російської та Австрійської імперій?
6. В чому була схожість і які були відмінності в політиці імперій щодо «національних питань» – українського, польського, єврейського?
7. Як пояснити зростання популярності ідей соціалізму в українському суспільстві в останній третині XIX – на початку XX ст.?
8. Наведіть аргументи за/проти тези про (не)завершення переходу від традиційного до модерного суспільства на українських землях на початку XX ст.?

Теми повідомлень

1. Вплив наполеонівських війн початку XIX ст. на українську еліту в Російській імперії.

2. Становлення Донбасу як економічного центру Російської імперії.
3. Розвиток Одеси як «головного порту» Російської імперії.
4. «Нафтова революція» на Галичині в Австро-Угорській імперії.
5. Демографічні і міграційні процеси на українських землях в ХІХ ст.
6. Кирило-Мефодіївське товариство: діячі, ідеї, вплив на українське націотворення.
7. «Українське питання» в Російській імперії.
8. Священики греко-католицької церкви, як головні актори українського «відродження» в Австрійській імперії.
9. Політика Російської імперії в Криму наприкінці ХVІІІ – першій половині ХІХ ст.
10. Перші політичні партії на українських землях наприкінці ХІХ на початку ХХ ст.

Література

1. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності = The Gates of Europe: a History of Ukraine / С. Плохій ; [пер. з англ. Р. Ключка]. – Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. – 493 с. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0011628>
2. Магочій П.-Р. Україна : історія її земель та народів / Павло-Роберт Магочій ; пер. з англ. : Е. Гайдель, С. Грачова, Н. Кушко, О. Сидорчук ; карти П.-Р. Магочій ; покажчики Л. Ільченко ; наук. ред. С. Біленький ; ред. укр. вид. Л. Ільченко ; відп. ред. В. Падяк. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2012. – 794 с.
3. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ-ХХ ст./ Я. Грицак – Київ : УАКАВОО, 2019. – 656 с.
4. Миллер А. Украинский вопрос в Российской империи / А.Миллер. – Київ: Laugus, 2013. – 416 с.
5. Кравченко В. Україна, імперія, Росія/ В. Кравченко. – Київ : Критика, 2011. – 542 с.
6. Івчик Н. Зневажена іншість: етноконфесійна політика Російської імперії на Правобережній Україні (1850-ті – 1880-ті рр.) / Н. Івчик. – Рівне : Волинські обереги, 2020. – 225 с.
7. Куліков В. Підприємства й суспільство в заводських і шахтарських поселеннях Донбасу та Подніпров'я в 1870–1917 рр./ В. Куліков. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. – 388 с.
8. Україна. Процеси націотворення : [збірка] / [Юліане Бестерс-Дільгер та ін. ; наук. ред. В. Маслійчук ; пер. з нім.: С. Матіаш та Ю. Дуркот] ; упоряд. Андреас Каппелер . – Київ : К.І.С., 2011. – 415 с.

Тема 4. УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921 РР.

УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В ЧАСИ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.

1. Утворення УЦР та її державотворча діяльність.
2. Гетьманська держава П. Скоропадського.

3. *Західноукраїнська Народна Республіка.*

4. *УНР часів Директорії. Історичне значення Української революції.*

Семінар 4. Боротьба за відродження української державності у 1917–1921 рр.

1. Основні напрямки діяльності УЦР: досягнення та прорахунки

Відповідь на перше питання слід розпочати з визначення причин і рушійних сил Лютневої революції, пояснити значення терміну «двовладдя». Далі слід проаналізувати особливості політичної ситуації в Україні (три основних органи, що претендували на виконання владних повноважень). Характеризуючи діяльність Української Центральної Ради, варто простежити її еволюцію від блоку українських національних партій та громадських організацій до тимчасового владного органу. Доцільно описати її відносини з Тимчасовим урядом Росії і зміст I та II Універсалів. Наприкінці необхідно дати загальну характеристику політичної та соціально-економічної ситуації в Росії та Україні восени 1917 р., напередодні більшовицького перевороту.

2. Українська Держава

Друге питання хронологічно охоплює період від жовтня 1917 р. (більшовицький переворот в Петрограді) до грудня 1918 р. (падіння Гетьманату П. Скоропадського і прихід до влади Директорії). Висвітлюючи конфлікт Центральної Ради з Раднаркомом РСФРР, що невдовзі переріс у війну, необхідно визначити, які факти дають підстави окремим історикам тлумачити її як міжнаціональну, а які – як громадянську. Слід проаналізувати зміст III і IV Універсалів Центральної Ради в контексті більшовицького перевороту та Брестського миру. При з'ясуванні причин остаточного падіння Центральної Ради і приходу до влади П. Скоропадського, варто звернути увагу на позицію Німеччини та Австро-Угорщини, чії війська реально контролювали з весни 1918 р. Україну. Щодо гетьманського режиму, необхідно стисло визначити основні напрямки його внутрішньої і зовнішньої політики, особливо зупинившись на причинах неодноразових антигетьманських повстань і заворушень та на вплив міжнародних чинників, зокрема – завершення Першої світової війни.

3. Революційний процес в західноукраїнських землях. Створення ЗУНР та її діяльність

Розкриваючи особливості революційного процесу на території Австро-Угорської імперії у 1918 р. передусім слід пояснити як Перша світова війна вплинула на стан українсько-австрійських та українсько-польських відносин. Слід розкрити передумови створення Української Національної Ради у Львові і проголошення незалежності Західноукраїнської Народної Республіки. Необхідно окремо зупинитися на визначенні причин польсько-української збройної конфронтації та баченні країнами Антанти вирішення «українського питання».

Наприкінці потрібно дати правову оцінку Акту Злуки ЗУНР і УНР та пояснити його історичне значення.

4. Боротьба УНР із зовнішньою агресією у 1918–1921 рр. Основні результати і уроки революційних подій

Висвітлюючи четверте питання потрібно охарактеризувати основні військово-політичні режими, що існували на території України протягом цього часу (УНР, ЗУНР, УСРР, ЗСПР, війська Антанти, РПАУ (м)). Слід окремо зупинитися на характеристиці селянського повстанського руху як важливого чинника успіхів і невдач всіх вказаних режимів. Згадати найвідоміших повстанських лідерів, визначити причини їхньої поразки. При розгляді основних подій 1920–1921 рр. слід зупинитися на радянсько-польській війні (Варшавська угода С. Петлюри з Ю. Пілсудським, хід бойових дій і зміна характеру війни, перемир'я і умови Ризької мирної угоди 1921 р. для України) та боротьбі Червоної армії проти Російської армії П.М. Врангеля у листопаді 1920 р. В межах цього питання слід згадати про останні спалахи антибільшовицького руху опору (махновський рух наприкінці 1920 – у 1921 рр., похід Ю. Тютюнника 1921 р.). Необхідно підвести підсумки розгляду теми: згадати причини революції і збройного протистояння та співвіднести їх з реальними результатами. Визначити основні чинники, що сприяли перемозі РКП(б) та КП(б)У і призвели до поразки їх основних супротивників («білогвардійців», УНР і ЗУНР, сил Антанти, повстанського руху).

Проблемні питання

1. У чому полягає значення діяльності Української Центральної Ради для розбудови української державності?
2. Наскільки відповідали погляди та діяльність П. Скоропадського інтересам і прагненням тогочасного українського суспільства?
3. Які проблеми турбували більшість населення України в 1917–1921 рр.?
4. З чим пов'язані успіхи й невдачі політичних режимів, що на деякий час встановлювалися в Україні (особливо – протягом 1919 р.)?
5. Які чинники зумовили поразку українських національно-демократичних сил?

Теми повідомлень

1. М.Грушевський – науковець і політичний діяч.
2. В.Винниченко – митець і політик.
3. С.Петлюра: політичний портрет.
4. Історичний портрет Є. Петрушевича.
5. П. Скоропадський: від царського ад'ютанта до гетьмана України.
6. Діяльність Х. Раковського в Україні.
7. Н.Махно – ватажок повстанського руху на півдні України.
8. Білогвардійський рух на території України.
9. Політика «воєнного комунізму» та її здійснення в Україні.

10. Українська Галицька Армія – збройні сили ЗУНР.
11. Акт Злуки УНР і ЗУНР: історичне значення.
12. Ризький мирний договір.

Література

1. Великочий В. С. Джерела до вивчення державного будівництва в ЗУНР / В. С. Великочий ; Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ : Плай, 2003. – 278 с.
2. Винниченко В. К. Заповіт борцям за визволення / В. К. Винниченко. – Київ : Вид-во Криниця, 1991. – 128 с. – Режим доступу : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2930>
3. Деникин А. И. Очерки русской смуты : Вооруженные силы юга России. Заключительный период борьбы. Январь 1919 – март 1920 / А. И. Деникин. – Минск : Харвест, 2002. – 464 с. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0008161>
4. Захарченко П. Селянський рух в Україні у контексті антигетьманського повстання (осінь 1918 р.) / П. Захарченко. – Київ : ТОВ Міжнар. фін. агенція, 1997. – 46 с.
5. Махно Н. Воспоминания / Н. Махно – Репр. изд. 1929 г. – Кн. 1 : Русская революция на Украине (От марта 1917 г. по апрель 1918 год). – Харків : Скорпион, 1998 – 213 с.
6. Махно Н. Воспоминания / Н. Махно – Репр. изд. 1936–37 гг. – Кн. 2–3: Под ударами контрреволюции (апрель–июнь 1918 г.) (Кн.2); Украинская революция (июль–декабрь 1918 г.) (Кн.3). – Харків : Скорпион, 1998 – 184 с.
7. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 - грудень 1918 = Memoirs. End of 1917 - december 1918 / Павло Скоропадський; голов. ред. Я. Пеленський ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського [та ін.]. – Київ ; Філадельфія: [б.в.], 1995. – 492 с. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0007542>
8. Петлюра С. В. Вибрані твори та документи / С. В. Петлюра; Всеукр. т-во "Просвіта" ім. Т. Г. Шевченка, Укр. б-ка ім. С. Петлюри в Парижі, Фондація С. Петлюри в Канаді. – Київ : Довіра, 1994. – 269 с. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002080>

Тема 5. УКРАЇНА В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО У 1921–1939 РР.

1. Соціально-економічний і політичний розвиток УСРР в період непу (20-ті рр. ХХ ст.).
2. Тоталітарна система в СРСР у 1930-х. Сталінізм та його наслідки для України.
3. Політичний, соціально-економічний та національно-культурний розвиток Західної України у міжвоєнний період.

Семінар 5. Розвиток УСРР у міжвоєнний період

1. Економічний розвиток УСРР на основі непу

Під час підготовки першого питання необхідно визначити причини переходу від політики «воєнного комунізму» до нової економічної політики та сутності цих термінів, згадати про голод 1921–1923 рр. Визначити і проаналізувати основні ознаки непу, у сільському господарстві та промисловості, висвітлити результати грошової реформи 1922–1924 рр. Слід чітко усвідомити причини криз непу, особливо – хлібозаготівельної кризи 1927–1928 рр. З'ясувати причини згортання непу й остаточного переходу до адміністративно-командних методів господарювання.

2. Політичний режим 1920-х. Політика «коренізації»

У другому питанні слід акцентувати увагу на сутності та суперечностях політичного режиму в УСРР: певна його лібералізація при встановленні водночас однопартійності та монополії більшовицької партії на владу. Окремого розгляду потребує політика «коренізації», здійснення якої в Україні не варто зводити лише до «українізації», варто згадати і про задоволення національно-культурних потреб етнічних меншин. Говорячи ж про власне «українізацію» та українське національно-культурне відродження, варто відзначити внесок М. Скрипника, О. Шумського, В. Затонського, М. Хвильового у розповсюдження й популяризацію української мови та культури та сталінську ідеологічну кампанію проти них.

3. Сутність та основні складові сталінського тоталітарного режиму. Масові безпідставні політичні репресії

Відповідь на третє питання доцільно розпочати з визначення терміну «тоталітарний режим», характеристики його головних ознак, з'ясування специфіки тоталітарної системи в Україні. Далі необхідно згадати перші великі показові судові процеси: «Шахтинську справу», справи «СВУ» і «Промпартії». Після цього варто охарактеризувати причини та головні напрямки «Великого терору» 1937–1938 рр. (т.зв. «куркульська» та національні операції НКВС), висвітлити проблему масових репресій проти української інтелігенції, виявити наслідки масових репресій в армії напередодні II світової війни.

4. Економічний розвиток радянської України в 1930-ті рр.

У четвертому питанні рекомендується всебічно проаналізувати головні напрямки проведення форсованої індустріалізації, джерела надходження коштів на її здійснення, роль і місце радянської України у військово-промисловому комплексі СРСР. З'ясувати сутність та масштаби стаханівського руху. Виявити результати індустріалізації для промисловості УСРР. Розкрити характер і головні етапи впровадження політики колективізації сільського господарства. Розповісти про прояви незадоволення селян сталінською політикою колективізації та тимчасову відмову радянського уряду від «штурму» на селі. Висвітлити

причини виникнення ідеї ліквідації куркульства як класу і масового розкуркулення. Проаналізувати причини та трагічні наслідки голодомору 1932–1933 рр. для України. Звернути увагу на посилення адміністративно-командного тиску в економіці, на роль і місце України у передвоєнних економічних планах сталінського уряду.

Проблемні питання

1. Порівняйте основні риси політики «воєнного комунізму» та непу.
2. В чому полягали основні суперечності непу? Чому було згорнуто нову економічну політику? Чи можливим було її продовження і за яких умов?
3. Чи можна вважати радянський режим часів непу таким само тоталітарним, як і у 1930-х рр.?
4. Які моделі побудови СРСР обстоювали учасники дискусії при його утворенні? Яка з них в результаті перемогла? Які наслідки це мало?
5. В чому полягає сутність політики «коренізації»? Чи тотожні терміни «коренізація» та «українізація»?
6. Складіть порівняльну таблицю «Модель економічного розвитку УСРР в 1920-ті і в 1930-ті рр.»
7. Охарактеризуйте позитивні та негативні результати індустріалізації в Україні. Покажіть причинно-наслідковий зв'язок між радянською політикою індустріалізації, з одного боку, і колективізацією та Голодомором 1932–1933 рр. в Україні – з іншого.
8. Які наслідки мали масові репресії в Червоній армії?
9. Порівняйте становище західних українців у складі Польщі, Румунії, Чехословаччини у міжвоєнний період.
10. Чи можна вважати націоналістичний «революційно-визвольний» рух 20-х – 30-х рр. на Західній Україні тоталітарним? Аргументуйте.

Теми повідомлень

1. Створення Союзу Радянських Соціалістичних республік.
2. Голод 1921–1923 рр. в Україні.
3. Політична боротьба в більшовицькій партії в роки непу.
4. Олександр Шумський та Микола Скрипник – провідники українізації.
5. Перша столиця УСРР: Харків у 1919–1934 рр.
6. Політичний портрет Й. Сталіна.
7. Стаханівський рух: правда і вигадка.
8. Голодомор 1932–1933 рр. – страшний злочин сталінського режиму.
9. Конституція СРСР 1936 р. і Конституція УРСР 1937 р.: розходження між словом і ділом.
10. Інтелігенція України в умовах тоталітарного режиму.

Література

1. Алексієвець Л. Основні тенденції та особливості етнополітичного процесу у польській державі в 1918–1926 рр. / Л. Алексієвець // Наук. зап. Терноп.

нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – Вип. 2. Ч. 2. – С.120–128. – Режим доступу : <https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fshron1.chtyvo.org.ua%2FAleksiiievets%2FOsnovni%2Ftendentsii%2Fta%2Fosoblyvosti%2Fetnopolitychnoho%2Fprotsesu%2Fu%2Fpolskii%2Fderzhavi%2Fv%2F19181926%2Frr.pdf>

2. Архіреський Д. Влада і селянство в Україні у 20-ті рр./ Д. Архіреський, В. Ченцов // З архіву ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1999. – №1 / 2. С.87 – 127. – Режим доступу :

http://resource.history.org.ua/publ/gpu_1999_1_87

3. Борисёнок Е. Ю. Несоветская украинизация: власти Польши, Чехословакии и Румынии и «украинский вопрос» в межвоенный период. / Е. Ю. Борисёнок. – Москва, 2018. – 304 с. – Режим доступу :

https://inslav.ru/sites/default/files/editions/2018_borisenok.pdf

4. Віднянський С. Закарпаття: від «землі без імені» до власної державності – Карпатської України / С. Віднянський // Україна-Європа-Світ. Міжнар. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – Вип. 13. – Тернопіль, 2014. – Режим доступу :

https://chtyvo.org.ua/authors/Vidnianskyi_S/Zakarpattia_vid_zemli_bez_imeni_do_vlasnoi_derzhavnosti_Karpatskoi_Ukrainy/

5. Гнатюк О. Прометеї двох народів: люди, які примиряли Польщу і Україну / О. Гнатюк // Історична правда. – 2010. – 18 жовтня. – Режим доступу : <https://www.istpravda.com.ua/articles/2010/10/18/568/>

6. Гуцало Л. Національні меншини України в політиці коренізації 20-х – 30-х рр. ХХ ст. / Л. Гуцало // Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України]. – 2006. – Вип. 29. – С. 110–124. – Режим доступу : https://ipind.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/hutalo_natsinalni.pdf

7. Дерев'яний І. Польська окупація Західної України в 1918–1939 роках. Як це було / І. Дерев'яний // Історична правда. – 2011. – 3 лютого. – Режим доступу : <https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/02/3/21714/>

8. З порога смерті: Письменники України – жертви сталінських репресій / Упоряд. О. Г. Мусієнко. – Вип. 1. – Київ : Радянський письменник, 1991. – 494 с. – Режим доступу : <http://resource.history.org.ua/item/11213>

9. Мазипчук М. КПЗУ і «Сельроб». Український лівий рух на Галичині й Волині в 1920-х. / М. Мазипчук // Історична правда. – 2016. – 1 квітня. – Режим доступу : <https://www.istpravda.com.ua/articles/2016/04/1/149034/>

10. Мартин Т. Империя положительной деятельности. Нации и национализм в СССР, 1923–1939 / Пер. с англ. О. Р. Щёлоковой. – Москва : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН) ; Фонд "Президентский центр Б. Н. Ельцина", 2011. – 663 с. – Режим доступу : <http://resource.history.org.ua/item/10724>

11. Рендюк Т. Становище українців Північної Буковини у складі Великої Румунії впродовж 1918–1940 рр. / Т. Рендюк // Краєзнавство. – 2011. – № 4. – Режим доступу :

<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/32718/36-Rendiuk.pdf>

12. Суспільство і влада в радянській Україні років непу (1921–1928). Колективна монографія. / Відп. ред. С. Кульчицький. – Київ : Інститут історії Украї-

ни НАН України, 2015. – Т. 1. – Режим доступу : <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-7708-3/978-966-02-7708-3.pdf>. Т.2. – Режим доступу : <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-7709-0/978-966-02-7709-0.pdf>

13. «Українізація» 1920-х – 30-х років: передумови, здобутки, уроки./ відп. ред. В. А. Смолій – Київ, 2003. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002714>

14. Фицпатрик Ш. Русская революция / Ш. Фицпатрик ; пер. с англ. Н. Эдельмана. – Москва, 2018. – Режим доступу : <https://drive.google.com/file/d/1KMehRql8BnV1l2u2FKadya951UkLXZtg/view>

15. Фицпатрик Ш. Сталинские крестьяне. Социальная история Советской России в 30-е годы: деревня. / Ш. Фицпатрик – Москва, 2001. – Режим доступу : <https://nkvd.tomsk.ru/content/editor/Monografii%20Ficpartrik-SH-Stalinskie-krestyane.pdf>

16. Шаповал Ю. Україна 20-х – 50-х років: сторінки ненаписаної історії / Ю. Шаповал – Київ., 1993. – Режим доступу : http://chtyvo.org.ua/authors/Shapoval_Yurii/Ukraina_20-50-kh_rokiv_storinky_nenapysanoi_istorii/

Тема 6. УКРАЇНА В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939–1945 РР.)

УКРАЇНА В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ, 1939–1945 РР.

1. *Українські землі напередодні та на початку Другої світової війни: 1938–1941 рр.*
2. *Україна в умовах нацистсько-радянської війни.*
3. *Повоєнний період, «пізній сталінізм».*

Семінар 6. Україна наприкінці 1930-х – на початку 1950-х рр.

1. «Українське питання» напередодні війни. Карпатська Україна

Напередодні війни українські землі входили до кількох європейських держав. Кожна з них мала свої плани щодо вирішення «українського питання». В міжвоєнній Польщі були створені організації, зокрема ОУН, які сповідували ідеологію інтегрального націоналізму. Їхні діячі пізніше відіграли роль у Другій світовій війні.

Напередодні війни міжнародні відносини в Європі характеризувались постійними кризами, які провокували агресивні режими. Прикладом безпорадності світової спільноти зупинити наростаючу напругу слугують події громадянської війни в Іспанії 1936–1939 рр., яка стала плацдармом для випробування сил нацистської Німеччини та фашистської Італії з одного боку, та СРСР з іншого. А також Мюнхенський пакт 1938 р., який призвів до окупації Чехословаччини. Наслідком падіння Чехословацької держави стала короткочасна поява Карпатської України, яка невдовзі була окупована Угорщиною.

Говорячи про початок війни слід звернути увагу на солідарні дії двох тоталітарних режимів – Третього рейху та сталінського СРСР спрямовані проти

Польщі, які призвели до її окупації. Ці спільні дії стали наслідком підписаного договору – пакту Молотова-Ріббентропа. СРСР з 1939 по 1941 рр. здійснив низку актів агресії в Європі, зокрема окупував румунські території – Південну Бессарабію та Буковину, приєднавши їх до української республіки. Важливий момент – політика «радянізації» яку проводив СРСР на окупованих територіях.

В червні 1941 р. розпочалась радянсько-нацистська війна, для якої був властивим наджорстокий характер, який відрізняв її від бойових дій у Західній Європі, зокрема і у перебігу подій Голокосту. Лише допомога союзників по антигітлерівській коаліції та серйозні, хоч і тактичні, зміни у внутрішній політиці (звернення до «національних героїв», відмова від більшовицьких гасел на користь закликів про захист Вітчизни і «батьківської хати») допомогли консолювати населення і зупинити нацистський наступ. Подальший хід війни також визначався не лише героїчним спротивом населення СРСР, але і потужним тиском західних союзників на нацистів у Північній Африці, Скандинавії, Італії, Франції.

2. Нацистсько-радянське протистояння у 1941–1945 рр. Окупаційна політика нацистської Німеччини в Україні, рух спротиву

Історія України в Другій світовій фахівцями описується як історія в окупації. Попри візію окремих нацистських діячів, які пропонували Гітлеру створення маріонеткової української держави – союзниці Третього райху, політика нацистів звелась до нещадної експлуатації українського населення (остарбайтери) і жорстокого терору проти різних груп населення. Масові злочини були вчинені нацистами по відношенню до: радянських військовополонених, євреїв (Голокост), ромів (Калі траш). Нацистська політика дуже швидко призвела до потужного руху спротиву, який в Україні мав декілька відгалужень (партизанський/радянський, націоналістичний – УПА). Слід зауважити, що ставка українських націоналістів – ОУН на Третій райх у допомозі створення української держави вже у 1941 р. виявилась програшною і надалі ОУН (б) відійшла від співпраці, намагаючись знайти контакти з західними державами – Великою Британією та США.

З 1943 р. СРСР здійснив перелом у війні, позначений двома грандіозними операціями – Сталінградською та Курською битвами. Остання розпочала визволення України від нацистів, яке завершилось восени 1944 р. На території України відбувались потужні військові операції, найкривавішою серед яких стала битва за Київ, з форсуванням Дніпра.

Врешті, Другу світову війну СРСР завершив посиливши свій вплив в Східній Європі і будь які мрії про власну українську державу лишилися нездійсненими. Багато українців опинились в еміграції, торуючи шлях від таборів створених західними союзниками (DP-camps) до країн Західної Європи та Північної Америки.

3. Пам'ять про Другу світову війну в сучасній Україні

Пам'ять про Другу світову війну в українському суспільстві пройшла низку трансформацій. Від замовчування багатьох аспектів – Голокосту, діяльності

УПА, кількості загиблих у війні – в часи пізнього сталінізму, до створення культу Великої вітчизняної війни у період Застою. Варто відзначити, що така офіційна пам'ять про війну не збігалась з неофіційною – регіональною (особливо для Західної України) та сімейною (коли в родині могли згадувати про трагічні долі власних родичів, загибель яких не вміщалась в рамки офіційних розповідей – «чорносивитники», відправлені до ГУТАБу за «співробітництво з ворогом» тощо). Варто акцентувати на періоді незалежності, коли у офіційній пам'яті відбулись надзвичайні зміни. Відтепер, національний наратив пам'яті про війну поступово включав пам'яті окремих груп – євреїв, ромів, представників не радянського спротиву, оstarбайтерів.

Політика пам'яті того чи іншого періоду незалежності різнилась між собою: період президентства Л. Кучми – поєднання націоналістичного та радянського наративів, період правління Ющенка – початок домінування національного наративу щодо Другої світової війни. Варто відзначити потужний вплив на сприйняття українським суспільством пам'яті про Другу світову війну темі подій 2013–2015 рр. (періоду анексії Криму та «гарячої фази» військового конфлікту на сході України) – коли російська пропаганда використала тему пам'яті про війну, розігруючи лінію протистояння «спадкоємці спільної перемоги над нацизмом» / «фашисти-бандерівці». Дослідження свідчать, що для значної частини українського суспільства стала неможливою консолідація з гаслами російської пропаганди, а увагу частини суспільства привернула протилежна парадигма – де СРСР визнається одним з двох організаторів війни, наряду з нацистською Німеччиною, а Червона армія сприймається як окупант, а не визволитель.

Проблемні питання

1. Чому найпотужніша українська націоналістична організація – ОУН виникла в Польщі, а не у Чехословаччині чи радянській Україні?
2. В чому полягали плани керівництва Третього райху стосовно України на час війни та по її завершенню?
3. На початку війни з нацистською Німеччиною радянська влада ледве не зазнала катастрофи, як можна пояснити певну консолідацію суспільства і перелом у війні якого врешті досягла Червона армія?
4. Чи була можливою співпраця українського радянського та націоналістичного руху спротиву: аргументуйте позицію?
5. В чому була схожість та відмінність нацистської політики щодо таких груп населення в окупованій Україні як: військовополонені, євреї, роми, оstarбайтери, гомосексуалісти, люди з обмеженими можливостями?
6. В чому була схожість і які були відмінності у нацистській та сталінській політиці стосовно євреїв (Голокост) та народів Криму (депортація)?
7. В радянській Україні перемога у війні викликала завищені очікування стосовно змін у політиці керівництва, чи справдились очікування суспільства?
8. Як змінювалась пам'ять про війну в українському суспільстві з 1945 по 2020 рр.?

Теми повідомлень

1. «Українське питання» в Другій світовій війні.
2. Вплив пакту Молотова-Ріббентропа на територіальні зміни УРСР в 1939–1941 рр.
3. ОУН в період Другої світової війни: трансформація ідеології.
4. «Голокост кулями» на території України.
5. Доля військовополонених Червоної армії в роки радянсько-нацистської війни, 1941–1945 рр.
6. Політика примусової праці нацистів на території України: остарбайтери.
7. Жінки в роки війни: в Червоній армії, УПА, партизанському русі.
8. Харків (інше місто – за вибором студента) в роки нацистської окупації.
9. Депортація народів Криму в 1944 р.
10. Втрати України в Другій світовій війні: демографічні, економічні тощо. Внесок українського народу в перемогу над нацизмом.

Література

1. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності = The Gates of Europe: a History of Ukraine / С. Плохій ; [пер. з англ. Р. Ключка]. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. – 493 с. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0011628>
2. Магочій П.-Р. Україна : історія її земель та народів / Павло-Роберт Магочій ; пер. з англ. : Е. Гийдель, С. Грачова, Н. Кушко, О. Сидорчук ; карти П.-Р. Магочій ; покажчики Л. Ільченко ; наук. ред. С. Біленький ; ред. укр. вид. Л. Ільченко ; відп. ред. В. Падяк. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2012. – 794 с.
3. Галушка А. Змова диктаторів. Поділ Європи між Гітлером і Сталіним 1939–1941 / А. Галушка, Є. Брайлян. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2018. – 368 с.
4. Зайцев О. Український інтегральний націоналізм (1920–1930-ті роки): Нариси інтелектуальної історії (С.В.Кульчицький) / О. Зайцев // Український історичний журнал. – 2014. – № 4. – С. 212. – Режим доступу : http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2014_4_18
5. Лауер В. Фурії Гітлера. Німецькі жінки у нацистських полях смерті / В. Лауер. – Київ : УЦВІГ, 2020. – 280 с. – Режим доступу : http://www.holocaust.kiev.ua/news/details/nem_fur_2020
6. Шпигельман, Арт Маус : рассказ выжившего : [графический роман] / Арт Шпигельман ; [пер. с англ. В. Шевченко]. – Москва : АСТ : CORPUS, 2020. – 295 с. – Режим доступу : <https://mangalib.me/maus-a-survivors-tale/v1/c1?page=1>
7. Лисенко О., Вронська Т. «Окопне братство»: фронтовий мікросоціум у контексті воєнної повсякденності / О. Лисенко, Т. Вронська // Сторінки воєнної історії України. – Київ : Інститут історії України НАН України. – 2012. – № 15. – С. 8–25. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sviur_2012_15_3
8. Плохій С. Ялта: ціна миру / С. Плохій. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2019. – 304 с.

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО У СЕРЕДИНІ 1950-Х РР. – 1991 Р.

1. *Україна у середині 1950-х рр. – першій половині 1960-х рр.*
2. *Україна у період загострення кризи радянської системи.*
3. *«Перебудова» в СРСР: основні етапи, напрямки та наслідки для України.*

Семінар 7. Основні тенденції розвитку України у 1945–1991 рр.

1. Україна у період «відлиги»: лібералізація, десталінізація, економічні проекти та реформи

Вивчаючи запропоноване питання, варто з'ясувати внутрішньо-політичну ситуацію після смерті Й. Сталіна, причини початку десталінізації в СРСР, лібералізації суспільно-політичного життя тощо, політичній реабілітації тощо. Окремо слід зупинитися на причинах та наслідках передачі Кримської області до УРСР у 1954 р. Для висвітлення питання необхідно розглянути основні економічні проекти доби «відлиги». Окремо слід звернути увагу на реформу управління народним господарством – створення раднаркомів. Важливим аспектом стали соціальні зміни, що відчували на собі пересічні люди, зокрема широкомасштабне житлове будівництво.

Лібералізація періоду «відлиги» надала можливості для зародження руху шістдесятників та дисидентського руху в Україні. Варто підкреслити ненасильницький характер опозиційного руху в СРСР, звернути увагу на причини його відносної малочисельності. Треба визначити основні етапи та напрямки дисидентського руху. Окремо можна розглянути правозахисний рух, релігійне дисидентство, кримсько-татарський національний рух тощо.

2. Україна у період «застою»: основні риси політичної та ідеологічної кризи радянського ладу

Розглядаючи системну кризу, що спіткала СРСР у середині 1960-х – середині 1980-х рр., слід сказати, що добі «застою» передували економічні реформи. Далі, розглядаючи період власне «застою» слід зупинитися на його причинах: командно-адміністративній системі управління та планування економіки, участь СРСР у гонці озброєнь тощо. Також слід зупинитися на особливостях економічного становища України, зокрема на орієнтації економіки на енергоресурси. Розглядаючи, особливості «застою» слід зазначити такі аспекти як вселаддя номенклатури, геронтократія, хронічний дефіцит та черги тощо. Характеризуючи ситуацію власне в Україні варто розглянути діяльність перших секретарів ЦК КПУ П. Шелеста та В. Щербицького, Конституцію «розвиненого соціалізму» та її декларативний характер, процеси русифікації та зміни у соціальній та національній структурі населення тощо.

3. Суспільно-політичного життя в Україні наприкінці 1980-х рр. – у 1991 р.

При розгляді цього питання варто розпочати з причин реформ, що були ініційовані вищим партійним керівництвом СРСР. Далі слід надати характеристику економічних та політичних реформ періоду «перебудови», визначити основні етапи реформування, особливості проведення реформ в Україні. Зміни, що були ініційовані вищим партійним керівництвом СРСР вплинули на усі сфери життя суспільства. Так, процеси демократизації суспільно-політичного життя, політика гласності відкрили нові можливості для розвитку українського визвольного руху, релігійного та культурного життя. Наприклад, можна зробити фокус на відродженні та виходу з підпілля УГКЦ. Аналізуючи вплив гласності та політичного плюралізму на активізацію національно демократичного руху, слід звернути увагу на виникнення неформальних громадсько-політичних організацій, створення та діяльність Народного руху України за перебудову. Окремо варто звернути увагу на зародження багатопартійності, проведення перших альтернативних виборів до Верховної Ради УРСР. Процеси суверенізації УРСР доцільно розглянути окремо, звернувши увагу на ухвалення Декларації про державний суверенітет України та наслідки, що вона спричинила.

Проблемні питання

1. Якими були проблеми і досягнення у соціальній сфері доби «відлиги»?
2. Якими були причини і наслідки входження Кримської області до складу УРСР?
3. Чому в СРСР після смерті Й. Сталіна була проведена десталінізація, відбулась часткова лібералізація суспільно-політичного життя?
4. Охарактеризуйте економічні проекти та реформи доби «відлиги». Чи була вдалою реформа управління економікою?
5. Визначте причини політико-ідеологічної та економічної кризи СРСР у період «застою». Чи був, на Вашу думку, достатнім рівень соціального захисту пересічної радянської людини?
6. Чому вище радянське керівництво вирішило вдатися до реформування економічної та політичної системи у другій половині 1980-х рр.?
7. В чому Ви вбачаєте сутність політики «перебудови» в СРСР? Чи поняття «гласність» та «свобода слова» є тотожними?
8. Яку роль, на Вашу думку, у здобутті Україною незалежності зіграли представники партійної номенклатури та українські дисиденти?

Теми повідомлень

1. Політика десталінізації: причини та наслідки.
2. Політична реабілітація періоду «відлиги»: особливості та механізм.
3. Концепція «радянського народу» (1960-ті – 1980-ті рр.)
4. Радянська політика пам'яті про Другу світову війну.
5. Повсякденне життя доби «застою».
6. Генерал Петро Григоренко та правозахисний рух.
7. Українська Гельсінська Група. Микола Руденко.

8. Дисидентський рух в Україні: зародження, основні напрями, форми боротьби.
9. Кримськотатарський національний рух.
10. Народний рух України. Зародження багатопартійності.
11. Декларація про державний суверенітет України: наслідки та історичне значення.

Література

1. Баран В.К. Україна: новітня історія (1945–1991 рр.) НАН України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2003. – 667 с.
2. Дисиденти. Антологія текстів / Упоряд.: О. Сінченко, Д. Стус, Л. Фінберг ; Наук. ред. О. Сінченко. – Київ : Дух і Літера, 2018. – 656 с.
3. Капеллер А. Мала історія України = Kleine Geschichte der Ukraine / Андреас Капеллер; [пер. з нім. О. Блащук]. – Київ : К.І.С., 2007. – 260 с. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002172>
4. Касьянов Г. Незгодні: Українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х рр. – Київ : Либідь, 1995. – 224 с. – Режим доступу : <http://resource.history.org.ua/item/0005602>
5. Новітня історія України (1900–2000): Підруч. / Авт.: С. В. Кульчицький, В. М. Литвин, А. Г. Слюсаренко та ін. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ : Вища шк., 2002. — 719 с.
6. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності = The Gates of Europe: a History of Ukraine / С. Плохій ; [пер. з англ. Р. Ключка]. – Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. – 493 с. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0011628>
7. Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба : колект. монографія / [О. Г. Бажан та ін. ; ред.-упоряд. Н. О. Лаас ; відп. ред. В. М. Даниленко]; НАН України, Ін-т історії України. – Київ : Ін-т історії України, 2014. – 697 с.
8. Чорнобильське дос'є КГБ: від будівництва до аварії: Збірник документів про катастрофу на Чорнобильській АЕС / Упоряд.: О. Бажан, А. Когут, Г. Боряк; Ред. кол.: І. Лябах, А. Моргун, В. Бірчак, М. Панова, О. Рубльов, В. Хропко. Галузевий державний архів Служби безпеки України; Інститут історії України Національної академії наук України; Український інститут національної пам'яті. – Київ, 2020. – 688 с. – Режим доступу : <http://resource.history.org.ua/item/0015007>

Тема 8. УКРАЇНА В ДОБУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ НАПРИКІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

1. Державотворчі та економічні процеси в Україні 90-х рр. ХХ ст.
2. Суперечності політичного та соціально-економічного розвитку України на початку ХХ ст.

3. Історія української держави в період революції Гідності 2013–2014 рр. та агресії з боку РФ.

Семінар 8. Історія України в період незалежності (1991–2000-ті рр.)

1. Державотворчі та економічні процеси в Україні в Україні 90-х рр. XX ст.

Для відповіді на це питання необхідно окреслити основні моменти політичного, економічного та суспільного життя в Радянському Союзі та УРСР. Охарактеризувати роль та місце національного питання в процесі розпаду СРСР. Висвітлити державотворчі процеси в Україні, зазначити хто був на чолі цих процесів, в чому полягали складнощі. Приділити увагу державним символам України. Проаналізувати умови зародження та розвитку багатопартійності в Україні. Слід надати характеристику усім державотворчим документам, що засвідчують появу на мапі світу незалежної держави України, описати процес формування органів державної влади, основні законодавчі процеси, в тому числі конституційний. При цьому особливу увагу слід звернути на стан економіки, існування кризових явищ та спроб їх подолання. Вказати на появу інституту громадянства в Україні. Увагу приділити міжнародній спільноті та її відносинам з новоствореною державою, окреслити основних партнерів України та вказати пріоритети в зовнішній політиці.

2. Суперечності політичного та соціально-економічного розвитку України на початку XX ст.

В цьому питанні слід зосередитися на каденції президентства Л.Д. Кучми (1994–2005). Слід охарактеризувати його економічні ініціативи та вказати їх результати. Згадати касетний скандал 2000 року. Необхідно дати характеристику національному складу населенню. Звернути увагу на готовність українського суспільства до життя в умовах незалежності. Дати відомості щодо інвестиційного клімату в Україні та загальної економічної ситуації. Охарактеризувати життєвий рівень населення в цей період. Вказати основні політичні кроки державних органів та перші економічні успіхи в 2000 роках. Становлення України як країни з ринковою економікою. Вступ України до СОТ. Дати характеристику соціальній політиці. Приділити увагу питанню української діаспори. Розкрити особливості президентських виборів 2004 року та розкрити зміст «Помаранчевої революції». Висвітлити основні напрямки політики пам'яті в Україні в період президентства В. А. Ющенка. Висвітлити реванш В.А. Януковича, охарактеризувавши його президентську компанію 2010 року та обрання президентом України.

3. Історія української держави в період Революції Гідності 2013–2014 рр. та агресії з боку Російської Федерації

В цьому питанні слід звернути увагу на розвиток України в сучасну добу. Слід зосередитись на внутрішній та зовнішній політиці його адміністрації. Та-

кож дати характеристику конституційним змінам. Охарактеризувати соціальну політику в Україні. Звернути увагу на україно-російські відносини останнього десятиліття. Згадати історію Криму, його входження до складу України, в контексті політичного, економічного, соціального, національного та культурного напрямку. Дати аналіз процесу євроінтеграції України. Описати події в Україні 2013 першої половини 2014 року, охарактеризувати термін «Євромайдан», «революція Гідності», «Небесна сотня», АТО. Дати характеристику Збройним силам України, змінам в їхній структурі та функціонуванні. Описати волонтерський рух в Україні. Охарактеризувати президентство В. О. Зеленського. Проаналізувати суспільні рухи в сучасній Україні. Описати основні тенденції в політиці пам'яті українського народу.

Проблемні питання

1. Здобуття Україною незалежності: випадковість чи закономірність?
2. Всеукраїнський референдум 1991 та 2000 року: зміст та результати.
3. Зовнішня політика незалежної України: партнери та конкуренти.
4. «Закон про мови в Україні» зміст та реалізація.
5. Основні напрямки соціальної політики незалежної України.
6. Конституційний процес в незалежній Україні: проблеми та перспективи.
7. Росія та Україна в міжнародній політиці 2000-х років: партнери чи вороги?
8. Україна та євроінтеграційні процеси: крок вперед чи назад?

Теми повідомлень

1. Україна напередодні референдуму щодо незалежності.
2. Парад визнання України незалежною державою: хто був першим?
3. Заборона Компартії в Україні: передумови та наслідки.
4. Гривня – національна валюта України.
5. Проблеми ядерної зброї в незалежній Україні.
6. Альтернативна енергетика: екологічна безпека України.
7. Молодіжна політика в період розбудови незалежності української держави 1990–1991 рр.
8. Спорт в добу незалежності: здобутки та втрати.
9. «Помаранчева революція» та Революція Гідності: схоже та відмінне.
10. Вплив пандемії на суспільні процеси в Україні.

Література

1. Бельбега І. О. Українська еліта / І. О. Бельбега. – Харків : Березіль, 1999. — 346 с.
2. Василенко С. Д. Європейський процес і Україна : монографія / С. Д. Василенко. – Одеса : ІСЦ політех. ун-ту, 1996. – 136 с.
3. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст. / Я. Грицак. – Київ : Генеза, 1996. – 360 с. – Режим доступу : http://history.franko.lviv.ua/gryc_content.htm

4. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності = The Gates of Europe: a History of Ukraine / С. Плохій ; [пер. з англ. Р. Ключка]. – Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. – 493 с. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0011628>

Тести з модулю «Історія України» Варіант № 1

Дайте відповідь на запитання, обравши один із запропонованих варіантів.

1. Галузь історичної науки, що вивчає речові (матеріальні) пам'ятки шляхом розкопок і лабораторних досліджень та реконструює за ними давню історію суспільства, називається: А) геральдика; В) історіографія; С) топоніміка; D) археологія.

2. Київ був політичним центром східнослов'янського племінного союзу (об'єднання): А) полян; В) сіверян; С) древлян; D) дулібів.

3. «Шлюбну дипломатію» як засіб налагодження зовнішньополітичних зв'язків започаткував київський князь: А) Олег; В) Ігор; С) Святослав Ігорович; D) Володимир Святославич.

4. Битва з печенігами під Києвом 1036 р. завершилася тим, що: А) Ярослав Мудрий переміг печенігів і захистив Русь від їхніх нападів; В) Ярослав Мудрий зазнав поразки, печеніги пограбували Київ; С) Ярослав Мудрий домігся миру, виплативши печенігам певну данину; D) Ярослав Мудрий уклав союз із печенігами проти Візантії.

5. Однією із причин політичної роздробленості Київської Русі є: А) відсутність чіткого механізму спадкоємності великокнязівської влади; В) розпад державного адміністративного апарату; С) занепад сільського господарства й торгівлі; D) падіння Візантійської імперії.

6. Збірник норм права Київської Русі XI – XII ст. має назву: А) «Слово про закон і благодать»; В) «Руська правда»; С) «Ізборник Святослава»; D) «Устав Ярослава».

7. Що було спільного в устрої Київської Русі XII–XIII ст. та Великого князівства Литовського в XIV ст.? А) існування удільних князівств; В) одноосібна влада великого князя; С) підпорядкування митрополиту князівської влади; D) наявність виборного станово-представницького органу – сейму.

8. Що передбачала Люблінська унія (1569 р.)? А) династичний шлюб литовського князя та польської королеви за умови прийняття Великим князівством Литовським католицизму; В) спільні воєнні дії військ Великого князівства Литовського та Польського королівства проти рицарів-хрестоносців Тевтонського ордену; С) відновлення в складі Великого князівства Литовського Київського та Волинського удільних князівств на чолі з представниками литовської династії; D) об'єднання Польського королівства й Великого князівства Литовського в єдину федеративну державу – Річ Посполиту.

9. Українські території у складі Речі Посполитої управлялися: А) старостою, який обирався українською шляхтою; В) воєводою, котрий призначався з числа магнатів; С) бургомістром, призначеним королем; D) обраним старшиною гетьманом.

10. Укажіть особливість становища Запорозької Січі в роки Руїни (60 – 70-ті рр. XVII ст.): А) становила окрему адміністративну одиницю Слобідської України; В) входила до складу Правобережної Гетьманщини; С) перебувала під протекторатом турецького султана; D) виступала самостійною військово-політичною силою.

11. Діяльність Другої Малоросійської колегії було спрямовано на: А) впорядкування системи управління Запорозькою Січчю; В) ліквідацію решток автономних прав і устрою Гетьманщини; С) запровадження полкового устрою в Слобідській Україні; D) повернення козаків із володінь Османської імперії на Запорожжя.

12. Реформи 1860-х – 1870-х рр. у Російській імперії сприяли: А) завершенню промислового перевороту; В) зрівнянню в правах усіх верств суспільства; С) скасуванню заборон щодо української мови; D) відкриттю українських кафедр в університетах.

13. Яка верства домінувала за чисельністю в структурі західноукраїнського суспільства наприкінці XIX – на початку XX ст.? А) селянство; В) підприємці; С) пролетаріат; D) інтелігенція.

14. Оновлення політичних, соціально-економічних, виробничо-технологічних, культурних та інших змін в суспільстві — це: А) модернізація; В) кооперація; С) капіталізація; D) стагнація.

15. Які українські землі під час Першої світової війни було окуповано російськими військами в 1914 р.? А) Східну Галичину, Північну Буковину; В) Холмщину, Західну Волинь; С) Західне Поділля, Східну Волинь; D) Закарпаття, Марморощину.

16. З якою політичною метою керівництво СРСР проводило суцільну колективізацію сільського господарства? А) установлення державного контролю над сільськогосподарським виробництвом і використання його ресурсів для модернізації промисловості; В) зміцнення матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва та піднесення добробуту селян; С) допомога держави процесу колгоспного будівництва, вдосконалення агротехніки; D) подолання продовольчої кризи, заміна екстенсивного сільськогосподарського виробництва інтенсивним.

17. Що стало проявом реалізації «пакту Молотова–Ріббентропа»? А) створення дистрикту «Галичина»; В) агресія Угорщини проти Карпатської України; С) вторгнення Червоної армії на територію Західної України; D) окупація військами Німеччини та її союзників усієї території України.

18. Національно-визвольна боротьба українського народу проти окупантів у роки Другої світової війни відбувалася у формі: А) страйків робітників і масових акцій громадської непокорі; В) участі регулярних українських армій у складі військ Антигітлерівської коаліції; С) загальнонаціонального антифашистського та антирадянського повстання; D) підпільної та партизанської боротьби проти загарбників.

19. Декларацію "Про державний суверенітет України" було прийнято Верховною Радою УРСР: А) 6 червня 1990 р.; В) 16 липня 1990 р.; С) 3 серпня 1990 р.; D) 17 березня 1991 р.

20. Які грошові знаки виконували функцію засобів грошового обігу в Україні в період 1992–1996 рр.? А) гривні; В) купони-карбованці багаторазового використання; С) долари; D) карбованці.

Варіант № 2

Дайте відповідь на запитання, обравши один із запропонованих варіантів.

1. Яким був суспільно-політичний устрій багатьох грецьких міст-держав Північного Причорномор'я? А) демократичним; В) деспотичним; С) візовим; D) дуалістичним.

2. Об'єднання Руської та Новгородської земель, яким була започаткована Київська Русь відбулося в: А) 866 р.; В) 882 р.; С) 907 р.; D) 988 р.

3. Битва з печенігами під Києвом 1036 р. завершилася тим, що: А) Ярослав Мудрий переміг печенігів і захистив Русь від їхніх нападів; В) Ярослав Мудрий зазнав поразки, печеніги пограбували Київ; С) Ярослав Мудрий домогся миру; D) Ярослав Мудрий виплатив печенігам данину.

4. Зміна торговельної кон'юнктури, частковий занепад Києва як торгового центру наприкінці XI—XII ст. сприяли: А) втраті державної незалежності Русі; В) політичній роздробленості Київської Русі; С) занепаду ремесла та сільського господарства Русі; D) посиленню залежності Русі від Візантійської імперії.

5. Система суспільних відносин у добу феодалізму, за якої землевласник мав право на працю й майно особисто залежних від нього селян, називається: А) панщина; В) оброк; С) кріпацтво; D) експлуатація.

6. Українські землі у складі Речі Посполитої: А) отримали автономію; В) не мали окремого статусу у політичній системі нової держави; С) підпорядковувалися безпосередньо королю; D) отримали магдебурзьке право.

7. Що стало одним із наслідків укладення Люблінської унії? А) полонізація та денаціоналізація української шляхти; В) відновлення удільних князівств на українських землях; С) ліквідація міського самоврядування на основі магдебурзького права; D) скасування Литовських статутів і впровадження польського судочинства.

8. Назвіть вищий орган влади на Січі: А) сенат; В) військова рада; С) рада старійшин; D) боярська рада.

9. Коли почалась Визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького? А) 1648 р.; В) 1649 р.; С) 1654 р.; D) 1638 р.

10. Білоцерківський договір між гетьманським урядом Б. Хмельницького та представниками польського короля Яна II Казимира було укладено після битви: А) під Корсунем; В) під Пилявцями; С) під Берестечком; D) під Батогом.

11. За формою правління держава Війська Запорізького була: А) становою монархією, спадковий володар якої – гетьман, а дорадчий орган влади – рада козацької старшини; В) становою республікою, повновладним головою якої вважався виборний гетьман, а найвищим органом влади – загальнокозацькі збори; С) абсолютною монархією, вся влада в якій зосереджувалася в руках гетьмана, що передавав її у спадок; D) містом-республікою на чолі з виборним магістратом.

12. "Маніфест до малоросійського народу", підписаний Петром I у 1708 р. оголошував І. Мазепу: А) головнокомандуючим російсько-українського війська

в Гетьманщині; В) кавалером ордена Андрія Первозванного; С) зрадником, якій хотів віддати Україну полякам D) гетьманом Правобережної і Лівобережної України.

13. Катерина II видала указ про зруйнування Запорізької Січі в: А) 1762 р.; В) 1764 р.; С) 1775 р.; D) 1783 р.

14. Українські землі в ХІХ – на початку ХХ ст. входили до складу: А) Російської імперії, Речі Посполитої, Туреччини; В) Російської імперії, Пруссії; С) Австро-Угорщини, Російської імперії; D) Туреччини, Речі Посполитої.

15. «Весна народів» в середині ХІХ століття мала такі результати для українців: А) революційні події у Галичині у 1848–1849 рр., що сприяли відокремленню русинського (українського) національного і визвольного руху від польського; В) події в Австро-Угорщині, що призвели до відновлення української та польської державності; С) проголошення самостійної Карпатської України; D) проголошення Української народної республіки (УНР).

16. Таємна політична організація харківських студентів, створена у 1891 році: А) «Загальна Українська Організація»; В) «Руська Рада»; С) «Братство Тарасівців»; D) «Кирило-Мефодіївське товариство».

17. Уряд УНР називався: А) Раднаркомом; В) Генеральним секретаріатом; С) Народним секретаріатом; D) Центральною Радою.

18. Укажіть характерну рису політики «воєнного комунізму» в 1919–1920 рр.:

А) масове створення колгоспів; В) запровадження хлібної продрозкладки; С) скасування трудової повинності; D) підтримка вільного підприємництва.

19. Як було вирішено питання ядерної зброї України після приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї? А) ядерна зброя визначала міжнародний статус незалежної України; В) Україна позбулася ядерної зброї в обмін на міжнародні гарантії безпеки й територіальної цілісності; С) Україна продала ядерну зброю третім державам та отримала кошти для розвитку національної економіки; D) Україна створила додаткові атомні електростанції.

20. Конституцію України було прийнято: А) 1993 р.; В) 1996 р.; С) 1998 р.; D) 2000 р.

Завдання до модульної контрольної роботи

1. Внутрішня і зовнішня політика Київської Русі за часів правління Володимира Великого та Ярослава Мудрого, їх державотворча діяльність.
2. Галицько-Волинське князівство як продовжувач державної традиції Київської Русі.
3. Політичний та соціально-економічний розвиток українських земель в складі Литовського князівства та Речі Посполитої.
4. Причини виникнення українського козацтва.
5. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний та його роль у боротьбі з турецькою агресією.
6. Причини і наслідки козацько-селянських повстань кінця XVI – першої половини XVII ст.
7. Визвольна війна українського народу середини XVII ст.: причини, характер, особливості, рушійні сили та наслідки.
8. Богдан Хмельницький – фундатор, полководець, дипломат української козацької держави.
9. Переяславська угода та Березневі статті: сутність і оцінка в історичній літературі.
10. Руїна: причини, сутність, наслідки для долі України.
11. Характеристика діяльності гетьмана Івана Мазепи.
12. Гайдамацький рух в Україні. Коліївщина: причини і наслідки.
13. Соціально-політичний та економічний розвиток українських земель під владою Російської імперії (кінець XVIII–XIX ст.).
14. Соціально-політичний та економічний розвиток українських земель в складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії (кінець XVIII–XIX ст.).
15. Українське національне відродження XIX ст.
16. Українські політичні партії наприкінці XIX – на початку XX ст.
17. Формування української Східної та Західної діаспори наприкінці XIX – на початку XX ст.
18. Україна в революції 1905–1907 рр.
19. Утворення Української Центральної Ради та її діяльність в березні 1917 – квітні 1918 р.
20. Наукова і політична діяльність М. Грушевського.
21. Українська Держава гетьмана П. Скоропадського.
22. Режим Директорії. Причини поразки національно-державницьких сил.
23. Більшовицький режим в Україні у 1919-1920 рр. Політика «воєнного комунізму», її сутність та наслідки.
24. Роль і місце повстанського руху в Українській революції 1917-1921 рр.
25. Західна Україна в 1918–1919 рр. ЗУНР.
26. Бойові дії на території України в 1919–1920 рр. Радянсько-польська війна. Її наслідки для України.
27. Соціально-економічний розвиток України в умовах НЕПу. Політика радянської українізації 1920-1930-х років.
28. Утворення СРСР. Тоталітарний режим та його наслідки для України.
29. Голодомор 1932–1933 рр., його причини та наслідки.
30. Особливості розвитку західноукраїнських земель у складі Польщі, Чехословаччини і Румунії в міжвоєнний період.

31. Основні бойові дії на території України в роки Другої світової війни.
32. Окупаційний режим, встановлений на території України нацистською Німеччиною та її союзниками.
33. Антинацистський рух опору в Україні : його основні складові частини .
34. Голод 1946–1947 рр.: його причини та наслідки.
35. Хрущовська «відлига» в УРСР.
36. Соціально-економічне та суспільно-політичне становище України в другій половині 1960-х – першій половині 1980-х рр.
37. Політика «перебудови» в СРСР, її особливості в Україні.
38. Серпневі події 1991 р. Проголошення незалежності України. Розпад СРСР і створення СНД.
39. Суспільно-політичний та соціально-економічний розвиток сучасної української держави.
40. НТУ «ХП»: історія і сучасність.

Модуль II. УКРАЇНЬСЬКА КУЛЬТУРА

Тема 9. Сутність культури. Концепції української культури

План

1. Поняття культури та її функції.
2. Етнос та національна культура.
3. Структура культури. Місце і роль художньої культури в цілісності історичного процесу.
4. Концепції української культури у працях вчених XIX–XXI ст.

Теми доповідей та повідомлень

1. Культура та природа.
2. Культура і цивілізація.
3. Етнічні культури і формування націй.
4. Мистецтво в структурі національної культури.
5. Внесок вітчизняних істориків та етнологів Дмитра Яворницького та Олександри Єфименко у дослідження культури українців.
6. Культурологічна концепція Дмитра Антоновича.
7. Романтичні погляди Пантелеймона Куліша на сутність української культури.
8. Концепція української культури Івана Огієнка.
9. Українська національна ідея у працях Дмитра Донцова та Юрія Липи.
10. Культурологічні дослідження представників київської філософської школи Сергія Кримського і Мирослава Поповича.

Проблемні питання

1. Як розрізняються матеріальні і духовні цінності в культурі? Чому поділ між ними є умовним?
2. Що таке традиція? Яку роль відіграють традиції в сучасній культурі?
3. Яка роль мистецтва у процесі пізнання різних культур?
4. Що відрізняє предмети культури від природних об'єктів? Чи віддаляє людину від природи культурний розвиток?
5. Що дає людству існуюча багатоманітність національних культур?
6. Яке місце займають духовні цінності в структурі культури? Чи існують загальнолюдські цінності?
7. Яким чином науково-технічні досягнення сучасної цивілізації сприяють або суперечать свободі людини та її самореалізації?
8. Охарактеризуйте поняття етнічної та громадянської націй. До якої з них належать українці?
9. Чи може людина мати більше, ніж одну національно-культурну ідентичність? Чому?
10. У чому бачать самотність розвитку української культури вітчизняні вчені XX ст.?

ЗАВДАННЯ 1.1

1. Здійсніть порівняльний аналіз визначень культури.

2. Які з визначень культури, на Ваш погляд, найкраще розкривають особливості цього феномену? Обґрунтуйте Вашу думку.

а) «Культура – це система, створених людиною матеріальних і духовних цінностей, соціокультурних норм, способів організації поведінки і спілкування, а також, зумовлений способом матеріального виробництва, процес розвитку сутнісних сил людини, її самореалізації, процес її творчої діяльності як сутнісної та соціально-значимої, направленої на освоєння й перетворення світу, де живе людина». (А. И. Арнольд. *Теория культуры: историзм и вопросы методологии*. //Культура, человек и картина мира. – М., 1987. – С. 13).

б) «Культура – людське в людині, власне людський спосіб буття і повинен називатися дійсно культурним». (Культура и развитие человека. – К., 1989. – С. 12).

в) «Культура – впорядкована система інформації, яка передається через соціальні канали, кодуючи поведінкові і когнітивні характеристики груп, аж до таких аспектів як вміння і навички, знання, ставлення, вірування і переконання, міфи і ритуали». (Ламдсден Ч., Гуцурст А. *Геннокультурная коэволюция: человеческий род в становлении*. //Человек. –1991. – №3. – С. 12).

г) «Культура – суспільно випрацюваний спосіб людської діяльності, спрямований на перетворення природи, людини, соціуму, закріплений у відповідних матеріально-речовинних, логіко-поняттєвих, знаково-символічних, ціннісно-орієнтаційних засобах». (Загороднюк В. П. *Доцільність культури і сенс людського буття*. //Філософська і соціологічна думка. – 1992. – № 9. – С. 55).

д) «Культура – втілений у творах (в їх цілісності) феномен самодетермінації, або, скажу так – самовизначення людського буття і свідомості. В культурі детермінація, яка діє на мою свідомість зовнішньо (з економічних, соціальних, історично-зумовлених структур) та «внутрішньо» (підсвідомість, «архетипи», генотипи, інстинкти), перетворюються в самодетермінацію людського духу». (Библер. В. С. *Идея культуры в работах Бахтина* // Одиссей. – М., 1989. – с. 50–51).

е) «Культура – система надбіологічних програм людської життєдіяльності (діяльності, поведінки, спілкування), яка історично розвивається, забезпечуючи відтворення й зміну соціального життя у всіх його основних виявах». (Степин В. С. *Культура*. //Вопросы философии. – 1999. – №8. – С. 61).

ЗАВДАННЯ 1.2

1. Проаналізуйте висловлювання філософа Е. Касирера щодо співвідношення репродуктивної і творчої діяльності, традицій і новацій в культурі. Яким є призначення традицій і новацій в культурі, на Ваша думку?

2. Чому людина створила для себе символічну систему? Яка її роль для людини?

а) «У кожній людській діяльності ми спостерігаємо фундаментальну полярність, яка описується по-різному. Ми говоримо про напруженість між стабілізацією і еволюцією, тенденцією до стабільних форм життя і іншою, котра ла-

має цю жорстку схему. Людина розривається поміж двома тенденціями, де одна прагне зберегти стародавні форми, а інша – націлена на виробництво нових. Відбувається постійна боротьба між традицією і оновленням, між репродуктивними і творчими силами. Цей дуалізм виявляється в усіх царинах культурного життя». (*Кассирер Э. Опыт о человеке // Человек. – 1990. – №3. – с.102*).

б) «Між системою рецепторів і системою ефекторів, які є у всіх видів тварин, ми знаходимо у людині третю ланку, яку ми можемо позначити як символічну систему... Людина живе не тільки у фізичному, але й в символічному Всесвіті. Мова, міф, мистецтво, релігія є частинами цього Всесвіту, різними нитками, якими снується символічна сітка, складна павутина людського досвіду... Людина настільки заплутала себе лінгвістичними формами, художніми образами, міфологічними символами і релігійними ритуалами, що може бачити і знати тільки через посередництво цього штучного медіуму». (*Э.Кассирер. Опыт о человеке // Человек. – 1990. – №3. – с.96*).

ЗАВДАННЯ 1.3

1. Прочитайте уривки з оповідання Оскара Уайльда «Занепад брехні» (1889) та проаналізуйте висловлені у ньому думки щодо мистецтва і природи.

2. Як співвідносяться поняття культура і природа, на Ваш погляд?

3. На основі тексту поміркуйте про етичний аспект ставлення людини до природи.

Вівіан: «... Нас переконують, що, пізнавши мистецтво, ми починаємо дуже любити природу, що мистецтво розкриває перед нами її таємниці; що уважно вивчивши доробки Коро і Констебла, ми бачимо в ній те, чого попервах не помічали. Проте мій досвід підказує: що глибше поринаєш у мистецтво, то менше зважаєш на природу. Насправді, мистецтво викриває природу: її простакство, її кумедну грубуватість, її неймовірну одноманітність і абсолютну незавершеність. Без сумніву, природа має гарні наміри, проте, за словами Аристотеля, не вміє їх втілювати. Дивлячись, який завгодно краєвид, я неодмінно зауважу всі його вади. Одначе нам пощастило, що природа така недосконала, бо інакше у нас ніколи не було б мистецтва. Мистецтво – це наш одуховлений протест, наша відважна спроба вказати природі на її справжнє місце. А безмежне розмаїття природи – це лише вигадка. Розмаїття закладене не у самій природі, а в уяві, химерах, або вишуканій сліпоті людини котра її споглядає.

... Якби природа була зручною, людство ніколи б не винайшло архітектури, а мені більше до душі дім, аніж відкритий простір. Дім дарує нам затишне відчуття спів вимірності. Тут усе підпорядковано нам, створено для нашого вжитку і нашого задоволення. Власне, себелюбство – а без нього годі уявити адекватне почуття людської гідності – є цілковито наслідком життя в оселі. Поза її межами людина стає надто абстрактною і безособовою, втрачає свою неповторність. Бо природа, крім того, така байдужа, така невдячна. Щоразу, виходячи на прогулянку до цього парку, я відчуваю, що вона зважає на мене не біль-

ше, ніж худобу яка пасеться онде на схилі, чи лопуха, який буяє у рівчаку. Природа ненавидить розум – це надто очевидна річ».

Вівіан: «... Поширене гасло нашої епохи: «Повертаємося до життя і природи; вони відродять для нас мистецтво і вприснуть свіжу кров у його вени; вони подарують його ногам прудкість, а його рукам – силу». На жаль, це не так! Наші щирі й доброзичливі зусилля марні. Природа завжди відстала. А життя розчиняє та нищить мистецтво, спустошує його дім, як нещадний ворог».

Сиріл: «Що ти маєш на увазі, кажучи, що природа завжди відстала?»

Вівіан: «Так, здається, я висловився надто туманно. Йдеться ось про що. Якщо означати природу як сукупність простих первісних інстинктів, протилежних свідомій культурі, то все, що з'являється під їхнім впливом завжди буде старомодне, застаріле, відстале від свого часу. Один дотик природи перетворює цілий світ на єдину родину, та два дотики можуть зруйнувати будь-який витвір мистецтва. Утім, якщо розглядати природу як сукупність зовнішніх щодо людини явищ, то людство відкриває в ній лиш те, чим само її збагатило. Природа нічого не дає нам. Вордсворд поїхав на озера, проте так і не став поетом озер. На камінні він прочитав ті урочі слова, які хотів там знайти. Він походжав довкола озер, повчаючи всіх і кожного, проте свої кращі твори написав, повернувшись не до природи, а до поезії...

Сиріл: «Гадаю, в цьому питанні з тобою можна посперечатися. Я щиро вірю в «поклик весняного лісу», хоч, звісно, мистецька вартість цього поклику цілком залежить од творчої натури того, хто його чує – тобто повернення до природи буде перевагою лише для обдарованої особистості. Я певен, що ти з цим погодишся. Однак прошу, читай далі.

Вівіан: «Мистецтво починається з абстрактного прикрашання, з приємної суто художньої роботи, що потребує тільки нереальних і неіснуючих речей. Це перший етап. Потім життя, заворожене цим новим дивом, просить аби і його допустили у чарівне коло. Мистецтво приймає життя як частину своєї сировини, відтворює його, втілює у неповторні форми; бо мистецтву абсолютно байдуже до фактів: вони винаходить, фантазує, мріє і відмежовує себе від реальності неприпустимим муром довершеного стилю, оздоблення чи ідеалізації. Третій етап розпочинається тоді, коли перемагає життя, і мистецтво стає безпритульним вигнанцем...»

«... Бо що таке природа? Це не всемогутня матір, котра нас породила, а наше творіння. Це наш розум викликає її до життя. Всі речі існують тому, що ми бачимо їх; але що ми бачимо і як – залежить від мистецтва, яке на нас вплинуло. Дивитись і бачити – не одне і те саме. Побачити щось означає збагнути його красу. Тоді і тільки тоді побачене починає існувати. Зараз люди бачать тумани не тому, що тумани є, а тому, що поети і художники розкрили перед нами їхню містичну чарівність. Тумани могли століття бути в Лондоні. Припускаю, навіть були. Але ніхто їх не бачив, тож ми нічого про них не знали. Вони з'явилися щойно тоді, коли мистецтво винайшло їх».

ЗАВДАННЯ 1.4

Прочитайте уривки з наукової праці Никифора Григорієва «Українська національна вдача» (1941) та дайте відповіді на наступні запитання.

1. Які цінності та риси національного характеру, на думку дослідника, властиві українцям?

2. Яким чином формуються соціальні ідеали українського народу та чи здатні вони змінюватися з плином часу?

3. Висловіть власні погляди на означену в тексті проблему, аргументуйте.

Політичними ідеалами українського народу безперечно є свобода як особи, так і всіх суспільних гуртувань: родин, церков, товариств, громад, партій, класів, націй і т. п.; рівноправність і демократія. Все це виплекано великими просторами розселення, їх рівнинністю та багатством природних скарбів. На всіх вистачить; не заступайте нікому світу; всі люди рівно варті – це основи українського світогляду, виплекані природним і суспільним оточенням. Вони проявилися в родовому побуті, «вічевому» устрої первісних держав, шляхетсько-міщанській республіці Галичини, товариському устрої Запорозької республіки, боротьбі за сойки північно-західних земель України, козацькому устрою Української Річі Посполитої з виборними гетьманами, адміністративними радами, виборними адміністраторами і спільним володінням землею («сябриним», «товариським», «громадським»), в свободолюбних ідеалах національного відродження ХІХ–ХХ століть, устрої Української Народної Республіки 1917–20 рр.

Особливо виразно це видно з українського письменства. Починаючи І. Вишенським з ХVІ ст. й кінчаючи В. Винниченком в ХХ столітті, воно повне туги до визволення скривджених як соціального, так і політичного, культурного та національного; туги до рівності політичної й соціально-економічної, державної і національної; туги до суспільної самоуправи, самостійності і суверенності. Народоправство, політична і соціально-економічна рівність завше були найвищими ідеалами всіх позитивних героїв української літератури.

Думка про малу громадськість української вдачі не відповідає дійсності. Вся історія українського народу свідчить, навпаки, про його нахил до громадського життя. Згадаймо тільки роди, «віча», сойки, запорозькі ради, ради Української Річі Посполитої, товариське громадське володіння землею, громадські ідеали часів Відродження, відбиті виразно не лише в українській літературі, а й у суспільно-організаційній чинності, як культурно-просвітницькі товариства та економічні кооперативи і т. п. Ні один народ не виявив такої економічно-кооперативної чинності, як український. Без нахилу до громадськості цього не було б.

Твердження про сварливість українців не відповідає дійсності. Існування українських організацій по всьому світу свідчить про нахил українців до об'єднання та спільної громадської чинності. Тільки різні фахи й інтереси розбивають, як і інших людей, на різні організації, але не сварлива вдача.

Так само з великим застереженням треба ставитися до твердження про відсутність в українського народу державницького нахилу. На протязі дванадця-

ти, тринадцяти вікового існування український народ більше тисячі літ жив своїм власним державним життям.

Причиною сучасної української бездержавності є не відсутність державницьких здібностей та охоти в українського народу, а кількісна перевага ворожих українській державності сусідніх сил.

З наведеного ясно, що головними недохватами української вдачі, її негативними властивостями є: некритична побожність (віра), мала інтелектуальність, слаба ініціативність, невелика рухливість політична неактивність, романтичність, непрактичність.

Всі недохватки української національної вдачі (селянськість, повільність, пасивність і покора, скріплені хліборобством і побожністю, мала інтелектуальність, слаба ініціативність, політична неактивність, романтичність) можна усунути поширенням освіти й індустріалізації та урізноманітненням праці й перемішанням східних елементів із західними, степових із гірсько-лісовими, дніпрянців з галичанами і т. п.

ЗАВДАННЯ 1.5

Прочитайте уривок з праці видатного українознавця, історика, поета та діяча визвольного руху Юрія Липи «Призначення України» (1953) та дайте відповідь на поставлені запитання.

- 1. Які особливості патріотизму українців виділяє дослідник?*
- 2. Чому автор називає хату ідеалом українського патріотизму?*
- 3. Як Ви розумієте, що таке патріотизм?*

Як же виглядає поняття рідного краю в українців? Це не є ніяке бомбастичне повторювання абстрактних гасел, це не є декорування власного краю всіма можливими (навіть чужими) декораціями. Про Україну і про свій патріотизм пересічний українець на загал не любить говорити. Хто пригадує собі тепер людей, що йшли на просту й скромну смерть за свій край у великих, недавніх роках, ствердить, що вони робили це без зайвих слів і без декламацій. Те саме можна сказати й про віддану працю українських учених, кооператорів чи священства. Прив'язання до краю від цього не було менше, як у інших європейців, зате сам характер цього прив'язання був глибоко родинний. Це – дім, «своя хата», де є «своя правда».

«Хата» – це ідеал українського патріотизму. Українські козацькі думи говорять не про бундючну, містичну країну, лишень про «тихі води, ясні зорі», де – край веселий. Про власну велику простору Хату пише й Шевченко, і Куліш, і галицькі будите лі. Там буде українська родина, цілий Рід. «Додому хочуть вертатися й сучасні українські політичні емігранти. Не до програм, а до привабливих, людських форм українського життя.

Може, як формулу українського найглибшого патріотизму і треба б прийняти нестерпне: «Де згода в сімействі, де мир і тишина, щасливі там люди, блаженна сторона!». Не маємо соромитися ані цього ідеалу, ані формули – «Хата». Бо є в Європі раса, що не соромиться свого «Доме, солодкий доме!», а його флот в Європі, офіційно зветься «хатньою» флотилією (Home-Fleet).

Поняття краю, як Родини, як Хати, як Дому – це велика річ. Це значить, що для українця, в його свідомості, навіть не треба окреслювати докладніше українських земель. Там є дім, усе, що найбільш людське, усі ідеали людини, праджерело усіх добрих почувань, і всі можливості розвою. Дім – це те місце, де найбільш людина є людиною. Це – осередок людства для українця. Він мандрує по всіх країнах, але то все є несправжнє, лишень коли він вернеться «додому» – там є справжнє життя. Власне ці терміни «хата» і «дім» найбільш характеризують органічність патріотизму українця.

ЗАВДАННЯ 1.6

Прочитайте уривок з наукового дослідження Івана Огієнка «Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу» (1918) та дайте відповідь на такі запитання.

- 1. Чому мова є однією з найважливіших складових кожної національної культури?*
- 2. Яку роль грає українська мова у вітчизняній культурі, на думку І. Огієнка?*
- 3. Дайте власну точку зору на цю проблематику, аргументуйте.*

Мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, ступінь нашої свідомості.

Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування. Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб... Звичайно, не сама по собі мова, а мова, як певний орган культури, традиції. В мові – наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання.

Мова – це не тільки простий символ розуміння, бо вона витворюється в певній культурі, в певній традиції. В такому разі мова – це найясніший вираз нашої психіки, це найперша сторожа нашого психічного я...

І по живе мова – житиме й народ, як національність. Не стане мови – не стане національності: вона геть розпорошиться поміж дужчим народом...

От чому мова завжди має таку велику вагу в національному рухові, от чому ставлять її на перше почесне місце серед головних наших питань.

ЗАВДАННЯ 1.7

Прочитайте уривок з праці «Українська культура» видатного дослідника Дмитра Антоновича і дайте відповідь на питання.

- 1. Якого значення надає вчений взаємовпливам різних культур?*
- 2. Чи погоджуєтесь Ви з його думками? Наведіть власні аргументи.*
- 3. Які культури вплинули і впливають на розвиток української культури? Яким є характер цього впливу?*

Нарешті, ще треба мати на увазі, що культурний розвій кожного народу проходить у процесі постійних взаємовідносин різних народів між собою, у

процесі культурних впливів одного народу на другий і постійного перехреснування культурних впливів. Культури самотньої, культури, яка в якогось народу самостійно розвивалася б від самих первісток до нинішнього культурного рівня, сміливо можна сказати, що не існує зовсім, і то не існує не тільки в культурних народів, але й у народів некультурних, себто в народів, що стоять на найпримітивнішому рівні культури. Та первісна культура, в стадії якої живуть найпримітивніші дикунські народи Африки та Австралії, є все-таки складним витвором впливів одного племені на друге або іноді й держав культурно розвинених, впливів, які некультурні племена, прийнявши, не змогли далі розвивати, а, навпаки, деградували. Так, в останніх часах доведено, що примітивне мистецтво деяких некультурних народів Центральної Африки є ремінісценцією колишнього високорозвиненого мистецтва висококультурної Єгипетської держави. Високе єгипетське мистецтво, що згинуло з культурою державною в самому Єгипті, пережило довгий ряд віків і живе, правда, вироджуючись, і досі силою традиції в некультурних народів, що колись це мистецтво наслідували. Нема що й казати, що червоношкірі некультурні племена Америки свого часу підлягали значним впливам старих культурних держав на терені Америки, що згинули під натиском європейської інвазії. І для тих же червоношкірих було катастрофічним, що вони здебільшого не в стані були сприймати далі впливів культурних народів європейських.

Взагалі здібність сприймати культурні впливи є необхідною передумовою культурного розвою і поступу кожного народу. І чим більше різних впливів культурних який народ сприймає, вбирає в себе, перетворює і розвиває їх далі, тим народ є культурнішим. Культура тих центрів завжди випереджує, де сходиться більше різних народів і взаємно переплітають свої впливи. Тому часто культурніші осередки розвиваються по шляхах сполучення, кращими серед яких колись, доки ще не знали штучних шляхів, були ріки чи взагалі водні артерії. Те ж саме можна сказати про роль сухопутних шляхів, гірських перевалів, пізніше приморських і приокеанських центрів, і, нарешті, залізничних шляхів в останніх часах. Навпаки, найменш культурними народами лишаються ті народи, що мають утруднене сполучення з іншими народами. Такими народами, наприклад, є ті племена, що живуть на малих відлюдних островах. Не даремно канібальство дожило ще й до наших часів у тубільного населення малих відлюдних островів Полінезії або серед непрохідних хащів та нетрів пустинних континентів. Спостерігається, що під оглядом культурного розвою консервативніші і часто відсталіші народи є ті, що живуть в закритих, малопрístupних гірських місцевостях або в місцевостях лісних та болотяних, де немає засобів сполучення або можливість сполучення є дуже утрудненою.

Отже, необхідною передумовою культурного розвою кожного народу є можливість єднання з іншими народами і можливість взаємного обміну культурними здобутками і культурними цінностями. Здатними до культурного життя і розвою можуть бути тільки ті народи, що здібні сприймати культурні впливи, але сприймати їх активно, перетворюючи і розвиваючи сприйняте далі.

1. Сукупність стійких особистісних рис та якостей, які визначають особливі форми світосприйняття, поведінки та мислення членів певної нації, називається-

ся: А) національний характер; В) національна ментальність; С) національна самосвідомість; D) національна ідентичність.

2. Твердження «Вивчення національного характеру може допомогти у розумінні того, що є відмінним для окремих націй, а що відносно універсальним для людського суспільства взагалі»: А) правильне; В) неправильне; С) сумнівне.

3. Індивідуальний рівень ідентифікації з культурно визначеним колективом, коли людина вважає себе належною до особливої культурної спільноти, називається: А) етнічна ідентичність; В) групова ідентичність; С) національний характер; D) національний менталітет.

4. Стереотипний спосіб діяльності, що має для його виконавців магічне юридично-побутове та ритуально-ігрове значення: А) обряд; В) традиція; С) звичай; D) побут.

5. Форми виробничої діяльності, знаряддя праці, поселення, господарські та житлові споруди, їжа, одяг, прикраси, сімейні та громадські відносини утворюють: А) звичаї; В) побут етносу; С) етнічну культуру; D) національний характер.

6. Спільні культурні риси, сильне почуття єдності та солідарності, чітке усвідомлення національної ідентичності, закорінене в історії, притаманні: А) етносу; В) нації; С) суперетносу; D) соціальному класу.

7. Виражений у соціально організованих стереотипах груповий досвід, який накопичується та відтворюється у етнічній спільноті: А) обрядовість; В) етнічність; С) традиція; D) національний характер.

8. Населення, що має власну назву, міфи про спільне походження, спільну історичну пам'ять, елементи спільної культури, прив'язаність до батьківщини та усвідомлення своєї єдності – це: А) етнографічна група; В) етнос; С) національність; D) нація.

9. Етнічна спільнота, яка утвердила свої групові права у межах певної політичної системи – це: А) етнічність; В) національність; С) етнос; D) субкультура.

10. Цілісність особливих природно-географічних та соціокультурних характеристик, а також єдиної мережі комунікацій складає: А) етнос; В) національний характер; С) етнічну ідентичність; D) етногенетичну нішу.

11. Прихильниками концепції світової культури були: А) Микола Данилевський, Освальд Шпенглер, Арнольд Тойнбі; В) П'єр Тейяр де Шарден, Володимир Вернадський, Альберт Швейцер.

12. Члени Кирило-Мефодіївського товариства були прихильниками: А) європоцентричної концепції розвитку вітчизняної культури; В) подальшої уніфікації української культури в єдиному культурному просторі Російської імперії; С) конфедерації слов'янських народів, втілення принципів демократизму та християнської моралі.

13. Пантелеймон Куліш пояснював злиденний стан українського народу: А) забуттям власних традицій; В) соціально-економічними чинниками; С) політичним та культурним тиском з боку Російської імперії.

14. Тарас Шевченко втілював свої ідеали майбутнього українського народу та власне бачення його невтішного сьогодення переважно у: А) політичних памфлетах; В) листуванні з приватними особами; С) художніх творах різної жанрової природи.

15. Прихильниками європоцентричної концепції розвитку української культури були: А) Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш; В) Микола Костомаров, Михайло Драгоманов, Іван Франко, Микола Хвильовий; С) Іван Огієнко, Дмитро Чижевський, Дмитро Донцов.

16. Михайло Драгоманов бачив центром українського національного руху: А) Слобідську Україну; В) Галичину; С) Київщину.

17. _____ бачив Україну як суверенну одиницю «у народів вольних колі», а українську культуру «посередницею між сходом і заходом, між півднем і північчю». Оберіть правильну відповідь: А) Михайло Грушевський; В) Михайло Драгоманов; С) Іван Франко.

18. В своїх наукових працях Михайло Грушевський визнавав, що рушійною силою української історії є: А) виключно видатні особистості; В) народні маси; С) політичні партії та рухи.

19. Дмитро Донцов є засновником теорії: А) інтегрального націоналізму; В) космополітизму; С) культурно-історичних типів.

20. Згідно з Дмитром Чижевським, самосвідомість національної культури найбільшою мірою втілює: А) філософія; В) побут та звичаї; С) мова.

Список літератури

Основна

1. Історія української культури / За ред. С. І. Берегового, Н. М. Левицької. – К., 2015.

2. Історія української культури : підручник / За ред. В. А. Качкана. – К., 2015.

3. Історія української культури / за заг. ред. І. Крип'якевича. – К., 2000.

4. Історія української культури Частина 1. Становлення та особливості української культури: навч. посібник / за ред. О. О. Петутіної. – Х., 2011.

5. Морфологія культури : тезаурус / за заг. ред. В. О. Лозового. – Х., 2007.

6. Національна ідентичність : Хрестоматія / упоряд. Т. Воропай. – Х., 2002.

7. Попович М. В. Нарис історії культури України / М.В. Попович. – К., 2001.

8. Українська культура в іменах. Довідник [для студ. усіх спеціальн.] / О. О. Петутіна, Н. В. Вандишева-Ребро, О. В. Голозубов [та ін.]; за ред. О. О. Петутіної. – Х., 2017.

Додаткова

9. Андерсон Б. Уявлені спільноти: міркування щодо походження й поширення націоналізму / Б. Андерсон. – К., 2001.

10. Балушок В. Г. Українська етнічна спільнота: етногенез, історія, етнічність / В. Г. Балушок. – Біла Церква, 2008

11. Бистрицький Є. Національна ідентичність і громадянське суспільство / Є. Бистрицький, О. Білий, Р. Зимовець, Р. Кобець. – К., 2015.

12. Бондаренко Г. Українська етнокультура в контексті глобалізаційних викликів / Г. Бондаренко. – К., 2014.

13. Гелнер Е. Нації та націоналізм: Націоналізм / Е. Гелнер. – К., 2003.

14. Касьянов Г. Теорії націй та націоналізму / Г. Касьянов. – К., 1999.

15. Кримський С. Б. Цивілізаційний розвиток людства / С. Б. Кримський, Ю. В. Павленко. – К., 2007.

16. Попович М. В. Культура: ілюстрована енциклопедія України / М. В. Попович. – К., 2009.
17. Сміт Е. Культурні основи націй / Ентоні Сміт. – К., 2009.
18. Чижевський Д. І. Історія української літератури / Д. Чижевський. – К., 2003.
19. Шпорлюк Р. Імперія та нації: 3 історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі / Р. Шпорлюк. – К., 2000.

Тема 10. Стародавня культура на теренах України

План

1. Особливості первісної культури та джерела її вивчення.
2. Слов'янський період в історії української культури. Міфологія та релігія. Становлення художньої культури.
3. Гуманістична сутність і демократичні цінності античної культури.
4. Античний світ у Північному Причорномор'ї та Криму.

Теми доповідей та повідомлень

1. Міфологічне світосприйняття первісної людини.
2. Первісні вірування (анімізм, тотемізм, фетишизм) та культи (Богині-матері, предків, вождів).
3. Виникнення мистецтва.
4. Слов'янський пантеон богів.
5. Археолог, історик і поет Борис Мозолевський.
6. Скарби скіфських курганів.
7. Становлення античної демократії в Ольвії та Херсонесі.
8. Культура Боспорського царства.
9. Архітектура міст античного Причорномор'я.
10. Актуальність масових видовищ у культурі міст-полісів.

Проблемні питання

1. Яка фундаментальна відмінність у ставленні до світу архаїчної людини та сучасної? Чи збереглася архаїчна свідомість у сучасній культурі?
2. Які витоки анімалізму? Наведіть приклади залишків анімалістичних уявлень у сучасній українській культурі.
3. Які особливості, теми й сюжети первісного мистецтва?
4. Що таке агон? Які прояви агонального характеру античної культури? Наведіть приклади.
5. Чи був антропоцентризм головним змістом античної культури?
6. Яке місце релігії в античному світі? У чому проявлялася десакралізація культурного життя?
7. Назвіть найвидатніших античних філософів, драматургів, поетів, скульпторів, архітекторів.
8. Які боги давньогрецького пантеону були відомі в Північному Причорномор'ї та Криму?
9. Який вплив давньоримської культури на праслов'янство I–V ст.?
10. Що успадкувала українська культура від епохи Античності?

ЗАВДАННЯ 2.1

1. Здійсніть аналіз особливостей первісної культури, про які йдеться у цих уривках з наукових праць Е. Касирера, В'яч. Вс. Іванова та В. Н. Топорова.

2. Яким був вплив ритуалу, міфу і символу у первісній культурі? Чи залишається він таким самим у сучасності?

а) «Міфологічне мислення як за походженням, так і за принципом - традиційне мислення. Міф не має інших засобів розуміння, пояснення, інтерпретації теперішньої форми життя, окрім прилучення її до далекого минулого. Те, що укорінено в міфічному минулому, що було з самого початку, з незапам'ятних часів – це є утверджене і безумовне. Ставити його під сумнів було б святотатством. Для первісної свідомості немає нічого більш священного, а ніж святість стародавності... Слова магічної формули, заклинання або замовляння якої-небудь фрази релігійного дійства, жертвоприношення або молитви - все це необхідно, щоб повторювалося в одному й тому ж незмінному порядку. Будь-яка зміна знижує силу і ефективність магічного слова або релігійного ритуалу. Первісна релігія, таким чином, не залишає місця для будь-якої свободи індивідуальної думки».

б) «Культура найстародавніших періодів виховувала функцію придушення тваринної основи в людині, формувалася, зокрема як система заборон. Цьому прислужували ритуалізація і сакралізація усього життя. Але інерційність культури приводить до того, що виконавши в основному цю функцію, заборони залишаються у культурному коді... Тому в культурі постійно впливають архетипи, архаїчні структури свідомості».

в) «Ритуал звертається до всіх засобів сприйняття, пізнання, відчуття світу, його переживання, які є у розпорядженні людини – до зору, нюху, дотику, смаку, до серця й розуму».

г) «У символу немає дійсного існування як частини фізичного світу, в нього є “значення”. В первісному мисленні надзвичайно важко розмежувати сфери буття і значення. Вони постійно змішуються: на символ дивляться так, наче він наділений магічною або фізичною силою».

ЗАВДАННЯ 2.2

1. На основі поданих уривків з наукових досліджень Е. Касирера, В. Р. Арсен'єва та М. Волошина охарактеризуйте особливості світогляду первісної людини.

2. Чому магія розглядається як одна із основоположних ознак архаїчної культури?

а) «Міфологічне мислення як за походженням, так і за принципом - традиційне мислення. Міф не має інших засобів розуміння, пояснення, інтерпретації теперішньої форми життя, окрім прилучення її до далекого минулого. Те, що укорінено в міфічному минулому, що було з самого початку, з незапам'ятних

часів – це є утверджене і безумовне. Ставити його під сумнів було б святотатством. Для первісної свідомості немає нічого більш священного, а ніж святість стародавності... Слова магічної формули, заклинання або замовляння якої-небудь фрази релігійного дійства, жертвоприношення або молитви - все це необхідно, щоб повторювалося в одному й тому ж незмінному порядку. Будь-яка зміна знижує силу і ефективність магічного слова або релігійного ритуалу. Первісна релігія, таким чином, не залишає місця для будь-якої свободи індивідуальної думки».

б) «Архаїчна свідомість змушена була пройти довгий шлях, перш ніж перетворилася, у власне релігійну свідомість, перетерпівши наступні етапи відчуження: партнерство людини з природою, олюднення природи (антропопатизм), обожнення природи (анімізм), бог або боги (тотожні природі в її проявах), бог або боги – творець природи. Примітно, що на останньому етапі бог, зокрема вже наділений людськими рисами (антропоморфізм)».

в) «Стародавня магія була такою ж наукою про сили природи, як і сучасна, але тільки там, де сучасна наука розкриває закони природи безумовно і математично, там магія бачила живу волю стихійних духів, які керували природою і вступала в особисту боротьбу з ними. Там де наша свідомість бачить закони чисел і співвідношень, стародавня свідомість, залишки якої залишилися у казках і міфах, бачить волю живих істот. Тому всі магічні обряди і замовляння є не що інше, як залишки стародавніх договорів із стихійними духами».

ЗАВДАННЯ 2.3

Прочитайте уривок з праці Геродота «Історія» та дайте відповідь на запитання.

1. Яку роль відігравала війна у житті скіфів, які звичаї пов'язані з нею?

2. Чому їхні звичаї є настільки жорстокими?

3. Сформулюйте основні риси характерного давнім кочовим народам на території України способу життя.

Отже, так приносять вони жертви всім богам і всяких таких тварин, але Аресві вони приносять жертви в інший спосіб. В центрі області(1) кожного народу існує священна споруда для Арєя, яку вони роблять ось як: накладають в'язанки хмизу завдовжки і завширшки до трьох стадій, але не дуже високі. На них влаштовують чотирикутну площадку, три сторони якої стримчасті, а на четверту можна зійти. Щороку вони накладають на цю споруду сто п'ятдесят возів хмизу (2), бо через непогоду вона постійно осідає. В таку купу хмизу кожен народ встромляє старий залізний меч, який є символом Арєя. Цьому мечу вони щороку приносять у жертву овець та коней, крім тих жертв, що вони їх приносять іншим богам. А йому вони приносять ще таку жертву. Із кожної сотні во-рогів, узятих у полон живими, вони вибирають одного і приносять його в жертву, але не так, як овець. Спершу вони ллють вино на голови, а потім ріжуть людей над посудиною і відносять кров на вершину тієї купи хмизу і обливають кров'ю меч (3). Туди наверх вони відносять кров, а вниз біля священної споруди роблять таке. В усіх зарізаних людей вони відрубують разом із плечем

правицю і кидають відрубане в повітря і, закінчивши всі обряди, відходять. А рука, куди впаде, там і лежить, а окремо від неї труп зарізаної людини.

Отакі в них бувають жертвоприношення, але свиней вони не приносять у жертву і навіть не розводять їх у своїй країні.

Щодо їхніх звичаїв на війні, то встановлено таке: першого ворога, якого вб'є скіф, він п'є його кров, а скількох інших він ще вб'є в битві, то приносить до царя їхні відтіті голови. За кожену голову йому дозволяється одержати щось із трофеїв, а якщо не принесе голови, це йому не дозволяється. Ось як скіф здирає шкіру з голови ворога: він надрізує шкіру навколо голови там, де вуха, бере голову, трусить її, щоб відокремити від черепа, потім бере бичаче ребро і розгладжує шкіру. Після цього він використовує її як рушник і для вуздечки свого коня, на якому він їздить, вішає її і пишається нею. Бо той, у кого більше таких рушників, уважається за найвідважнішого воїна. Багато хто з них із шкіри ворогів шиють собі плащі і носять їх як шкіряний одяг. Багато із них із шкіри мертвих ворогів, здертої з правиці з нігтями, роблять собі чохли для сагайдаків. Адже людська шкіра досить щільна і блискуча і мабуть від усіх інших вирізняється своїм блиском і білим кольором. Багато хто здирає шкіру з усієї людини, натягає її на дерев'яну раму і возить її з собою, гарцюючи на коні.

Отже, такі з них встановлено звичаї. А з головами не всіх ворогів, але з найненависніших, вони роблять таке. Кожен із них, відпилявши все, що нижче від брів, очищує череп. І якщо цей скіф бідняк, він лише обтягує ззовні череп сирицевою бичачею шкірою і використовує його як чашу, а якщо він багатий, то він також ззовні обтягує шкірою, а зсередини позолочує його і використовує як чашу для вина. Роблять вони так і з черепами своїх родичів, коли вони посваряться між собою і хтось із них на суді в царя візьме гору над іншим. Коли приходять гості, яких шанують господарі, то їм підносять ці черепи і кажуть, що хоча ті були їхніми родичами, але їм довелося з ними воювати і господар вийшов із війни переможцем. Така перемога вважається в них за подвиг.

Один раз на рік кожен правитель області, змішавши вино з водою в кратері, дає пити тим скіфам, які повбивали ворогів, а ті, хто цього не зробили, не п'ють цього вина, але, присоромлені, сидять осторонь: бо для скіфів це найбільша ганьба. А ті, які повбивали дуже багато ворогів, тримають аж два келехи і з обох п'ють.

ЗАВДАННЯ 2.4

Прочитайте уривки з праці «Виклади давньослов'янських легенд або міфологія» видатного українського вченого Я. Ф. Головацького та дайте відповідь на поставлені нижче запитання.

- 1. Яким є значення міфології для давніх слов'ян?*
- 2. Виокремте основні риси їхнього міфологічного світогляду.*
- 3. Які з цих рис проявляються у народних віруваннях та уявленнях українців? Наведіть приклади.*

а) Слов'янська космогонія не залишила нам послідовного вчення, однак є сліди цього поняття; у карпатських русинів є переказ, що цар-вогонь разом з царицею-водою створили світ. Подібні перекази є і в інших слов'ян. Створення світу описано також у галицько-руській колядці:

«Ой, коли було з начало світа,
Тоді не було ні неба, ні землі;
Але лиш було синє море».

Потім описується, як злетіли два голуби – символи двостатевої творчої сили – кохання і починають творити, здобувати із безодні даної стихії. Пасивне положення води в природі стало для людини приводом бачити в ній жіночу істоту. Без животворної сили світла непорушна вода наповнює простір у вигляді снігу, льоду, мертвої маси; але коли світло і тепло пробуджують її, вона розтоплюється і під впливом світла народжує і живить світ. І на цій внутрішній основі слов'яни-світوپоклонники вшановували воду. Істота та мала різні назви. Сюди відносяться імена Моряни чи Морени, якими називали опудало, що його на свято Купали кидали у воду і яке означало шлюб світла з водою. Мокош, божество згадуване Нестором, на думку Коллара, також означало водяну жіночу істоту.

б) Слов'яни визнавали у людині особливу сутність, звану душею. За краєдворським рукописом, вбита душа виходила з горла, літаючи, пускала по деревах, тоді Морена супроводжувала її у чорну ніч. Так зображався кінець людини. Від Нестора та арабських письменників ми знаємо, що слов'яни спалювали своїх померлих, а попіл ставили в посудинах на стовпах вздовж доріг і творили тризну, чи поминки на честь померлих.

Свята на честь померлих, які співпадають навесні зі святкуваннями оновлення природи, молитви по померлих, показують, що у слов'ян побутували уявлення про потойбічне життя. Від Нестора і Льва Диякона ми дізнаємось, що за слов'янським уявленням порушник присяги був рабом в майбутньому. У давні часи під час поминок ляли вино на могилу і ставили страву – з тою думкою, що все те дістанеться покійникові. І досі між людьми на похороні є чимало обрядів, що нагадують язичництво. Наприклад, виставляння меду чи молока при тілі покійника, посипання маком хати, з якої винесли вмерлого; грушка чи ігрушка – тобто, коли хлопці при покійнику забавляються казками, загадками, пильнуючи його протягом ночі.

Таким чином, смерть не означала кінця існування людини зовсім. Слов'яни, однак, не мали певного місця для душ померлих. Покійники, за народними уявленнями, не приходять із пекла і тьми, а вилазять, як упирі і упириці, з труни і з'являються невідь звідки. Одні чинять людям зло, інші бродять без будь-якої мети світом і не знаходять собі притулку. Із усіх таких повір'їв, яких є безліч, видно, що навряд чи було певне місце для мертвих, але була віра у життя після смерті. Душі по смерті переходили в дерева, у птахів і відгукувалися на поклик людини, чи прибирали попереднього вигляду. То не був досконалий мітемпсихоз, а тільки недостатність уявлення про рай і пекло після смерті; однак було вірування про нове життя, про повернення і оновлення.

ЗАВДАННЯ 2.5

Прочитайте уривок з твору Прокопія Кесарійського «Війна з готами» та дайте відповідь на запитання.

1. Якою уявляється побутова культура давніх слов'ян згідно з наведеним нижче текстом?

2. Якими якостями наділяє їх автор тексту? 3. Які первісні вірування та уявлення наводяться в уривку?

Народами Склавинами і Антами не править один муж, але з давніх часів живуть так, що порядкує громада. І для того всі справи, чи щасливі чи лихі, йдуть до громади. Та можна сказати – і в усіх інших справах однаково ведеться в обох цих варварських народів і встановилося давно. Єдиного бога, що насилає блискавку – визнають єдиним владикою всіх і жертвують йому кров і всяку худобу. Не знають долі (фатуму) і зовсім не признають, щоб мала якусь силу над людьми, але як хто має перед собою смерть видиму, чи в хворобі, чи на війні, обіцяють вони за життя своє, якщо не згинуть, жертву богу, і врятувавшись жертвують, що обіцяли, і думають, що тією жертвою спасли собі життя. Шанують вони річки, німф і деякі інші божества, жертвують їм всім і з тих жертв ворожать собі. Живуть вони в лихих хатках, селячись далеко один від одного і переміняючи часто кожний своє житло. Виступаючи в битву, ідуть здебільшого на ворогів піші, маючи в руках невеликі щити і піки, а нагрудників не одягають. Деякі не мають ані сорочки, ані плаща, але тільки в коротких штанах стають битися з ворогами. У обох народів мова одна, проста і варварська. Виглядом вони також не різняться поміж собою; всі вони високі і надзвичайно міцні; тілом і волоссям не дуже білі і не русяві, і не впадають зовсім в чорне, а рудуваті всі. Життя проводять сурове і нецивілізоване, як і Масагети, і дуже брудні, як і ті. Але вони зовсім не злі і не підступні і в простоті заховують гунські звичаї. І ім'я у Склавинів та Антів колись було одно: за давніх часів і цих і тих звали Спорами, для того, думаю, що заселяють край розкиданими і відокремленими оселями. Для того й займають великий край – бо більшу частину того берега Істра замешкують вони.

ЗАВДАННЯ 2.6

1. Прочитавши уривки з наукових праць Р. Гвардіні, А. Бонара, виділіть особливості античної культури.

2. Які риси світогляду були властиві античній людині?

а) «Антична людина не знає жодної точки поза світом, тому вона не може і не спроможна подивитися на нього ззовні. Почуттям і уявленням, вчинком і ділом вона живе у світі. Будь-який її рух, навіть найвідважніший, спрямований у найбільш потойбічні сфери, лишається усередині цього світу...Її боги схожі на людину. Не тільки «чисте буття» Парменіда, «благо» Платона, але й «над-єдине» Плотіна – усі ці продукти гранично напруженого зусилля вибратися назовні із світу речей і людей лишаються дуже міцно прив'язаними до цього Всесвіту».

б) «Голос Європи – це голос стародавньої Греції. Для греків предметом любові було безпосередньо їх суспільство. Все, що робили самі греки, вважалося вірним і правильним, а все що існувало в світі, окрім них, - оманливим, гріховним, що не мало права на існування. Вони були дуже сильні у своїх людських проявах, дуже природні, дуже артистичні. Греки жили повністю в цьому світі... Навіть поезія їх практична. Їх боги і богині не просто люди, а перш за

все люди зі своїми людськими пристрастями і почуттями, якими володіє кожен з нас. Вони любили прекрасне, але, запевняю Вас, тільки у зовнішніх проявах: краса гір, снігів, квітів, краса форм і фігур, краса людського обличчя і, найбільш частіше, тіла – ось що подобалося грекам. Для всієї оточуючої Європи греки стали вчителями, Європа заговорила голосом Греції».

в) «Відправним пунктом і об'єктом усієї грецької цивілізації є людина. Вона зв'язує їх в боротьбі і в битві, з'єднує плідною дружбою, ім'я якої – Гармонія. Вона виходить з її потреб, вона має на увазі її користь, її прогрес. Щоб досягти цього, вона починає "орати" одночасно і світ, і людину, одне при допомозі іншого. Людина і світ в уявленні грецької цивілізації є відображенням одне одного – це дзеркала, які поставлені навпроти, які прочитують один одного. Цивілізація греків сполучає світ і людину».

ЗАВДАННЯ 2.7

На площах античних міст Північного Причорномор'я стояли мармурові стели з декретами. Найзнаменитіша з них – присяга херсонесців III ст. до н. е. В її ритмічних фразах оживає древній Херсонес, кожен житель якого повинен був клястися олімпійськими богами, героями, територією і укріпленнями, а потім говорити наступне:

Клянусь Зевсом, Геєю, Геліосом, Дівою, богами і богинями олімпійськими, героями, що володіють містом, територією та укріпленнями херсонесців.

(2) Я буду одностайним стосовно порятунку і свободи держави і громадян і не зраджу Херсонеса, Керкінітиди, Прекрасної гавані, ні інших укріплень, і решти території, якою херсонесці керують чи керували, [не видам] нічого нікого, ні елліну, ні варвару, а оберігатиму все це для херсонеського народу.

(3) Я не порушу демократичного ладу і не дозволю цього зробити нікому, хто зраджує чи порушує, і не приховаю цього, але доведу до відома міських деміургів.

(4) Я буду ворогом зловмиснику і зраднику або тому, хто схиляє до відпадиння Херсонес, чи Керкінітиду, чи Прекрасну гавань, чи укріплення і територію херсонесців.

(5) Я служитиму народові і радитиму йому найкраще і найсправедливіше для держави і громадян.

(6) Я оберігатиму для народу "састер" і не розголошуватиму нічого з потаємного ні елліну, ні варвару, що може завдати шкоди державі.

(7) Я не даватиму і не братиму дарунків на шкоду державі і громадянам.

(8) Я не замишлятиму ніякої несправедливої справи проти будь-кого з громадян-невідступників, і не дозволю цього нікому, і не приховаю, а доведу до відома і на суді подам голос згідно із законами.

(9) Я не чинитиму змови ні проти херсонеської громади, ані проти будь-кого з громадян, хто не оголошений ворогом народу; коли я ввійшов з кимось у змову чи пов'язаний якоюсь клятвою чи обітницею, то мені, який зламає це, і тому, що мені належить, нехай буде краще, а тому, хто дотримується цього — навпаки.

(10) Якщо я дізнаюсь про якусь змову, реальну чи плановану, я доведу про це до відома деміургів.

(11) Хліб, що звозять з рівнини, я не продаватиму й не вивозитиму з рівнини в будь-яке інше місце, а тільки в Херсонес.

(12) Зевсе, Геє, Геліосе, Діво, божества олімпійські! Якщо я виконаю все це, хай буде благо мені самому, і роду, і моїм близьким, якщо не виконаю, хай буде лихо і мені самому, і роду, і моїм близьким, і нехай ні земля, ні море не приносять мені плода, ні жінки не народжують дітей...

Дайте відповідь на питання:

- 1. Які особливості античної демократії?***
- 2. Чому політика міста-республіки (поліса) займала провідне місце в життя громадян, ставала стилем їх життя?***
- 3. Які обов'язки брав на себе громадянин античного полісу?***

ЗАВДАННЯ 2.8

Прочитайте фрагменти праці «Стратегікон» візантійського вченого Маврикія (друга половина VI — початок VII ст.). Дайте Ваші відповіді на питання:

- 1. Як характеризує слов'ян автор цієї історичної праці? Яким був їхній устрій їхнього життя і господарство?***
- 2. Які методи і засоби ведення війни використовували слов'яни? Якою була їхня військова сила? Якою зброєю вони воювали?***
- 3. Яким є ставлення візантійського автора до слов'ян? Чим можна пояснити таке його ставлення?***

Племена слов'ян і антів близькі за способом життя, за своїми звичаями, за своєю любов'ю до волі, їх ніяким чином не можна схилити до рабства або покори у своїй країні. Вони багаточисельні, витривалі, легко переносять спеку, холод, дощ, наготу, нестачу їжі.

До прибуваючих до них іноземців вони ставляться ласкаво й, виявляючи їм знаки своєї поваги, [при переході їх] з одного місця в інше охороняють їх при необхідності, так що якщо б виявилось, що через недбалість того, хто приймає в себе іноземця, останній зазнав [якоїсь] шкоди, приймаючий його раніше починає війну [проти винного], вважаючи справою честі помститися за чужоземця. Тих, хто знаходиться у них в полоні, вони не тримають у рабстві, як інші племена, на протязі необмеженого часу, а, обмежуючи [термін рабства], певним часом пропонують їм вибір: бажають вони за певний викуп повернутися геть чи залишатися там [де вони знаходяться] на становищі вільних і друзів.

У них велика кількість різноманітної худоби і плодів земних, що лежать у купах, особливо проса і пшениці. Скромність їх жінок перевищує всяку людську природу, так що більшість із них вважають смерть свого чоловіка своєю смертю і добровільно душать себе, не вважаючи перебування вдовою за життя.

Вони селяться у лісах, біля важкодоступних рік, боліт та озер, влаштовують у своїх житлах багато виходів... Необхідні для них речі вони заривають у тайниках, нічим зайвим відкрито не володіють і ведуть життя бродяче.

Воювати зі своїми ворогами вони люблять у місцях, що поросли густим лісом, у тіщинах, на урвищах; з вигодою для себе користуються [засідками], раптовими атаками, хитрощами, і вдень, і вночі винаходячи багато [різноманітних] способів. Досвідчені вони також і в переправі через ріки, перевершуючи в цьому відношенні всіх людей. Мужньо витримують вони перебування у воді, так що часто деякі з числа тих, що залишаються дома, захоплених зненацька раптовим нападом, поринають у пучину води. При цьому вони тримають в роті спеціально виготовлені великі, видовбані всередині тростини, які доходять до поверхні води, а самі, лежачи навznak на дні – [ріки], дихають з їх допомогою, і це вони можуть робити на протязі багатьох годин, так що абсолютно не можна догадатися про їх присутність...

Кожен озброєний двома невеликими списами, деякі мають також щити... Вони користуються також дерев'яними луками і невеликими стрілами, намоченими особливою отрутою, сильно діючою...

Не маючи над собою голови і ворогуючи один з одним, вони не визнають воєнного строю, нездатні битися у правильній битві, показуватися на відкритих, рівних місцях. Якщо і станеться, що вони відважилися іти на бій, то вони в час його з криком трохи просуваються вперед всі разом, і якщо противник не витримує їх крику, похитнеться, то вони сильно наступають, у протилежному випадку починають втікати, не поспішаючи помірятися з силами супротивника у рукопашному бою. Маючи велику допомогу в лісах, вони направляються до них, оскільки серед тіщин вони вміють відмінно воювати. Часто здобич вони кидають [нібито] під впливом розгубленості і біжать у ліс, а потім, коли наступаючи кидаються на здобич, легко піднімаються і завдають супротивнику зло...

Словом, вони підступні і не тримають свого слова відносно договорів, їх легше підпорядкувати страхом, ніж подарунками. Оскільки між ними нема одностунства, то вони не збираються разом, а якщо і беруться, то вирішене ними тут же порушують інші, оскільки всі вони ворожі один одному і ніхто не хоче поступитися іншому.

ЗАВДАННЯ 2.9

Прочитайте фрагменти з творів “Про повітря, воду й місцевості” давньогрецького медика, основоположника наукової медицини Гіппократа (V–IV ст. до н. е.) та “Збирання уривків” Миколая Дамаскського (народився близько 64 р. до н. е.), філософ-перипатетика. Дайте відповіді на запитання до нього:

- 1. Які особливості побуту скіфів згадуються вченими?*
- 2. У яких рисах побутової культури проявляється кочовий спосіб життя скіфів?*
- 3. Чому жінки скіфів займалися військовою справою?*

В Європі є скіфський народ, що живе тепер навколо озера Меотиди і відрізняється від інших народів. Назва його савромати. Їх жінки їздять верхи, стріляють з луків і кидають дротики, сидячи на конях, і б'ються з ворогами, поки вони дівчата; а заміж вони не йдуть, поки не заб'ють трьох ворогів, і оселяються жити з чоловіками не раніш, як принесуть звичайні жертви. Та, що вийде за-

між, перестає їздити верхи, поки не прийде потреба поголовно виступати в похід. У них немає правих грудей, бо ще в ранньому дитинстві матері їх, розпикши приготований саме з цією метою мідний інструмент, прикладають його до правої груді і випалюють так, що вона втрачає здатність рости, і вся сила і достаток соків переходять у праве плече і руку. Щодо зовнішнього вигляду інших скіфів, саме схожості їх між собою і несхожості з іншими народами, можна сказати те саме, що й про єгиптян, виключаючи те, що в других це зумовлюється спекою, а в перших холодом. Так звана «Скіфська пустиня» являє собою рівнину, багату на траву, але позбавлену дерев і помірно зрошену: по ній течуть великі ріки, які відводять воду з степів. Ось тут і живуть скіфи: звуться вони кочовниками, бо в них немає хат, а живуть вони в кібітках, з яких найменші бувають чотириколісні, а інші шестиколісні; вони кругом закриті повстю і зроблені подібно до домів: одні з двома, інші з трьома відділами; вони непроникні ні для води (дощової), ні для снігу, ні для вітрів. У ці вози запрягають по дві і по три пари безрогих волів, роги в яких не ростуть від холоду. В таких кібітках перебувають жінки, а чоловіки їздять верхи на конях; за ними йдуть їхні стада овець і корів і табуни коней. На одному місці вони залишаються стільки часу, поки вистачає трави для стад, а коли її не вистачить, переходять в іншу місцевість. Самі вони їдять варене м'ясо, п'ють кобиляче молоко і їдять «іпаку» (це сир з кобилячого молока). Такий спосіб життя і звичаї скіфів.

Молокоїди, скіфський народ, не мають будинків, як і величезна більшість скіфів, і живляться тільки кобилячим молоком, яке, роблячи з нього сири, їдять і п'ють, і через це з ними дуже важко боротись, бо вони скрізь мають з собою їжу. Вони і Дарія примусили тікати. Вони також дуже справедливі, маючи спільне майно і жінок, так що старших від себе вважають батьками, молодших — синами, а однолітків — братами. З них був і Анахарсід, визнаний одним із семи мудреців, який прибув в Елладу, щоб вивчити еллінські звичаї.

ЗАВДАННЯ 2.10

Прочитайте фрагмент праці «Географія» визначного давньогрецького вченого Страбона (близько 63 р. до н. е. — 23 р. н. е.), та сформулюйте відповіді на такі запитання:

- 1. Про які особливості культури скіфів можна дізнатися з цього невеликого фрагменту?*
- 2. Якими є погляди греків на життя та культуру скіфів?*
- 3. Яким чином ставлення греків до скіфів впливає на знання про їхню культуру?*

<...> Кажуть, що Гомер, через незнання, не згадає про скіфів.<...> Але ще й тепер за ними живуть в кибитках так звані номади, які займаються скотарством і годуються молоком, сиром і здебільшого кумисом. Вони не складають грошей, не знають торгівлі, вміють тільки міняти один товар на інший.<...> Немає, далі, нічого дивного і в тому, що Гомер, бачачи нашу пристрасть до збагачення і всілякі несправедливості через наші зобов'язання, назвав найчеснішим і найдоблеснішим такий народ, який зовсім не має діла ні з договорами, ні з нагромадженням грошей, але має все спільне, крім мечів і чаш до пиття. Адже у

них насамперед навіть жінки спільні і діти.<...> І Есхіл явно погоджується з нашим поетом, кажучи про скіфів, що вони “і кумису любителі і справедливії скіфи”. Така ж думка про них існує у еллінів і тепер. Дійсно ми їх вважаємо дуже простодушними, зовсім не лукавими, значно скромнішими, ніж ми самі, і більш незалежними. <...>

ТЕСТИ

1. Процес виникнення людини: А) антропоморфізм; В) антропогенез; С) антропоцентризм; D) антропософія.
2. Свідомість архаїчної людини: А) антропоморфна; В) натурфілософська; С) міфологічна; D) персоналістична; Е) планетарна.
3. Міф – це: А) символічні уявлення людей про світ; В) витвір наївної віри, колективного художньо-образного мислення; С) оповідання про богів і культурних героїв; D) поняття використовується в усіх вище наведених значеннях.
4. Усе, що існує (дерева, тварини, птахи, люди й т. ін.), має першопредка, який охороняє, захищає, визначає характер і зовнішній вигляд, забезпечує добробут своїх нащадків, за уявленням: А) анімалізму; В) анімізму; С) магії; D) тотемізму; Е) фетишизму.
5. Визначеною послідовністю слів, рухів, маніпуляцій з речами або речовинами можна вплинути на закони природи, за уявленням: А) анімалізму; В) анімізму; С) магії; D) тотемізму; Е) фетишизму.
6. Звичайні предмети мають приховану надприродну властивість впливати на закони природи, за уявленням: А) анімалізму; В) анімізму; С) магії; D) тотемізму; Е) фетишизму.
7. Здатність людини відчувати, переживати, сприймати світ зберігається вічно, навіть після знищення тіла, за уявленням: А) анімалізму; В) анімізму; С) магії; D) тотемізму; Е) фетишизму.
8. Перші пам'ятки Трипільської культури, городища і кургани скіфської епохи, а також археологічні культури східних слов'ян досліджував: А) А. Еванс; В) Г. Картер; С) Д. Трамп; D) В. Хвойка.
9. На теренах України залишили по собі пам'ятки давні: А) шумери; В) греки; С) єгиптяни; D) асирійці; Е) китайці.
10. У слов'янській міфології бог весняної плодючості, розвитку природи та дітонародження: А) Перун; В) Велес; С) Ярило; D) Сварог.
11. У слов'янській міфології бог родючості, блискавки й грому, війн і воїнства: А) Перун; В) Велес; С) Сварог; D) Дажбог.
12. Ідеал людини в античній культурі: А) універсал; В) мислитель; С) страстотерпець; D) раб; Е) герой.
13. Античний агон – це: А) перемога в змаганні як найвища цінність; В) мистецтво спорту як уміння відстоювати власні докази; С) принцип освіти, орієнтованої на виховання лідера; D) вистава, побудована на діалозі хору й акторів; Е) поєднання названого вище.
14. До архітектурних стилів Античності не належить: А) дорійський; В) іонійський; С) коринфський; D) романський.
15. На чорноморському узбережжі свою назву зберегло давньогрецьке місто: А) Херсонес; В) Одессос; С) Севастополіс; D) Євпаторій; Е) Феодосія.

16. Найпопулярнішим давньогрецьким героєм у культурі античного Причорномор'я був: А) Язон, В) Тезей; С) Геракл; D) Одісей; Е) Прометей.

17. Праслов'янські культури I–V ст.: А) Райковецька, Волинцівська, Роменська; В) Зарубінецька, Черняхівська, Київська; С) Буго-Дністровська, Трипільська, Дніпро-Донецька.

18. Пектораль з Товстої Могили, гребінь із Солохи, срібна ваза з Чортомлику – це шедеври художньої культури: А) греків; В) римлян; С) скіфів, D) слов'ян.

19. Залишки театру в Північному Причорномор'ї збереглися в: А) Херсонесі; В) Ольвії; С) Пантикапеї; D) Німфеї.

20. Поширенню в Північному Причорномор'ї та Криму греко-римської культури та християнства на початку нашої ери сприяли: А) скіфи; В) сармати; С) кіммерійці; D) готи; Е) гуни.

Список літератури

Основна

1. Бунятян К. П. Давнє населення України : навч. посіб. / К.П. Бунятян. – К., 2003.

2. Залізняк Л. Л. Первісна історія України : навч. посібник / Л.П. Залізняк. – К., 1999.

3. Історія української культури / за заг. ред. І. Крип'якевича. – К., 1994.

4. Історія української культури : навч. посіб. для студ. усіх спеціальн. : у 2-х ч. : Частина 1. Становлення та особливості української культури / за ред. О. О. Петутіної. – Х., 2011.

5. Попович М. В. Нарис історії культури України / М.В. Попович. – К., 2001.

6. Толочко П. П. Давня історія України : навч. посіб. / П.П. Толочко, Д.Н. Козак, С.Д. Крижицький. – К. 1994.

7. Українська культура в іменах. Довідник / за ред. О. О. Петутіної. – Х., 2017.

Додаткова

8. Баран В. Д. Давні слов'яни / В.Д. Баран. – К., 1998.

1. Булашев Г. О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях / Г.О. Булашев. – К., 1992.

2. Василенко Г. К. Велика Скіфія / Г.К. Василенко. – К., 1991.

3. Відейко М. Ю. Україна : від Трипілля до Антів / М.Ю. Відейко. – К., 2008.

4. Давидюк В. Первісна міфологія / В. Давидюк. – Луцьк, 1997.

5. Дергачев В. А. Пам'ятники позднего Триполья / В.А. Дергачев. – Кишинев, 1980.

6. Історія української культури : у 5 т. – К, 2001. – Т. 1. Історія культури давнього населення України.

7. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія : Вибрані праці з фольклористики й літературознавства / М.І. Костомаров. – К., 1994.

8. Павленко Ю. В. Передісторія давніх русів у світовому контексті / Ю.В. Павленко. – К., 1990.

9. Петров В. П. Етногенез слов'ян / В.П. Петров. – К., 1972.

10. Пономарьов А.П. Українська минувщина : ілюстрований етнографічний довідник / А.П. Пономарьов, Л.Ф. Артюх, Т.В. Косміна. – К., 1993.
11. Попович М. В. Мировоззрение древних славян / М.В. Попович. – К., 1985.

Тема 11. Культура вітчизняного Середньовіччя

План

1. Становлення загальноєвропейської культури в епоху середніх віків.
2. Особливості формування та основні етапи розвитку культури Київської Русі.
3. Православ'я, освіта та писемність у давньоруській культурі.
4. Художня культура Київської Русі.

Теми доповідей та повідомлень

1. Загальні риси середньовічної культури.
2. Слов'янське язичництво.
3. Візантійські впливи в культурі вітчизняного Середньовіччя.
4. Роль та місце Київської Русі в християнському світі.
5. Давньоруські літописні твори та їх автори.
6. Рукописна книга як витвір давньоруського мистецтва.
7. Іконописна традиція Київської Русі.
8. Давньоруська сакральна архітектура та монументальний живопис.
9. Музика, театр і фольклор Київської Русі.
10. Галицько-Волинський літопис як джерело історії середньовічної вітчизняної культури.

Проблемні питання

1. Як Ви розумієте феномен двовір'я? Які народні обряди дісталися нам у спадок від язичництва?
2. На яких слов'янських територіях існувало християнство до 988 року? Хто з князів долучився до його поширення?
3. Які твори релігійного характеру були поширені серед населення? Що Ви знаєте про такий жанр давньоруської літератури як апокрифи?
4. Про яких героїв розповідає Києво-Печерський патерик? Які приклади чернецького духовного подвигу Вам відомі?
5. Чому монастирі та церкви Київської Русі були не лише релігійними, а й освітніми та політичними центрами?
6. Які образи богатирів постають з давньоруських билин? Про кого з поетів-співців билин того часу Вам відомо?
7. Який сенс в поняття «Софія» вкладали православна культура та філософія?
8. Які впливи західноєвропейської культури відчуло на собі Галицько-Волинське князівство в XII-XIV ст.?
9. Яку роль в культурному житті Київської Русі відігравали жінки?
10. Які позитивні та негативні впливи на культуру Давньої Русі спричинив період феодальної роздробленості?

ЗАВДАННЯ 3.1

Прочитайте уривки з «Літопису Руського» («Повісті минулих літ»). Дайте відповідь на запитання:

1. Які звичаї слов'янських племен та їхніх сусідів згадує літописець?
2. У чому проявляється неоднозначне ставлення літописця до різних племен?
3. Чим можна пояснити таке його ставлення?

Всі мають звичаї свої, і батьківські закони, і перекази, кожен норів свій. Поляни своїх батьків обичаї мають, тихі й покірливі, і стидливість до снох своїх, і до сестер, і до матерів своїх. І снохи до свекрів і діверів своїх велику стидливість виявляють. І брачні обичаї мають: не ходить жених по невісту, а приводять її ввечері, а наступного дня приносять, що за нею дадуть. А деревляни жили позвіриному, жили по-скотськи: і убивали один другого, їли все нечисте, і брачення у них не було, а умикали дівиць біля води. А радимичі, і в'ятичі, і сіверо один обичай мали: жили в лісі, як всякий звір, їли все нечисте, і соромослів'я в них при батьках і при снохах. І брачення у них не було, а ігрища між селами. І сходилися на ігрища, на танцювання, і на всі бісівські пісні, і тут умикали собі жінок, хто з якою зговориться; мали ж по дві і по три жони. А коли хто помирав, творили над ним тризну, опісля робили вогнище велике, і клали на вогнище померлого [в колоді] – і спаливали. Потім збирали кості, вкладали в невеликий посуд і виставляли на стовпі на путях, як то роблять в'ятичі і зараз.

Такого ж звичаю дотримувались і кривичі та інші поганії, що не відали закону божого, а самі творили для себе закон.

Так само і зараз, при нас, половці тримаються батьківських законів; кров проливають, ще й хваляться цим, їдять мертвечину і всіляку нечистоту, хом'яків і сусолів, і одружуються із своїми мачухами та ятрівками, і інші обичаї батьків своїх [сповняють]. Але ж ми християни, скільки земель, що вірують у святу Трійцю, і в єдине хрещення, і в єдину віру, закон маємо один, оскільки у Христа хрестимося, і в Христа одяглися.

ЗАВДАННЯ 3.2

Прочитайте уривок з «Житія Феодосія Печерського». Дайте відповідь на запитання.

1. Чому князь описаним чином відреагував на зауваження святого Феодосія?
2. Що Ви знаєте про чесноти й ідеали, властиві чернецтву і князю з дружиною в середньовіччі? Чим вони різнилися?
3. Що таке агіографія? Якою була її роль в літературі та культурі Київської Русі?

Одного ж дня благий і богоносний отець наш Феодосій прийшов до князя Святослава, і як увійшов до зали, де сидів князь, бачить перед ним силу [людей], що розважали його: одні грали на гусях, а інші – на музиках грали й голосили;

інші – на органах. І так усі грали й веселилися, як належить перед князем. Блаженний же сидів коло нього, долу зорячи, схилювався і, ледь нагнувшись, каже: «Чи буде так у той вік майбутній?!» І зразу князь зворушений був словами блаженного і просльозився трохи, [та] повелів тим перестати. Звідтоді, якщо коли і велів тим грати, [то], зачувши про прихід блаженного Феодосія, наказував їм тихо стати й мовчати.

ЗАВДАННЯ 3.3

Прочитайте уривок з «Повчання» Володимира Мономаха. Дайте відповідь на запитання:

1. Чим займався князь Володимир у Чернігові? Яким мав бути «труд» князя? Такі заняття були для нього розвагою чи обов'язком?
2. Порівняйте спосіб життя київського князя зі способом життя західноєвропейських лицарів.
3. Чому князь так багато уваги приділяв полюванню?

А от так трудився на ловах, доки сидів у Чернігові, і коли із Чернігова вийшов, і до цього літа по сто [звірів] заганяв і брав без великих зусиль, окрім інших ловів поза Туровом, де я з батьком ловив всякого звіра.

А от що я в Чернігові робив: коней диких своїми руками у пущах в'язав, по десять і двадцять живих коней, окрім того, по Росі їздячи, ловив своїми руками тих же диких коней. Два тури піднімали мене на рогах разом із конем, олень мене один бив і два лосі, один ногами топтав, а другий рогами бив, вепр мені на бедрі меч відняв, ведмідь мені біля коліна пітник укусив, лютий звір стрибнув мені на бедра і коня разом зі мною звалив. І Бог неушкодженим мене зберіг. І з коня багато падав, голову собі двічі розбивав, і руки і ноги собі вередив, в юності своїй вередив, не жалів життя свого, не щадив голови своєї.

Те, що треба було робити отроку моєму, сам робив, на війні і на ловах, вночі і вдень, у спеку і в мороз, не даючи собі спокою. На посадників, ні на биричів не оглядався, сам робив, що було потрібно, весь наряд, і в домі своєму робив так само. І для ловчих ловчий наряд сам давав, що стосувалося і конюхів, і соколів, і яструбів.

ЗАВДАННЯ 3.4

Прочитайте уривок з твору митрополита Іларіона «Слово про закон і благодать» і дайте відповідь на наступні питання:

1. Яку епохальну подію описує митрополит Іларіон?
2. Проаналізуйте значення цієї події для культури Київської Русі.
3. Виділіть особливості християнського віровчення, його цінностей і церковної організації на основі тексту.

Відтоді і донині вершиться подвиг благовір'я. Та не тільки ним виявляв живу в ньому до Бога любов, а й подвижництвом, звелівши по всій землі своїй хрести-

тися во ім'я Отця і Сина і Святого Духа і ясно і велегласно в усіх містах прославляти Святу Трійцю і всім стати християнами — малим і великим, рабам і вільним, юним і літнім, боярам і простим, багатим і вбогим.

І не було жодного, хто б противився благочестивому його повелінню.

І якщо хто і не з любові, то зі страху перед повелителем, всі хрестилися, бо благовір'я його з владою поєднувалося.

І в один час вся земля наша возславила Христа з Отцем і Святим Духом.

Тоді почав туман ідолський від нас відходити, а зорі благовір'я з'явилися, тоді пільма бісосушення щезла і слово євангельське землю нашу осіяло. Капища — руйнувалися, а церкви — ставилися. Ідоли — крушилися, а ікони святих — з'являлися, біси порозбігалися, і хрест освячував міста.

Пастори словесних овець Христових, єпископи перед святим вітварем стали, жертву безкровну попи і диякони приносять, і весь клір прикрасив і в красу зодягнув святі церкви, апостольська труба і євангельський грім всі міста оглашили, фіміам, Богу воскурений, повітря освятив, монастирі на горах постали, чорноризці появилися. Мужі і жони, і малі й великі, — всі люди святії церкви наповнюють, возславляють Бога і говорять: «Єдин Свят, Єдин Господь Ісус Христос на славу Богу Отцю. Амінь. Христос переміг, Христос здолав, Христос воцарився, Христос прославився. Великий еси, Господи, І дивні діла Твої. Боже наш, слава Тобі!»

ЗАВДАННЯ 3.5

Прочитайте уривок з «Повчання» Володимира Мономаха та дайте відповідь на такі питання:

1. Якою була роль релігії в середньовічній культурі?
2. Як вплинуло прийняття християнства на систему моральних цінностей Київської Русі?
3. До якого способу життя закликає і від чого застерігає Володимир Мономах?

От так і Василій навчав, зібравши біля себе юних, мати душу чисту й незаплямовану, тіло худокосте, розмову лагідну і дотримуватись слова Господнього: «їжа і питво має бути без шуму великого, при старших мовчать, премудрих слухать, старшим коритися, з рівними і меншими в любові бути,— розмовляти без лукавства, а розуміти багато; не лютитися словом, не хулити мовою, не багато сміятися, соромитись старших, з жінками безпутними не розмовляти, очі долу опускати, а душу д'горі, уникаючи їх. Не ухилятися наставляти падких до влади, ні в що ставити, що від усіх честь. Коли ж хтось із вас може іншим корисне зробити, від Бога на віддяку і насолодження вічними благами — хай надіється». «О Владичице Богородице! Відведи від убогого серця мого гордість і буйство, щоб не величався марнотами світу цього у нашій пустотній житті».

Навчися, праведний чоловіче, поступати благочестиво, навчися, за євангельським словом, «очима управлять, язик стримувать, ум упокорювать, тіло поневолювать, гнів погублять, помисли чисті мати, спонукаючись на добрі діла ради

Господа; позбавлений – не мсти, зненавиджений – люби, гнаний – терпи, підданий хулі – моли, умертви гріх».

«Заступайтесь за обиженого, давайте розраду сироті, оправдайте вдовицю. Приходьте, щоб об'єднатися, – говорить Господь. – Якщо гріхи ваші будуть як багрянниця, обілю я їх, як сніг» і таке інше.

ЗАВДАННЯ 3.6

Прочитайте уривок з «Повчання» Володимира Мономаха та дайте відповідь на такі питання:

1. Чи можна вважати цей текст моральним кодексом Київської Русі?
2. Які з настанов Володимира Мономаха можуть бути корисними і в сучасній культурі?
3. Які з моральних норм і практик, викладених в цьому тексті є неприйнятним для сучасного суспільства? Чому?

А найголовніше — убогих не забувайте, а скільки можете по змозі годуйте і подайте [милостиню] сироті, і вдовицю оправдуйте самі, а не давайте сильним погубити людину. Ні правого, ні винуватого не вбивайте і не веліть убивати його. Якщо навіть заслуговуватиме смерті, і то не погубляйте жодного християнина. Слово мовлячи, і про погане, і про добре, не клянїться Богом і не хрестіться, бо в тому нема тобі ніякої потреби. Якщо ж ви будете клятву давати братам чи будь-кому, то перевірте серце своє і, на чому можете устоять, у тому і клянїться, а, поклявшись, дотримуйтеся, аби, порушивши [клятву], не погубили душі своєї. Єпископи, і попи, і ігумени з любов'ю приймайте від них благословення, і не сторонїться їх, і, в міру сил своїх, любіть і печіться про них, щоб прийняти їхню молитву від Бога. А понад усе — гордині не майте ні в серці, ні в розумі, але скажемо: «Смертні ми, сьогодні живі, а завтра — в гріб; це все, що ти нам дав, не наше, а твоє, доручене нам тобою на мало днів. І в землі не ховайте [скарбів], то нам великий гріх. Старих шануй, як отця, а молодих — як братів. У домі своєму не лінуйтеся, а все помічайте. Не покладайтесь на тівуна, ні на отрока, щоб не насміхалися гості ваші ні з дому вашого, ні з обіду вашого. На війну вийшовши, не лінуйтеся, не покладайтесь на воєвод; ні питву, ні їді не попускайте, ні спанню; і сторожів самі споряжайте, і вночі, розставивши скрізь [сторожу], біля воїв самі лягайте, а рано вставайте; а оружжя не спішіть із себе знімати, не роздивившись, бо з-за лінощів раптово чоловік гине. Лжі остерігайтеся, і п'янства, і блуду, бо в них гине душа і тіло. Куди б ви не йшли і якими шляхами по своїх землях, не давайте отрокам чинити пакості, ні своїм, ні чужим, ні в селах, ні в житлах, щоб не почали вас проклинать. Куди не підете і де не станете, напійте і нагодуйте страждущого. А найбільше шануйте гостя, звідки б він до вас не прийшов, чи простий чоловік, чи знатний, чи посол. Якщо не можете [пошанувати його] дарами, то їжею і питвом: бо вони мимоходом прославлять чоловіка по всіх краях або добрим, або злим. Хворого відвідайте, покійного проведіть, бо всі ми смертні. І чоловіка не минайте, не привітавши, до-

брого слова не сказавши. Жінку свою любіть, але не давайте їм над собою влади. Це ж і кінець всьому: страх Божий майте над усе.

ЗАВДАННЯ 3.7

1. На основі уривку з наукової праці митрополита Іларіона (І. Огієнка) визначте, якою була роль релігії в Київській Русі.
2. Що змінилося із прийняттям християнства у вітчизняній середньовічній культурі, на думку Івана Огієнка?
3. Чи погоджуєтеся Ви з поданими твердженнями? Обґрунтуйте.

Але все таки Українська Православна Церква чесно, широко й реально виконала своє високе завдання вже за перші три віки, за X–XI–XIV, бо вона приймала готове, віками в Греції вже створене живим життям. Належало тільки відповідно застосувати його до духових обставин в Україні-Русі.

Родова помста, кривава помста й кров за переступи взагалі, як основа поганства, була помалу знищена, коли вдалося закласти основи міцної держави, Русі, та ще єдиновладдя, монархії. Сама основана на монархічній ідеології, Православна Церква сильно й глибоко допомагала в цьому державі. В "Руській Правді" XI віку кривава помста була замінена "вірою", грошевою карою, а це була революція в тодішній ідеології. За вбивство дружинника наложена кара в 80 гривен, звичайного чоловіка – 40 гр., жінки – 20 гривен, але кара на горло за ці переступи була відмінена. Кара на горло – чужа українській культурі. В основу державного життя, в суд Церква внесла зовсім нові поняття, і то в християнському розумінні. Скажемо, в «Руській Правді» вже й сліду нема від різних судових поєдинків, від т. зв. «Судів Божих», де все віддавалося на вирішення бога Доли ще до Християнства. Розуміння "суду", як Правди Божої, глибоко держиться в українській народній культурі ще й тепер.

Найбільше праці вимагала Християнізація життя родини, бо воно ж віками йшло своєю уторованою дорогою. Християнство вимагало зовсім іншого життя, життя морального й чесного, з основою взаємопошани й любові. Звичайно, ця праця легко не йшла. Але держава це зрозуміла, і віддала догляд над родиною виключно в руки нової Церкви, і всі судові родинні справи були віддані власне Церкві. Це сильно й реально допомогло Християнізації України в найбільшій ділянці – родині. І Православна Церква зробила тут надзвичайно багато і це була реальна праця Церкви, що поставила поруч Священика й вірного батька-матір, творців родини, основ української народної культури.

Безконечно багато зробила Православна Церква для запровадження й зміцнення самого державного устрою. Великі князі, і Володимир й /409/ Ярослав, монархи всієї Руси, глибоко зрозуміли вагу Церкви в державі, глибоко зрозуміли силу одно-вір'я для держави, і завжди закликали до себе і Митрополитів, і Архипієрів взагалі на наради в державних справах, і державну ідеологію Архипієрів проповідували своїм вірним.

І правильно твердить славний історик В. Ключевський, описуючи початки Київської Церкви: «Церква на Русі в давнину відала не саме тільки діло Спасіння

душ: на неї покладено було багато чисто світських турбот, які близькі були до державних завдань. Вона часто була співробітницею, а то нерідко й керівничею світської державної влади в побудові громадянства і в підтриманні державного порядку» (том I, ст. 308). Той же історик (I. 272) твердить: «Сама ідея законодавчого обов'язку, покладеного на государя Господом (Звище), думка про можливість регулювати громадське життя волею влади була принесена й разом з Християнством, наказувалась від Церкви».

ЗАВДАННЯ 3.8

Прочитайте фрагменти з «Літопису Руського» та дайте відповіді на запитання:

1. На яких досягненнях князя Ярослава Мудрого наголошує літописець?
2. Чому, на Вашу думку, князь приділяв велику увагу розповсюдженню освіти і будівництву храмів?

У рік 6545 [1037]. Заложив Ярослав город — великий Київ, а в города сього ворота є Золоті. Заложив він також церкву святої Софії, премудрості божої, митрополію, а потім церкву на Золотих воротах, кам'яну, Благовіщення святої богородиці. Сей же премудрий великий князь Ярослав задля того спорудив [церкву] Благовіщення на воротах, [щоб] давати завше радість городу сьому святим благовіщенням господнім і молитвою святої богородиці та архангела Гавриїла. Після цього [він звів] монастир святого Георгія [Побідоносця] і [монастир] святої Орини.

І при нім стала віра християнська плодитися в Русі і розширятися, і чорноризці стали множитися, і монастирі почали з'являтися. І любив Ярослав церковні устави, і попів любив він велико, а понад усе любив чорноризців.

І до книг він мав нахил, читаючи [їх] часто вдень і вночі. І зібрав він писців многих, і перекладали вони з гречизни на слов'янську мову і письмо [святее], і списали багато книг. І придбав він [книги], що ними поучаються віруючі люди і втішаються ученням божественного слова. Бо як ото хто-небудь землю зоре, а другий засіє, а інші пожинають і їдять пожину вдосталь, — так і сей. Отець бо його Володимир землю зорав і розм'якшив, себто хрещенням просвітив, а сей великий князь Ярослав, син Володимирів, засіяв книжними словами серця віруючих людей, а ми пожинаєм, учення приймаючи книжне. Велика бо користь буває людині од учення книжного. Книги ж учать і наставляють нас на путь покаєння, і мудрість бо, і стриманість здобуваємо ми із словес книжних, бо се є ріки, що напоюють весь світ увесь. Се є джерела мудрості, бо є у книгах незмірна глибина. Ними бо в печалі ми втішаємось, вони є уздою стриманості. [...] Якщо бо пошукаєш ти в книгах мудрості пильно, то знайдеш ти велику користь душі своїй. Бо коли хто часто читає книги, то бесідує він із богом або зі святими мужами. Читаючи бесіди пророків, євангельські повчання і апостольські, і житія святих отців, знайде душі він користь велику.

Ярослав же сей, як ото ми сказали, любив книги і, многі списавши, положив [їх] у церкві святої Софії, що її спорудив він сам. І прикрасив він її іконами многоцінними, і злотом, і сріблом, і начинням церковним. У ній же належні співи во-

здають богів в належні часи. І інші церкви ставив він по городах і по містах, настановляючи попів і даючи їм частку майна свого і велячи їм повчати людей і приходити часто до церков; попові бо часто належить повчати людей, оскільки це йому поручено богом. І умножилися пресвітери і люди християнські, і радувався Ярослав вельми, бачачи багато церков і люду християнського [...]

ТЕСТИ

1. Хрещення киян здійснив князь: А) Аскольд; В) Ігор Рю-рикович; С) Володимир Мономах; D) Володимир Святославо-вич.
2. Князь Володимир, за легендою, хрестився в: А) Херсонесі; В) Пантікапеї; С) Боспорі; D) Ольвії.
3. Апостол Андрій Первозваний, за легендою, на місці сучасного Києва: А) заснував монастир; В) заклав церкву; С) установив хрест; D) хрестив киян.
4. До князя Володимира, за легендою, з пропозицією прийняти їхню релігію приходили: А) поляки; В) німці; С) литовці; D) варяги.
5. Володимир, за легендою, перед хрещенням киян наказав покарати «куми-ра» – Перуна: А) спалити; В) розрубати; С) підвісити; D) укинути у воду.
6. Київ, за легендою, засновано на землях племені: А) деревлян; В) полян; С) сіверян; D) дреговичів.
7. Захопивши Київ, варяги, за літописом, убили князів: А) Кия, Щека, Хорива; В) Аскольда, Дира; С) Ольгу та Ігоря; D) Олега, Святослава.
8. Особливу роль Києву, за літописом, – «мати городам руським» – призна-чив князь: А) Аскольд; В) Володимир; С) Святослав; D) Олег.
9. Ім'ям Щека в Києві названо: А) ріку; В) яр; С) гору; D) гай.
10. Ім'ям Либіді в Києві названо: А) гору; В) урвище; С) ріку; D) озеро.
11. Перша в Київській Русі школа була заснована князем: А) Ярославом Мудрим; В) Володимиром Святим; С) Володимиром Мономахом; D) Яросла-вом Осмомислом.
12. Перша в Київській Русі школа була заснована в: А) Софійській лаврі; В) Десятинній церкві; С) церкві святого Василя; D) Печерській лаврі.
13. Перша в Київській Русі бібліотека була заснована в: А) Печерській лав-рі; В) Десятинній церкві; С) Софійській лаврі; D) Андріївському монастирі.
14. Перша в Європі школа для дівчат була заснована в: А) Десятинній церк-ві; В) Печерській лаврі; С) Софійській лаврі; D) Андріївському монастирі.
15. Про широке розповсюдження освіти в XI–XIII віках на нашій території свідчить велика кількість археологічних знахі-док: А) писал; В) берестяних грамоток; С) папірусів; D) пергаментів.
16. «Повчання» – це звернення до нащадків князя: А) Володимира Монома-ха; В) Святослава Ігоревича; С) Володимира Святославовича; D) Ігоря Рюрико-вича.
17. «Слово Данила Заточника» – це заклик: А) до князів єднатися; В) до на-щадків – дбати про народ; С) шанувати осві-ченість, а не походження; D) пиша-тися країною.
18. «Слово про похід Ігоря» – це заклик: А) князів дбати про народ; В) до князів – єднатися; С) шанувати освіченість; D) пишатися своєю країною.

19. «Слово про Закон і Благодать» – це заклик: А) дбати про свій народ; В) до князів – єднатися; С) шанувати особистість, а не походження; D) пишатися своєю країною – рівною серед рівних у християнському світі.

20. Походження слов'янства пояснюється: А) «Словом про Закон і Благодать»; В) «Повістю врем'яних літ»; С) «Словом про похід Ігоря»; D) «Словом Данила Заточника».

Список літератури

Основна

1. Белонович Н.В. История культуры Киевской Руси: учеб.пособ. / Н.В. Белонович. – Х., 1999.

2. Історія української культури: навч. посіб. для студ. усіх спеціальн.: у 2-х Ч. 1: Становлення та особливості української культури / О.О. Петутіна, О.В. Глозубов, Г.В. Буряк [та ін.]; за ред. О.О. Петутіної. – Х., 2011.

3. Історія української культури: підручник / В.О. Лозовой, Л.В. Анучина, О.А. Стасевська, О.В. Уманець; за ред. В.О. Лозового. – Х., 2013.

4. Історія української культури: Побут, письменство, мистецтво, театр, музика / За ред. І. Крип'якевича. – К., 1994.

5. Семчишин М. Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу / М. Семчишин – Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто, 1985.

6. Толочко О.П. Київська Русь / О.П. Толочко, П.П. Толочко. – К., 1998.

Додаткова

7. Александрович В. Мистецтво Галицько-Волинської держави / В. Александрович. – Львів, 1999.

8. Галицько-Волинський літопис / Пер. Теофіль Коструба. – Львів, 1936.

9. Гординський С. Українська ікона XII–XVIII сторіч / С. Гординський. – Філадельфія, 1973.

10. Горський В.С. Нариси з історії філософської культури Київської Русі (середина XII-середина XIII ст.) / В.С. Горський. – К., 1993.

11. Києво-Печерський Патерик / Пер. із церковносл. М. Кашуба і Н. Пікул. – Львів, 2007.

12. Комеч А. І., Давньоруське зодчество кінця X – початку XII ст. / А.І. Комеч – К., 1987.

13. Кононенко О.А. Українська міфологія. Фольклор, казки, звичаї, обряди / О.А. Кононенко. – Х., 2017.

14. Ле Гофф Ж. Цивілізація середньовікового Запада / Ж.Ле Гофф. – М., 1992.

15. Повесть временных лет / Пер. с древнерусского Д. С. Лихачева, О. В. Творогова. – СПб., 2012.

16. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.): Нариси. – К., 1991.

17. Українська культура в іменах. Довідник. / О.О. Петутіна, Н.В. Вандишева-Ребро, О.В. Голозубов [та ін.]; за ред. О.О. Петутіної. – Х., 2017.

18. Хейзинга И. Осень Средневековья / Й. Хейзинга. – М.:, 1995.

Тема 12. Український Ренесанс (XIV–XVI ст.)

План

1. Поняття Відродження, ренесансу, гуманізму.
2. Типологія і періодизація культури Відродження.
3. Тенденції розвитку українського Ренесансу і гуманізму.
4. Українська художня культура XIV–XVI ст.

Теми доповідей та повідомлень

1. Італійське Рінашиmento та його вплив на вітчизняну культуру XIV–XVI ст.
2. Роль Північного Відродження в українській культурі XVI ст.
3. Братства і реформаційний рух XVI ст.
4. Мистецька спадщина Івана Федорова.
5. Культурний діяч Костянтин Острозький.
6. Павло Русин про можливості людини та її гідність.
7. Козацька тематика в літературі XV–XVI ст.
8. Проблема війни і миру в творчості українських гуманістів.
9. Архітектура і скульптура ренесансного Львова.
10. Іконопис XIV–XVI ст.: єдність традицій та інновацій.

Проблемні питання

1. Чому культуру Відродження вважають перехідною?
2. Якою є ідеальна особистість Ренесансу?
3. Чому саме гуманізм вважають основою світогляду епохи Відродження? Які основні риси ренесансного гуманізму?
4. Кого з представників українського гуманістичного руху Ви знаєте? Яка їх роль в університетській освіті XV–XVI ст.?
5. Що Ви знаєте про діяльність науково-просвітницького центру в Острозі?
6. Чому саме братства стали прообразом українського громадянського суспільства другої половини XVI ст.?
7. Як змінювалося становище художньої творчості та митця в суспільстві XV–XVI ст.?
8. Чому найвідоміші українські поети Відродження віддавали перевагу латинській мові?
9. Як змінювалась роль просторових мистецтв (архітектури, живопису, скульптури) в ренесансній художній культурі?
10. Що успадкувала сучасна вітчизняна культура від епохи Відродження?

ЗАВДАННЯ 4.1

Прочитайте уривок з «Напучення польському королеві Сигізмунду Августу» Станіслава Оріховського та дайте відповідь на питання.

1. *Якого значення надає український мислитель вихованню й освіті для короля?*
2. *Які гуманістичні ідеали переслідував Станіслав Оріховський, написавши цей твір?*

3. Що Вам відомо про «теорію суспільного договору» та ідеал «філософа на троні» у творчості українських гуманістів епохи Відродження?

Ти вже бачив, королю найкращий (до тебе, нарешті, до тебе повертаюсь!), що і жорстокі, і розбещені правителі бували-таки в державах, і такими їх зробило виховання. Зрештою, тобі відомо також (закарбуй це в пам'яті), що без добрих настанов і чесних порад не може бути путящого мужа, тим більше короля. Крім того, чую ще (і то від твого почту), що ти маєш бути королем, а не ченцем, а тому, мовляв, повинен щонайменше вдаватися до наук. Гай-гай! Святий Юпітере, виходить чернець повинен бути мудрішим за короля! Невже у твоєму королівстві якийсь нероба, що сидить разом з іншими ченцями в якомусь закуті й вигадує та без кінця переказує силогізми, мудріший, ніж ти, якому стільки і таких важливих справ вирішувати доводиться?

ЗАВДАННЯ 4.2

Прочитайте твір Павла Русина (1474–1517) із Кросна та дайте відповіді на запитання:

- 1. Що Вам відомо про цього діяча українського Відродження?***
- 2. Якою є роль поета, митця в культурі, на думку Павла Русина?***
- 3. Які риси ренесансного світогляду знайшли відображення в цьому тексті?***

ПОХВАЛА ПОЕЗІЇ

Світлий дар богів, поетичне слово,
Їх осель дитя, гомінке й солодке,
Кажуть, лине ввись, дев'ятьом небесним
Сферам співзвучне.

Сам Платон-мудрець у своїх писаннях
Вчив, що й дев'ять муз подають свій голос
Влад із хором сфер, що в глибокім небі
Мирно кружляють.

Славить пісня ця не лише прадавні
Подвиги мужів, а й за приклад ставить
Їх життя святе і богів шанує
Словом хвалебним.

«Кожен твір співця (вороги ясного
Феба твердять так) – небилиці суцї»,
В пісні ж, десь на дні, по-мистецьки скрита,
Зблискує правда.

В панцирі твердім – із горіха зерня,

Хист тонкий, бува,—навіть в грубім тілі.
Так і суть свою досконала пісня
Звикла ховати.

Отже, про співця недаремно кажем,
Що натхненний він божеством небесним,
Що летить до зір, над земним поділлям
Крила простерши.

Що ж бо є тривким на зрадливім світі?
Хутко смерть бліда кожен плід стинає,
Вперто час гризький і руйнує, й точить
Все вколо себе.

ЗАВДАННЯ 4.3

1. Здійсніть аналіз поданих уривків з наукових праць Х. Ортеги-і-Гасета, М. Поповича та Е. Соловйова, виділивши особливості ренесансного світогляду.

2. Визначте роль Реформації в культурі Відродження.

3. Який вплив Реформація мала на українську культуру тієї доби?

а) «Поруч зі звичною вірою в надприродне людина XV ст. знову отримує довіру до цього світу і до себе самої. Її починають тривожити речі, соціальні цінності, люди, зокрема, натура як така... Чисте християнство вичерпало себе, віддавши все, що могло, а Реформація не прагнула стати новою формулою середньовічного християнства, лишаючись чимось світським, суто сучасним».

б) «За багатьма ознаками можна судити, що в XIV–XV ст. християнізація перестає бути поверховою, проникає в глибини народної свідомості, зливаючись із рештками язичницьких вірувань і обрядів. Церква ще довго бореться за «чистоту обряду» проти колядок, але всю народну культуру з її язичницькими елементами можна вже вважати християнською. Це означало, що книжництву відкритий шлях до глибин».

в) «XV століття – найбільш складне і загадкове у всій європейській історії, аж до наших днів. І це не випадковість, перед нами – століття історичної кризи, єдиної кризи в повному розумінні слова, яку тільки переживали нові народи Заходу, народжені кризою ще більш серйозною, катастрофічною, яка згубила античну культуру...Людина 15 ст. заблукала в самій собі, тобто вона випала з однієї системи вірувань і поки що не затвердилась в іншій. У неї не стало твердого ґрунту під ногами, на який вона б могла опертись і бути, їй немає до чого притулитись, вона залишилась без родової дійсності... Вона ще вірить в середньовічний світ, тобто в надприродний потойбічний світ Бога, але віра її – не жива віра. Її віра – щось повсякденне, інертне (зрозуміло, неможливо сказати, що вона не була відвертою)».

г) «Реформація, як в своєму початковому пункті, так і у своїх кінцевих результатах, взагалі виводить за межі релігійно-теологічних задач. З труднощів, які породила декларована реформаторами свобода волі, виростає принцип інтелектуальної і моральної автономії; із суперечностей нового церковного ідеалу – ідеал правової держави. В оболонці запеклих суперечок про таїнства і символи віри здійснюється переворот в морально-антропологічній і соціальній орієнтації мислення, мабуть самий рішучий за всю півторатисячолітню історію християнсько-католицької Європи. В горнилі Реформації виковуються вихідні установки ранньобуржуазної правосвідомості, ідея відділення церкви від держави, новий погляд на світське призначення індивіда і нова ділова етика, співзвучна ранньобуржуазному приватному підприємництву».

д) «Реформація, як в своєму початковому пункті, так і у своїх кінцевих результатах, взагалі виводить за межі релігійно-теологічних задач. З труднощів, які породила декларована реформаторами свобода волі, виростає принцип інтелектуальної і моральної автономії; суперечностей нового церковного ідеалу – ідеал правової держави. В оболонці запеклих суперечок про таїнства і символи віри здійснюється переворот в морально-антропологічній і соціальній орієнтації мислення, мабуть самий рішучий за всю півторатисячолітню історію християнсько-католицької Європи. В горнилі Реформації виковуються вихідні установки ранньо-буржуазної правосвідомості, ідея відділення церкви від держави, новий погляд на світське призначення індивіда і нова ділова етика, співзвучна ранньобуржуазному приватному підприємництву».

«В Україні у боротьбі за очищення православ'я реформаторський заклик до повернення церкві ранньохристиянських чеснот співпадає із охороною традицій місцевої української церкви (зокрема, соборності, участі у ній світських осіб тощо) і таким чином, прибирає у рамках братств ідеологічного забарвлення боротьби за народність... Захист рідної мови йшов на теоретичному рівні з посиленнями на Біблію. Ідейно-теоретичне протиборство „ми-вони” з утвердженням нового національного шляхетсько-буржуазного класу козацтва вилилось у збройне протиборство за загальнонаціональні інтереси і завершилось перемогою».

ЗАВДАННЯ 4.4

Прочитайте уривки з післяслова до львівського видання «Апостола» (1574) надрукованого Іваном Федоровим (1510–1583) та дайте відповіді на запитання:

1. Яким є внесок Івана Федорова в українську культуру? За яких обставин він опинився у Львові?

2. Який вплив мало винайдення і розповсюдження книгодрукування на культуру доби Відродження?

3. Чи знаходив І. Федоров підтримку своїй друкарській справі? Чому?

[...] І коли ми подорожували, великі скорботи і нещастя зустріли мене, не тільки з причини того, що дорога була тривала, але й тому, що люди хворіли чумою і в дорозі моїй це заважало мені, і просто сказати, все лихо і найгі-

рше з гіршого супроводило мене. Отже, з ласки Божої до богоспасенного міста, що називається Львів, прийшов і все, що в дорозі мені траплялося, ні в що поставив, щоб тільки до Христа ближче стати. Все, про що я розповів, подібне до сновидінь і тіні, все воно минає, як дим на повітрі, і добре, і недобре розходитьсь. Як апостол хвалиться в скорботах, тому що скорботи породжують терпіння, а терпіння – надію, надія ж не посоромить тому, що любов Божа запалилась у серці моєму Духом Святим, даним мені.

І розмірковуючи я втихомирився. І коли я поселився в славнозвісному місті Львові і став ходити по слідах, протоптаних одним богообраним мужем, я почав собі проказувати таку молитву [...]. І помолившись, я почав присвячене Богові діло до налагодження наvertати, щоб боговдохновенні догмати поширювати. І пообходив я багатих і благородних серед мирян, помочі просячи від них, і падав на коліна перед ними і припадав лицем до землі, я сльозами своїми, які серце моє викликало, ноги їх обмивав, і це не раз, і не два, але багато разів робив я.

І просив священика, щоб він у церкві всіх публічно голосно оповістив про це. І не випросив я нічого благаючими словами, не вимолив своїми слізними риданнями, не виклопотав ніякого пожертвування з допомогою священиків. І заплакав я гіркими сльозами, що не знайшов ні любителя, ні помічника не тільки серед руського народу [львівських українців], але й серед греків [що проживали у Львові].

Але знайшовся дехто з нижчого духовенства і з простих мирян, що подали мені допомогу. Не думаю, що вони це зробили від надлишків своїх, скоріше, мабуть, як та убога вдовиця, що два останні гроші свої пожертвувала. Всім же, щона цьому світі перебувають, вони повернуться до них, а в майбутньому помертвому житті від багатодавця Бога сторицею відплатиться.

[...] А почала ця книга, названа «Апостол», друкуватися в Богом береженому місті Львові, в якій діяння апостольські і послання соборні, і послання святогоапостола Павла після втілення Господа Бога нашого Ісуса Христа [після народження І. Х.] року 1573, лютого в 25 день, і завершилось [друкуванням] року 74-готого, того ж місяця 15 день. Просимо ж вас, всі раби благословенного Бога нашого, любов'ю духа Господа нашого Ісуса Христа, що віддав себе [на розп'яття] за наші гріхи. Якщо доведеться кому-небудь [із вас] [коли-небудь] у цю кориснудля душі апостольську книгу заглянути, то перш за все першопричині всього доброго, що є на світі, – творцеві життя нашого, Богові, подяку хай складе, а також його милості панові Григорію Олександровичу Ходкевичу – панові підстолу Великому князівства Литовського, старості могилівському, а також його милості Олександрові Григоровичу Ходкевичу, старості гродненському, державцевімінському, хай просить спасіння душі і багаторічного здоров'я, тому що вони спричинились до такої користі.

А для нас же непотрібних, що дерзнули почати [видання книги «Апостол»], прощення і позбавлення гріхів хай просить. Хай же і ви благословіння і прощення гріхів сподобитися і як щось з огріхами [з помилками] знайдете [в цій книзі], то ради Бога виправляйте, благословіть [нашу працю], а не проклинайте, як і інші непокарані.

Видрукував я цю корисну для душі книгу «Апостол» в славнозвісному місті Львові на славу Всемогутньої і Живоначальної Тройці Отця і Сина і Святого Духа, амінь.

ЗАВДАННЯ 4.5

Прочитайте лист братчиків міста Вільно Львівському братству, написаний 1588 р. і дайте відповіді на запитання:

- 1. Що являли собою братства в тогочасних українських містах?*
- 2. Про яку діяльність братств йдеться у цьому листі та яка мета їхньої взаємодії?*
- 3. Охарактеризуйте значення братств для української культури доби Відродження.*

Прислали ви нам початок, зразок святого писання граматичного мов грецької і слов'янської [видана Львівським братством граматика грецької та слов'янської мов «Адельфотіс»], повчаючи нас, щоб ми прийняли з благорозумністю, щоб інші [книги Львівського братства] достойні були [одержати], як сказано в Євангелії. Розглянувши їх уважно, просимо спасителя нашого, щоб він, яку вже почав, таку нехай і докінчить у вас благодать оцю. Якщо ж він сподобить вас благодарственний і спасительний початок цей завершити, просимо вас, хай залишок благодаті їх буде і в нас з залишком. Простіше кажучи, сто або двісті книг пошліть нам, виставивши за них відповідну ціну; а ми з подякою вашій любові вказану [ціну] вам перешлемо. При книгах і дяка [вчителя] або навіть двох, що зможуть достойно роз'яснити і інших навчити, просимо, пошліть, яким тут життя і всякий достаток для задоволення тілесних потреб буде достойний. Про це і про інше просимо, тому що у вас всього багато – і в вірі, і в слові, і в розумі, і в усякому старанні й любові до нас, – хай і в цій добродійності багатими будете, щоб у всьому була рівність, як є писано: «Чого багато – не примножив, чого мало – не зменшив». А щоб ми стали одностайними і благопотрібними одні одним, посилаємо вашому братолюбству тридцять книг порядків, тобто чинубратства нашого, з яких одну, просимо, прочитайте перед усією братією. [...]

ЗАВДАННЯ 4.6.

Прочитайте фрагмент «Палінодії» (1622) Захарія Копистенського (? – 1627) та дайте відповідь на запитання:

- 1. Як характеризує тогочасне становище православної церкви відомий письменник, громадський і церковний діяч? У чому причина такого становища? Яких змін прагне З. Копистенський?*
- 2. Якою була тематика полемічної літератури в Україні наприкінці XVI – першої половини XVII століть?*

Присмотріться, яко-сте православних христіан віленських, мінських, перемисььких, могильовських, биховських, пінських, берестійських, полоцьких, вітебських і по інших містах, з великих церков вигнаних, в малії церковки втиснули! Присмотріться, як по многих повітах біднії міщане, же їм поодбирано в містіх церкви, в домах, полях і лісах набоженство своє христіанське одправують!

Присмотріться еще і в том справедливості і сумнінню людій релігії римської, которії, од нас обіма руками гойнії упоминки і дари беручи, обіцують покой і вольності захованне, а єднак вмісто уїщення ся в обітниці приреченої, барзій нанас інстигують і декрета суровії, якоби з найму, ферують.

Мають то грекове над нас, ркомо вольних і прави обварованих, же в вірі і внабожестві своєм вольность мають. Хто був в Константинополю і по інших містах в Греції на урочитії свята, обачив би свободу і вольность, і веселле, і строй, і безпеченство христіан такове, же рекл би кождий, іж тії там христіане царствують, і же в так великом їх згромаженню, і в так світлой їх okazalostі толькоїм цара не доставаєт, і которії на то гляділи, мовили в собі, же царство Константиново і царство Юстиніаново нині видимо, в котором пресвітлом видуку івеселлю, єно їм діадиму носячого не доставало.

А у нас в свято, як у попа, у міщанина і у хлопка обачено світле що на хребті, так довго около того ходити будет пан, пані і урядник, же аж мусить збутиубогий худак! Але то меньшая!

Гди нам вольность віри захована будет на свободі, як захована єст греком вневолі, которії, ведлуг давніх своїх христіанських прав, мають єпископов, архієпископов, примасов, патріархов і весь нижший причет церковний, – о подачки іо чинші стояти не будемо. Дав за себе і за Петра, а в особі його за церков свою, чинш Іісус Христос, будемо давати і ми, только віри свобода нехай нам заставаєт, яка заставаєт братії нашей греком.

ЗАВДАННЯ 4.7

Прочитайте фрагмент «Послання до єпископів, що відійшли від православної віри» (1598) Івана Вишенського (1550–1621) та дайте відповіді на запитання:

1. Яким змінам у релігійному житті України доби Відродження присвячено цей текст?

2. Якою є позиція автора щодо цих змін? Оцініть внесок Івана Вишенського у полемічну літературу.

3. Охарактеризуйте вплив Берестейської унії на тогочасну українську культуру.

Звіdomляю вашим милостям, що до мене дійшло вашого подвигу (труду, ревності і старання) писання, назване «Оборона згоди з латинським костьолом та вірою, що Риму служить», грубо збите від руського народу вами, старателями й будівничими тієї згаданої згоди. Побачивши те, вельми почудувався я не

простим, малим подивом, але великим здивуванням та жахом, розмірковуючи сам собі в затворі, в темниці безмовності сидючи...

Покажіть, отже, мені ви, котрі згоду в'яжете, чи котрийсь із вас отой перший ступінь сам собою виконав і чи перебуває у вірі, заснованій на непорушному фундаменті, з виконаними заповідями? Чи не ваші милості лихими справами розорили спершу віру? Чи не ваші милості розпустили в собі джерело похотей через прагнення здирства грошового і мирського достатку і насититися ніяк не можете, а ще більшим голодом та спрагою похворіли, прагнучи світських достатків? Покажіть же мені о ви, котрі згоду в'яжете, чи хтось із вас, будучи в мирському житті, виконав оті шість заповідей, узаконених Христом: тобто чи голодних нагодував, чи спраглих напоїв, чи мандрівних людей прихистив, чи голих одягнув, чи хворим послужив, чи темничників навідував? Чи не ваші милості ті шість заповідей не тільки потоптали в мирському чині, але й нині, начебто в духовнім перебуваючи, постійно топчете! Чи не ваші милості голодних оголоднюєте і чините спраглими бідних підданих, котрі носять той самий образ Божий, що й ви; на сиріт церковних і їхнє прогонування подане від благочестивих християн грабуєте і з гумна стоги та обороги тягнете, самі з того зі своїми слугами годуєтеся, їхній труд та піт кривавий, лежачи та сидючи, сміючись та граючи, пожираєте, горілки очищені курите, пиво трояковиборне варите і вливаєте у прірву ненаситного черева, самі і з гістьми своїми пересичуєтеся, а сироти церковні голодні і спрагли, а бідні піддані у своїй неволі річної потреби не можуть задовольнити, з дітьми у скруті, їжу собі уймають, боячись, що їм хліба до наступного врожаю не вистачить. Чи котрийсь із вас завів у дім страннього, прихистив, задовольнив, ноги по-авраамському мандрівній людині помив? Чи не ваші милості, котрі самі нібито в духовному чині, странных огуджуюте, ганьбите, обмовляєте, ненавидите, лихословите, оббріхуюте? А що з'явилося з тих вуст, котрі в'яжуть сморідну згоду,— вони таким духом огуджували, кажучи: «А що вони, оті патріархи чи грецькі владыки? Жебраки, волоцюги, облудники!»...

Але знайте і таке: коли навіть людський язык замовкне, та глядач згори бачить тих, що внизу,— уздрите ви все своє теперішнє тоді, коли, виконавши таїнство цього життя, відійдете в країну майбутнього віку. Тоді все те вам відкриється, чого нині не можете обмацати й побачити через окрадений сліпоти світу цього і його слави. ...

ЗАВДАННЯ 4.8

Прочитайте лист братчиків міста Вільно Львівському братству (1588 р.). Дайте відповідь на такі питання:

- 1. Для вирішення якого питання був написаний цей лист?*
- 2. Яка роль книгодрукування у культурі вітчизняного Відродження?*
- 3. Чому Львівське братство могло надати братчикам міста Вільно таку кількість книг?*
- 4. Поміркуйте над роллю братств в українській культурі доби Відродження.*

Прислали ви нам початок, зразок святого писання граматичного мов грецької і слов'янської*, повчаючи нас, щоб ми прийняли з благорозумністю, щоб і інші (книги Львівського братства) достойні були (одержати), як сказано в Євангелії. Розглянувши ж їх уважно, просимо спасителя нашого, щоб він, яку вже почав, таку нехай і докінчить у вас благодать оцю. Якщо ж він, сподобить вас благодарственный і спасительний початок цей завершити, просимо вас, хай залишок благодаті їх буде і в нас з залишком. Простіше кажучи, сто або двісті книг пошліть нам, виставивши за них відповідну ціну; а ми з подякою вашій любові вказану (ціну) вам перешлемо. При книгах і дяка (вчителя) або навіть двох, що зможуть достойно роз'яснити і інших навчити, просимо пошліть, яким тут життя і всякий достаток для задоволення тілесних потреб буде достойний. Про це і про інше просимо, тому що у вас всього багато – і в вірі, і в слові, і в розумі, і в усякому старанні й любові до нас, – хай і в цій добродієчності багатими будете, щоб у всьому була рівність, як є писано: “Чого багато – не примножив, чого мало – не зменшив”. А щоб ми стали одностайними і благопотрібними одних одним, посилаємо вашому братолюбству тридцять книг порядків, тобто чину братства нашого, з яких одну, просимо, прочитайте перед усією братією. І ще книгу “Маргарит”, в якій є і про вірменську єресь, посилаємо вашій благорозумності, яку прийміть любовно.

ТЕСТИ

1. Термін Рінашименто (відродження в мистецтві) вперше вико-ристано: А) Франческо Петраркою; В) Джорджо Вазарі; С) Леонардо да Вінчі; D) Нікколо Макіавеллі.
2. Ренесанс – це перехідна епоха в європейській культурі: А) IX–XIII ст.; В) XIV–XVI ст.; С) XVII–XVIII ст.; D) кін. XIX – поч. XX ст.
3. Доба Відродження – це відродження традиції: А) архаїчної; В) давньосхідної; С) античної; D) середньовічної.
4. Ідеальна особистість Ренесансу: А) герой; В) природна людина; С) мислитель; D) універсал.
5. Ренесансний гуманізм формувався передусім на основі: А) фізико-космологічних знань; В) теології; С) класичної анти-чної спадщини; D) астро-лого-медичних знань.
6. Етико-релігійна спрямованість північного гуманізму обумовлена: А) інте-ресом до середньовічної схоластики; В) династичними та громадянськими вій-нами; С) Великими гео-графічними відкриттями; D) Реформацією; E) розвит-ком книго-друкування.
7. Першим українським друкованим твором вважається: А) Листвиця; В) Златоструй; С) Шестокрил; D) Апостол.
8. Мистецтво використовувало функцію універсальної фо-рми пізнання сві-ту в культурі: А) Античності; В) Середньовіччя; С) Відродження; D) Просвіт-ництва.
9. В українській художній культурі стиль ренесанс переду-сім стверджував-ся у: А) живописі; В) скульптурі; С) архітектурі; D) літературі.

10. Серед українських гуманістів епохи Відродження не було: А) Юрія Дрогобича; В) Станіслава Оріховського; С) Герасима Смотрицького; Д) Пантелеймона Куліша; Е) Павла Русина.

11. «Русинським Демосфеном» та «сучасним Цицероном» у XVI ст. називали: А) Герасима Смотрицького; В) Юрія Дрогобича; С) Станіслава Оріховського; Д) Івана Вишенського.

12. Видатний вчений-гуманіст XV ст., доктор астрономії, філософії та медицини, ректор Болонського університету: А) Микола Копернік; В) Джордано Бруно; С) Юрій Дрогобич; Д) Галілео Галілей.

13. Центром гуманістичного руху в період раннього українського Відродження був: А) Київ; В) Львів; С) Острог; Д) Луцьк; Е) Кременець.

14. «Тримовна» людина – знавець грецької, латинської та єврейської мов – це ідеал культури: А) Стародавнього Риму; В) західноєвропейського Середньовіччя; С) українського Рене-сансу; Д) Просвітництва.

15. Теорії природного права, суспільного договору, освіченої монархії в українській культурі XVI ст. розробляли: А) Станіслав Оріховський і Павло Русин; В) Іван Федоров і Петро Мстиславець; С) Петро Могила і Феофан Прокопович.

16. Принцип спільного блага (блага народу) був найважливішим в: А) античному гуманізмі; В) середньовічній схоластиці; С) ренесансному гуманізмі; Д) просвітницькому раціоналізмі.

17. Вершиною української ренесансної полемічної літератури XVI ст. була творчість: А) Стефана Зизанія; В) Івана Вишенського; С) Петра Скарги; Д) Григорія Сковороди.

18. Містерії, міраклі, мораліте, інтермедії у XVI ст. стали складовими вітчизняної: А) комедії; В) трагедії; С) трагікомедії; Д) шкільної драми.

19. У вертепній драмі доби Ренесансу виступали: А) професійні актори; В) мандрівні дяки; С) ляльки (маріонетки); Д) учні і студенти.

20. Зразком для вітчизняних архітекторів епохи Відродження був: А) давньогрецький Парфенон; В) давньоримський Пантеон; С) храм св. Софії в Константинополі; Д) собор Паризької Богоматері (Нотр-Дам де Парі).

Список літератури

Основна

1. Історія української культури / за заг. ред. І. Крип'якевича. – К., 1994.
2. Історія української культури : навч. посіб. для студ. усіх спеціальн. : у 2-х ч. : Частина 1. Становлення та особливості української культури / за ред. О. О. Петутіної. – Х., 2011.
3. Попович М. В. Нарис історії культури України М.В. Попович. – К., 2001.
4. Українська культура в іменах. Довідник / за ред. О. О. Петутіної. – Х., 2017.
5. Шевнюк О. Л. Культурологія : навч. посіб. / О.Л. Шевнюк – К., 2005.

Додаткова

6. Баткин Л. М. Итальянские гуманисты: стиль жизни, стиль мышления / Л.М. Баткин. – М., 1978.

7. Запаско Я. Мистецька спадщина Івана Федорова / Я. Запаско. – Львів, 1974.
1. Ісаєвич Я. Юрій Дрогобич / Я. Ісаєвич. – К, 1972.
2. Замлинський В. Історія України в особах IX–XVIII ст. / В. Замлинський, І. Войцеховська, В. Галаган. – К., 1993.
3. Історія української культури : у 5 т. – Т. 2. Українська культура XIII – першої половини XVII століть. – К., 2001.
4. Історія філософії на Україні : у 3 т. – Т. 1. – К., 1987.
5. Кривавич Д.П. Українське мистецтво: навч. посіб. / Д.П. Кривавич, В.А. Овсійчук, С.О. Черепанова. – Львів, 2005.
6. Огородник І. В. Українська філософія в іменах / І.В. Огородник, М.Ю. Русин. – К., 1997.
7. Русина О. В. Україна під татарами і Литвою / О.В. Русина. – К., 1998.
8. Філософія Відродження на Україні. – К., 1990.
9. Шевчук В. Муза Роксоланська: Українська література XVI–XVIII століть : у 2-х кн. – Кн. 1: Ренесанс. Раннє бароко / В. Шевчук. – К., 2004.

Тема 13. Українська культура Нового часу (XVII–XVIII ст.)

План

1. Загальноєвропейські тенденції культурного розвитку XVII–XVIII ст.
2. Козацтво як головний фундатор української культури Нового часу.
3. Українське Просвітництво.
4. Художні напрями в українському мистецтві Нового часу.

Теми доповідей та повідомлень

1. Братський рух у загальнокультурному процесі XVII ст.
2. Архітектор і культурний діяч Іван Григорович-Барський.
3. Композитор Микола Дилецький.
4. Видатні полемісти XVII ст. Лазар Баранович та Іов Борецький.
5. Під брязкіт козацької зброї (українська пісня і дума XVII ст.).
6. Феномен українського бароко.
7. Розквіт українського вертепу в XVII ст.
8. «Козак Мамай» – народна картина-парсуна Нового часу.
9. Козацьке літописання та формування національної самосвідомості (Григорій Граб'янка, Самійло Величко, Адріан Чепа, Василь Рубан).
10. Українські просвітителі Інокентій Гізель, Яків Козельський, Георгій Кониський.

Проблемні питання

1. Охарактеризуйте картину світу Нового часу та ідеал людини XVII–XVIII ст.?
2. Визначте місце ідеалу республіканського устою та інших фундаментальних цінностей буржуазного суспільства в західноєвропейській та вітчизняній культурі Нового часу.
3. Назвіть імена визначних учених, письменників, політиків XVII–XVIII ст., котрі були пов'язані з діяльністю Києво-Могилянської академії.

4. Що Ви знаєте про діяльність культурно-просвітницького гуртка при Печерській Лаврі?
5. Чому питання національної та релігійної незалежності перебували в центрі уваги українських мислителів XVII–XVIII ст.?
6. Чому Дмитро Антонович визначав епоху гетьманування Івана Мазепи як «другу золоту добу українського мистецтва»?
7. Чим обумовлений новий якісний стан та різновиди художньої культури XVII–XVIII ст.?
8. Назвіть основні жанри вітчизняної літератури XVII–XVIII ст. та зазначте характерні теми-символи для української пісні і думи Нового часу?
9. Яке місце займає музика в художній культурі Нового часу? Визначте шляхи розвитку народної та професійної музики даного періоду.
10. Чи можливо виділити національні особливості розвитку українського живопису XVII–XVIII ст.? Аргументуйте відповідь.

ЗАВДАННЯ 5.1

Прочитайте фрагменти наукових праць С. Кримського та В. Лук'янця як дослідників культури і дайте відповідь на запитання:

- 1. Яке значення має наука в культурі Нового часу?*
- 2. На основі аналізу текстів виділіть основні тенденції розвитку європейської новочасної культури.*
- 3. Які зміни сталися в світогляді людини Нового часу?*

а) «Культура, менталітет, життєвий світ модерну, як відомо, сформувалися під могутнім впливом трьох грандіозних взаємозалежних життєвих історичних процесів: Просвітництва з його безмежною вірою у розум, науку, технічний прогрес; Французької революції з її захистом прав вільних, рівних, творчих індивідуальностей; промислової революції XVIII ст. з її експансією на межі сподівань усіх попередніх епох. Перший з названих процесів сприяв затвердженню примату наукового розуму над релігією; другий призвів до домінування ідеї контрастності над відчуттям соборності, взаємозалежності, взаємопов'язаності людей; третій закріпив пріоритет промисловості, індустріалізму над феодальним виробництвом».

б) «Хоча наука завдячує своїм виникненням стародавнім грекам, сучасна технологія сягає своїми коріннями не так грецького раціоналізму, як християнської віри у Бога – Творця Всесвіту... Тільки культура, заснована на вірі у трансцендентного Бога могла демістифікувати природу, примусивши її слугувати інтересам людини; тільки така культура дозволила розвинутися настановам, керуючись якими цистеріанські монахи почали у XII ст. перекривати греблями ріки, використовуючи їх енергію для складних систем водяних вітряків, а пізніше Ф.Бекон дійшов до свого славнозвісного «Знання – сила». Щоб побачити, що знання є сила, потрібна зовсім особлива перспектива, у якій об'єкт знання виступає як щось суто інструментальне; перспектива, невідома усім іншим культурам».

в) «На порозі цивілізації, в біблійні часи, стратегія історичного розвитку може бути окреслена у вигляді юридичного контракту людини і Бога: Людина

зобов'язується виконувати заповіт, а Бог зробив її володарем буття, поставив людську діяльність під небесне благословення. Починаючи з Французької революції кінця XVIII ст., розривається юридичний договір з Богом, оскільки власна воля людини була проголошена абсолютним суб'єктом дії. Але наслідком такої свободи стала загальна (економічна та соціальна) криза цивілізації на порозі III тисячоліття, коли відбувся розрив буття і розуму, і людина опинилася перед хаосом стихійних наслідків своєї діяльності».

ЗАВДАННЯ 5.2

Прочитайте «Думу про козацьке життя» і дайте відповідь на наступні запитання:

- 1. Які цінності є найважливішими для козака? До чого й до кого він демонструє свою прихильність?*
- 2. Якими зображені стосунки козака та його жінки? Які причини конфліктів у козацькому подружжі?*
- 3. Які соціальні характеристики й обов'язки приписуються жінці козака?*
- 4. Чому козацька родина зображена бідною і нещасливою?*

ДУМА ПРО КОЗАЦЬКЕ ЖИТТЯ

Не один козак сам собі шкоду шкодив,
Що від молодої жінки у військо ходив.
Його жінка кляла-проклинала:
«Бодай тебе, козаче-сіромахо,
Побило в чистому полі
Три недолі:
Перша недоля — щоб під тобою добрий кінь пристав;
Друга недоля — щоб ти козаків не догнав;
Третя недоля — щоб тебе козаки не злюбили
І в курінь не пустили!»
А козак добре дбає,
На жінку не потурає,
Жінці віри не діймає,
Коневі частенько зеленого сіна підкладає,
Жовтого вівса підсипає,
Холодною криничною водою коня напуває,
У поход виступає.
Господь йому дав,
Що під ним добрий кінь не пристав,
Він козаків доганяв;
Що його козаки злюбили,
До себе в курінь пустили
Ще й отаманом настановили.
Тоді козак у війську пробуває,

Свою новину козакам оповідає:
«Слухайте, панове-молодці.
Як то жіноцька клятьба дурно йде,
Так як мимо сухе дерево вітер гуде;
Жіноцькі сльози — дурні, як вода тече».
Жінка в корчмі пила та гуляла
Та домівки не знала,
Мов її хата к нечистій матері пусткою завоняла.
Скоро стала козака з походу сподіватись,
Стала до домівки приходжати,
Стала в печі розтопляти,
Стала той борщ кислий,
Оскомистий, чортзнаколишній
Із-під лави виставляти,
Стала до печі приставляти,
Оттим борщем хотіла козака привітати.
Скоро став козак з походу прибувати,
Став до нових воріт, до ламаних, доїжджати;
Він з коня не встає,
Келепом нові-ламані ворота відчиняє,
Козацьким голосом гукає.
Скоро стала козачка козацький голос зачувати,
То вона не стала против нього дверми виходжати,
Стала, мов сивою голубкою, в вікно вилітати.
Тоді козак добре дбає,
Хорошенько її келепом по плечах привітає,
Карбачем по спині затинає.
Тоді козачка у хату вбігала,
Буцім нехотя той борщ поліном штиркнула,
Ну його к нечистій матері!
У піч обертала,
Новий борщ унов варити зачинала;
До скрині тягла,
Не простого — лляного полотна тридцять локтів узяла;
До шинкарки тягла,
Три кварта не простої горілки — оковити узяла,
З медом та з перцем розогрівала,
Оттим козака частувала та вітала.
Отто вийшла козачка на другий день за ворота,
Аж сидить жінок превеликая рота, —
А сказано — жінки, як сороки:
Одна на одну зглядали
Та й козачку осуджали,
Та й козачці не казали.
Одна-таки старушка не втерпіла
І козачці сказала:
«Гей, козачко, козачко!

Десь твій козак нерано з походу прибував,
Що попід очима добрі гостинці подавав».
То козачка добре дбала,
По-своєму козака покривала:
«Чи ви ж то, жіночки-голубочки, не знаєте,
Що мій козак нерано з походу прибував,
Заставив мене в печі потопити,
Вечеряти варити,
А я пішла по дрова,
Та не втрапила по дрова,
А втрапила по лучину,
Попідбивала собі очі на ключину.
Роблю ж я таки те ремесство-синило,
Так воно мені добре взнаки далось:
Як я його мішала, так воно мені за очі взялось».
А козак сидить у корчмі та мед-вино кружас,
Корчму сохвалляє:
«Гей, корчмо, корчмо-княгине!
Чом-то в тобі козацького добра багато гине?
І сама єси неошатно ходиш,
І нас, козаків-летяг,
Під случай без свиток водиш!»
Знати, знати козацьку хату,
Скрізь десяту:
Вона соломою не покрита,
Приспою не осипана,
Коло двора нечиста-ма й кола,
На дровітні дров ні поліна,
Сидить в ній козацька жінка — околіла.
Знати, знати козацьку жінку,
Що всю зиму боса ходить,
Горшком воду носить,
Полоником діти напуває!

ЗАВДАННЯ 5.3

Прочитайте байку «Зозуля і дрізд» Г. С. Сковороди (1722–1794) і дайте відповідь на запитання:

- 1. Охарактеризуйте внесок Г. Сковороди в українську культуру Нового часу.*
- 2. Якою є сродна (споріднена) праця у філософській концепції Г. Сковороди? У чому її цінність для людини?*
- 3. Які ідеали та моральні цінності прославляє філософ, а які піддає осуду? Чи актуальними є його ідеї у сучасності?*

Зозуля прилетіла до чорного Дроздика.

– Чи тобі не нудно? – питає його. – Що робиш?

– Співаю, – відказує Дроздик. – Хіба не бачиш?

– Я співаю частіше від тебе, але однаково нудно.

– Та ти ж, пані, тільки й робиш, що, підкинувши в чуже гніздо свої яйця, з місця на місце перелітаєш, співаєш, п'єш та їси. А я сам вигодовую, бережу та вчу свої діти, а працю полегшую співом.

Сила. Багато хто, занедбавши споріднену собі роботу, лише співає, п'є та їсть. У цьому порожнюванні вони терплять їдучішу й більшу нудьгу, ніж ті, що працюють без ослабу. Співати, пити та їсти – не робота, а лише хвостик із призначеного нам. А хто для того їсть, п'є та співає, щоб бажаніше після відпочинку взятися за роботу як за визначений шлях свій, цьому нудьгу прогнати небагато труда треба: щодня він працює й відпочиває, і це про нього приказка: «Добрій людині будь-який день свято». Робота наша – це джерело веселощів. А коли кого робота не звеселює, той не має з нею спорідненості, хто не є приятелем її вірним і нічого біля неї не любить, той завжди неспокійний і нещасливий. Але нема солодшого, як спільна для нас усіх робота. Вона визначає пошуки Божого Царства і є головою, світлом та сіллю будь-якого приватного заняття. Навіть найкраща робота не веселить, коли є без страху Божого, бо, наче без голови, вона мертва, яку б ми не мали із нею спорідненість. Страх Божий звеселяє серце. Воно, як тільки почнеш звертати на нього гадки свої, відразу ж оживає, і, як прах, розвіяний вітром, зникає біс нудьги та зневіри. Всі ми, всяк добрий чоловік лише до цього народжені. Щасливий той, хто поєднав любу собі роботу із загальною. Це справжнє життя. І тепер можна зрозуміти таке Сократове слово: «Одні живуть для того, щоб їсти й пити, а я п'ю та їм для того, щоб жити».

ЗАВДАННЯ 5.4

Прочитайте «Думу про втечу з турецької неволі» і дайте відповідь на наступні запитання.

- 1. Які моральні якості українців знайшли відображення у цій думі?*
- 2. Чому мати з дочкою та сином зрештою втікають з полону, знехтувавши довірою господаря-турка?*
- 3. Викладіть свої міркування про роль свободи в системі цінностей української культури XVII–XVIII століть.*

ДУМА ПРО ВТЕЧУ З ТУРЕЦЬКОЇ НЕВОЛІ

Наїхали татарочки
Та забрали мою дочку,
Дочку мою Марусину —
Осталась я з одним сином.
А прийшли другії — забрали і сина,
Осталась я, бідна вдова, сиротина.
За третім разом взяли й мене старую...
...Взяв турок на службу,

Стала я тяжко робити,
Неприятелеві служити.
Дочка матері не пізнала.
Сім робіт загадала:
Рученьками кужіль прясти.
Ніженьками дитя колихати,
Оченьками товар пасти...
Одному попались —
Всі троє зібрались.
А як мати дочку пізнала,
А син сам признався...
Та й всі троє з'єднались.
Тоді дочка туркові стала казати,
Що це мій брат, а це моя мати,
Тоді став турок на їх звіряти.
Все хазяйство в їх руки давати,
А вони що не сповняли —
Про свій край думали-гадали.
Коли турок з дочкою на бал виїжджали,
Ключі вручали;
Син і мати золоті ключі брали,
Душі невіленьки з льохів випускали,
Коні сідляли,
В свій край мандрували.
Ой стали вони Дунай перепливати,
Стали їх турки-недовірки доганяти...
На тім боці кричали:
«Ой Іване, Іване!
Знаєш ти та знаєш,
Та напийся зілля чорнобилю,
То ще будеш лучче знати!»
Отаман Іван Корсун став їм казати:
«Переплив я Дунай-ріку —
Відцурався ворога довіку!»

ЗАВДАННЯ 5.5

Прочитайте фрагменти з дослідження «Історія запорізьких козаків» видатного історика Дмитра Яворницького та дайте відповідь на запитання.

- 1. Які риси характеру козаків вирізняє Д. Яворницький?*
- 2. Яким чином вони сформувалися та як впливали на життя й діяльність козаків?*
- 3. Які з якостей запорозьких козаків варто культивувати сучасним українцям?*

У внутрішніх якостях козаків помітна суміш чеснот і вад, завжди, зрештою, властива людям, що вважають війну своїм головним заняттям і головним ремеслом свого життя: жорстокі, дикі, підступні, нещадні щодо своїх ворогів, запорізькі козаки були добрими друзями, вірними товаришами, справжніми братами один одному, надійними соратниками своїх сусідів – українських і донських козаків; хижі, кровожерні, нестримні на руку, вони зневажали всіляке право чужої власності на землі ненависного їм ляха чи нікчемного бусурмана, і водночас у себе навіть звичайну крадіжку якогось нагая чи пута вважали страшним кримінальним злочином, що неодмінно карався смертю.

Світлий бік характеру запорізьких козаків становили їх добродушність, безкорисливість, щедрість, схильність до щирої дружби, яка так високо цінувалася у Запоріжжі, що за козацьким правилом гріхом вважалося обдурити навіть чорта, якщо він потрапляв січовикам у товариші; окрім того, світлими рисами характеру запорізьких козаків були – висока любов до особистої свободи, через що вони воліли люту смерть, ніж ганебне рабство; глибока повага до старих і заслужених воїнів і взагалі до всіх «військових ступенів»; простота, поміркованість і винахідливість у домашньому побуті, не скруті, у різних безвихідних випадках чи фізичній недугі: «Здобуваючи вбогі харчі то полюванням, то рибальством, віддалені у стосунках з містами, незнайомі чи дуже мало знайомі з домашнім господарством, чужі надмірові й розкошам, вони нічим іншим не займалися, крім зброї, й були рідкісним прикладом поміркованості у всьому». Від лихоманки, наприклад, вони пили горілку з попелом або рушничним порохом, кидаючи на чарку пінистого вина півзаряду пороху; від ран прикладали до вражених місць розтерту на руці зі слиною землю, а за відсутності металевого посуду ухитрялися варити собі страву в дерев'яних корцях, підкидаючи безупинно, один за одним, у корець розжарені на вогні камені, доки не закипала налита в посудину вода.

Щодо сторонніх людей запорізькі козаки завжди були гостинними й привітними: «Сей звичай був у запорожців не лише до приятелів та знайомих, але й до сторонніх людей, і слідували за цією чеснотою гостинності суворо й невідступно». Поряд із гостинністю й привітністю запорізькі козаки ставили особисту чесність щодо ворогів православної віри як на війні, так і у себе на Запоріжжі. «Хоча в Січі, – розповідає католицький патер Китович, – жили люди різного стану – втікачі й відступники від усіх релігій, – але там панувала така чесність і така безпека, що приїжджі з товарами чи за товарами, чи за якимись іншими справами люди не боялися й волосини втратити зі своєї голови. Можна було на вулиці залишити свої гроші, не боячись, що їх украдуть. Будь-який злочин проти чиеїсь чесності, гостя чи січового мешканця негайно карали смертю.

На війні козак відзначався розумом, хитрістю, умінням у неприятеля «виграти вигоди, раптово на нього напасти й несподівано заманити, вражав ворога великою відвагою, дивовижним терпінням і здатністю терпіти найгірші нестатки й жах смерті.

З природних якостей, властивих справжньому українцеві, запорожці відзначались умінням майстерно розповідати, вміли підмічати смішні риси в інших і передавати їх у жартівливому, але ні для кого не образливому тоні.

Темними сторонами характеру запорізьких козаків було те, що багато хто з них любив похвалитися своїми воєнними подвигами, любив напустити туману, шиконутися перед чужими, похизуватися своїм одягом, зброєю та зброєю. Крім того, запорожці часто відзначалися легковажністю й непостійністю, хоча самі себе у листах завжди називали «вірним військом його королівської чи царської величності».

Характерним недоліком запорізьких козаків була також пристрасть до спиртних напоїв: «У пияцтві й гулянні, – згадує свідок, – вони намагалися перевершити один одного, і навряд чи знайдуться у всій Європі такі безтурботні голови, як козацькі. Нема у світі народу, котрий міг би зрівнятися у пиятиці з козаками: не встигнуть проспатися, як знову напиваються». Самі козаки казали про це: «У нас в Січі норів – хто отченаш знає, той вранці встав, умиється та й чарки шукає».

Лише під час походів запорізькі козаки уникали пияцтва, бо тоді будь-кого п'яного кошовий отаман негайно викидав за борт човна. Не схвалювалося пияцтво і серед «начальних лиць»: якщо кошовий і січова старшина зауважували цей недолік у когось із службових осіб, то попереджали його від цього особливими ордерами, наказуючи йому суворо виконувати їх і не «помрачатися проклятими люлькою и пьянством». Запорізький Кіш узагалі вважав усіляке пияцтво злом і хоча переважно безуспішно, але все-таки боровся з цим злом, суворо забороняючи, зокрема таємні шинки, як справжній притулок усіляких гайдамаків і харцизів. Зрештою, віддаючись розгулові и пияцтву, запорізькі козаки зовсім не були схожими на тих нещасних п'яниць, котрі пропивали свої душі в чорних і брудних корчмах, втрачаючи в них усілякий образ і подобу творінь божих. Тут було своєрідне молодечтво й особливий, епікурейський погляд на життя людини, котра даремно обтяжує себе працею й турботами, не розуміючи справжнього сенсу життя – існувати для веселощів і радості. Однак дивлячись на життя з точки зору веселого й дозвольного спостерігача, запорожець знав і похмурі думи: в основі характеру козака, як і кожної руської людини, завжди зауважувалася якась двоїстість: то він дуже веселий, жартівливий і цікавий, то дуже сумний, мовчазний, похмурий і неприступний. Ця двоїстість впливала, звичайно, із самого способу життя запорізького козака; не маючи у себе в Січі ні роду, ні племені – «він із риби родом, од пугача плодом» – відрізаний від сім'ї, постійно дивлячись в очі смерті, козак, зрозуміло, споглядав усе безтурботно й намагався свій короткий вік скрасити різними задоволеннями, доступними йому в Січі. З іншого боку, туга за далекою батьківщиною, покинутими на розсуд долі дорогими рідними, а може й милою козацькому серцю «коханкою», черствість одиноких товаришів, думи про наступну безпомічну старість змушували козака не раз впадати в сумні роздуми й цуратися будь-яких веселощів.

ЗАВДАННЯ 5.6

Прочитайте «Думу про плач невільника» та дайте відповідь на запитання.

1. У чому полягає трагізм невільницького життя?

2. Охарактеризуйте значення сім'ї, релігії та матеріальних статків у системі цінностей української культури XVII–XVIII століть?

ДУМА ПРО ПЛАЧ НЕВІЛЬНИКА

Поклоняється бідний невольник
Із землі турецької, із віри бусурменської
У города християнській – до отця, до матусі,
Що не может він їм поклонитися, –
Тільки поклоняється голубоньком сивеньким:
«Ой ти, голубоньку сивенький!
Ти далеко літаєш, ти далеко буваєш;
Полини ти в города християнській
До отця мойого, до матусі,
Сядь-пади на подвір'ї отцовським,
Жалобненько загуди,
Об моєї пригоді козацької припом'яни.
Нехай отець і матуся
Мою пригоду козацькою знають,
Статки-маєтки збувають,
Великі скарби собирають -
Головоньку козацькою із тяжкої неволі визволяють!
Бо як стане Чорное море согравати,
То не знатиме отець, либонь, матерь,
У котторі каторзі шукати:
Чи у пристані Козловської,
Чи у городі Царграді на базарі.
Будуть ушкали, турки-яничари набігати,
За Червоное море у арабську землю запродати,
Будуть за них сребро-злато не лічачи,
Сукна дорогі поставами, не мірячи
За них брати».
Тогді далася бідному невольнику
Тяжкая неволя добре знати:
Кайдани руки, ноги поз'їдали,
Сирая сириця до жовтої кості
Тіло козацькоє проїдала...
То біднії невольники на кров, на тіло поглядали,
Об вірі християнській гадали,
Землю турецькую, віру бусурменську проклинали:
"Ти, земле турецькая, віро бусурменская,
Ти єсть наповнена сребром-златом
І дорогими напівками;
Тільки же бідному невольнику на світі не вільно,
Що бідний невольник у тобі пробуваєть,
Празника рождества будьлі воскресенія не знаєть,
Все у неволі проклятої, на каторзі турецької,
На Чорнім морі пробувають,

Землю турецькую, віру бусурменськую проклинають:
«Ти, земле турецька, віро бусурманська,
Ти, розлуко християнська!
Уже-бо ти розлучила не єдиного за сім літ войною:
Мужа з жоною, брата з сестрою,
Діток маленьких з отцем і маткою».
Визволь, боже, бідного невольника
На святоруський берег,
На край веселий, меж народ хрещений!..

ЗАВДАННЯ 5.7

Прочитайте уривки із Заповіту Петра Могили. Дайте відповідь на запитання:

- 1. Яким є спадок Петра Могили на ниві української культури?*
- 2. Чому Петро Могила та інші українські діячі XVII–XVIII століть приділяли таку велику увагу розвитку освіти й науки в суспільстві?*
- 3. Поміркуйте над роллю освіти та вченості в українській культурі XVII–XVIII століть.*

По-перше, в святій Вірі, в котрій народився, виховався і з волі й ласки Божої достоїнство Митрополитанське недостойний на собі маю, в ній же хочу, вік свій закінчивши, стати перед Маєстат Господа мого. По-друге, коли тільки дозволив мені Господь Бог з ласки своєї святої, і з ласки Його Королівської Милости Пана Мого Милостивого, бути Пастирем у Столиці Митрополії Київської, а перед тим іще Святої Лаври Печерської Архимандритом, у той час бачучи занепад у народі Руським побожної релігійности не від чого іншого, як від того, що жодної освіти й наук не одержував, тому приречення моє зложив перед Господом Богом моїм, всі мої достатки, від батьків оставлені, і що тільки від належних послуг святих місць, мені доручених, прибутків з відповідних маєтків тут зоставалося, повертати частково на відновлення зруйнованих Домів Божих, яких залишились жалюгідні руїни, частково на фундації шкіл у Києві, прав і вольностей народу Руського, з особливої також ласки його Королівської Величності Пана нашого Милостивого позволених та упривілейованих; а те ж моє мізерне приречення й наміри поблагословив Господь Бог зі своєї святої ласки, що за життя мого оглядав я великий пожиток для Церкви Божої від тих наук, бо досить освічених людей і побожних на обслугову Церкви Божої збільшилося.

Отож тоді Колегію заснував я, як єдину за поруку мою, хочаби залишити з найвищого провидіння Божого на потонні часи пам'ятку, а оцим моїм заповітом навіки даю і дарую: ... Усю бібліотеку різних мов, фундовану мною ціле моє життя, зложену в цей час на переховування Отцю Намісникові Софійському передану, а реєстр книжок тих переданий згаданим Отця Колегіатам за підписом моєї руки. Хрест мій срібний митрополитанський на вічну пам'ять моєї любові, також і сакос білої парчі перлами гаптований тим же Отцям Колегіатам

даю, дарую і відписую; також зі срібла мого власного, скільки не є всього четверту частину, яку виконавці цього мого заповіту повинні виділити, на ту ж Колегію даю й записую.

За ці добродійства накладаю на них ту повинність на прийдешні часи, щоб вони в школах Київських відповідно до привілеїв Його Королівської Величності, як при житті моєму, учити мають і самі в спільноті відповідно до правил, мною заведених, жити, також Колегію Київську відповідно до фундації цілковито заховувати, і за душу мою кожного четверга службу відправляти, і кожного року день моєї смерті богослужбою обходити.

Щодо моєї Київської Колегії, то Ясновельможним Їх Милостям Панам ... в патронат доручаю, й іменем Милосердя Божого благаю їх, щоб ця єдина твердиня православної Руської Церкви прихильністю, піклування і патронатством Їх Милостей на збільшення хвали Божої й виховання православноруських діток постійно тривала.

ЗАВДАННЯ 5.8

Прочитайте уривок із записок Павла Алепського про поїздки в 1654 р. до Росії його батька, антіохійського патріарха Макарія, якого він супроводив. У своїх записках Алепський подає відомості про Україну на підставі власних вражень.

1. Чому діяч церкви звертає окрему увагу на рівень освіти місцевого населення? В яких характеристиках вимірювався цей рієнь?

2. Поміркуйте, яким чином тогочасні політичні події впливали на соціальне і культурне життя українців?

Починаючи з цього міста (Рашкова) і по всій землі руських, тобто козаків, ми помітили прекрасну рису, що дуже здивувала нас: усі вони, крім небагатьох, навіть більшість їхніх жінок і дочок, уміють читати і знають порядок церковних служб і церковні співи; крім того, священники навчають сиріт і не лишають їх неуками блукати по вулицях.

<...>

Всякий базар (місто) і містечко в землі козаків має багато жителів, особливо маленьких дітей. Кожне місто має, може, до 40, 50 і більше тисяч душ; але дітей більше, ніж трави, і всі вміють читати, навіть сироти. Вдів і сиріт у цій країні сила; чоловіки їхні були вбиті в безнастанних війнах. Але в них є хороший звичай: вони одружують своїх дітей молодими, і тому вони численніші за зорі не бесні і за пісок морський.

ТЕСТИ

1. Механістична модель світу характерна для культури: А) античної; В) середньовічної; С) ренесансної; D) нової; Е) новітньої.

2. Віра у могутність та безмежні можливості розуму, у прогрес науки та освіти, що створюють умови не тільки для економічного доб-робуту, а й твор-

чого розвитку людини – характерна для епохи: А) Античності; В) Відродження; С) Просвітництва; D) Романтизму.

3. Краса і добро все більше зближаються через посередництво істини – вважали просвітителі: А) Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц; В) Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Вольтер; С) О. Конт, Д. Мілль, Г. Спенсер; D) М. Лютер, К. Цвінглі, Ж. Кальвін.

4. Ідея рівності усіх перед Богом, законом, серед інших людей властива: А) Античності; В) Ренесансу; С) Просвітництву; D) Романтизму.

5. Просвітницький реалізм, бароко, класицизм, рококо, сентименталізм – художні напрями в культурі: А) Середньовіччя; В) Ренесансу; С) Нового часу; D) Новітнього часу.

6. Мистецтво, що полюбляло асиметрію, плекало грайливі, жар-тівливі, химерні почуття, еротичну тематику – це: А) бароко; В) рококо; С) сентименталізм; D) класицизм.

7. Класицизм XVII-XVIII ст. воскресив дух: А) Давнього Сходу; В) Античності; С) Середньовіччя; D) Ренесансу.

8. Раціоналізм як напрям філософської думки Нового часу був заснований: А) Ісааком Ньютоном; В) Рене Декартом; С) Григорієм Сковородою; D) Френсісом Беконом; Е) Михайлом Ломоносовим.

9. З українською культурою Нового часу пов'язана діяльність: А) Лазара Барановича; В) Франциска Скорини; С) Яна Гуса; D) Яна Амоса Коменського; Е) Арістотеля Фіораванте.

10. Українські просвітителі Нового часу: А) Юрій Дрогобич, Павло Русин, Станіслав Оріховський; В) Інокентій Гізель, Яків Козельський, Георгій Кониський; С) Пантелеймон Куліш, Микола Костомаров, Михайло Драгоманов.

11. Через працю за покликанням розкривається природа людини, закладені в ній добрі начала. Саме така, «сродна» праця, є ідеалом людського щастя, за вченням: А) Івана Вишенського; В) Петра Могили; С) Григорія Сковороди; D) Феофана Прокоповича.

12. Рушійною силою в розвитку суспільства є боротьба освіченості з неучтвом – вважав: А) Іов Борецький; В) Іван Вишенський; С) Феофан Прокопович; D) Петро Могила.

13. Козацьке літописання та формування національної самосвідомості в українській культурі Нового часу пов'язують з іменами: А) Григорія Грабянки; В) Самійла Величка; С) Адріана Чепи; D) Василя Рубана; Е) усіх названих.

14. Дмитро Антонович визначав «другою золотою добою» української художньої культури епоху гетьманування: А) Богдана Хмельницького; В) Петра Дорошенка; С) Івана Мазепи; D) Кирила Розумовського.

15. До інтересів Петра Могили не входило: А) будівництво церковних споруд; В) розвиток освіти; С) упорядкування релігійних книг та богослужіння; D) реформа в музиці; Е) друкарська справа.

16. Засновником та фундатором Києво-Могилянської колегії у 1632 був український та молдавський державний і культурний діяч: А) Феофан Прокопович; В) Петро Могила; С) Григорій Сковорода; D) Стефан Яворський.

17. Микола Гоголь яскраво зобразив життя та ідеали козаків у художньому творі: А) «Портрет»; В) «Тарас Бульба»; С) «Шинель»; D) «Арабески».

18. Поетами й усними літописцями, що оспівували бойову славу козацької України, були: А) скрипалі; В) співаки; С) кобзарі; D) пісняри.

19. Розквіт української церковної музики у XVIII ст. пов'язаний з творчістю: А) Максима Березовського; В) Дмитра Бортнянського; С) Артемія Веделя; D) усіх названих вище.

20. Антон Лосенко, Григорій Левицький, Володимир Боровиков-ський, Іван Мартос, Михайло Козловський відігравали визначну роль в художній культурі Нового часу: А) Франції; В) Росії; С) Польщі; D) Німеччини.

Список літератури

Основна

1. Абрамович С. Д. Світова та українська культура: навч. посіб. / С.Д. Абрамович, М.Ю. Чікарькова. – Львів, 2004.

2. Історія української культури. / за заг. ред. І. Крип'якевича. – Київ, 1994.

3. Історія української культури: навч. посіб.: у 2-х ч. – Ч.2: Українська культура Нового та Новітнього часів. – Х., 2012.

4. Лекції з історії світової та вітчизняної культури : навч. посіб / за ред. А. Яртия та В. Мельника. – Львів, 2005.

5. Попович М. В. Нарис історії культури України / М.В. Попович. – К., 2001.

6. Українська культура в іменах. Довідник для студентів усіх спеціальностей. – Х., 2017.

7. Шевчук В. Муза Роксоланська: Українська література XVI – XVIII століть : у 2-х кн. / В. Шевчук. – К., 2004. – Кн. 1: Ренесанс. Раннє бароко.

8. Шевчук В. Муза Роксоланська: Українська література XVI–XVIII століть : у 2-х кн. / В. Шевчук. – К., 2005. – Кн. 2: Розвинене бароко. Пізнє бароко.

Додаткова

9. Багалій Д. І. Український мандрований філософ Григорій Сковорода / Д. І. Багалій. – К., 1992.

10. Білецький П. О. Нариси з історії українського мистецтва. Українське мистецтво другої половини XVII–XVIII ст. / П.О. Білецький. – К., 1981.

11. Грушевський М. С. Очерк истории украинского народа / М.С. Грушевский. – К., 1991.

12. Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI–XVIII ст. / П.М. Жолтовський. – Х., 1983.

13. Ісаєвич Я. Д. Братства та їх роль у розвитку української культури XVI–XVIII ст. / Я. Д. Ісаєвич. – К., 1966.

14. Історія української культури : у 5 т. – К., 2001. – Т. 2. Українська культура XIII – першої половини XVII століть.

15. Кравич Д.П. Українське мистецтво: навч. посіб. / Д.П. Кравич, В.А. Овсійчук, С.О. Черепанова. – Львів, 2005.

16. Макаров А. Світло українського бароко / А. Макаров. – К., 1994.

10. Овсійчук В. А. Українське мистецтво XVI – перш. пол. XVII ст. Гуманістичні та визвольні ідеї / В.А. Овсійчук. – К., 1985.

11. Сковорода Г. Повн. зібр. творів : у 2 т. / Г. Сковорода. – К, 1994.

Тема 14. Культура України XIX ст.

План

1. Особливості європейської культури XIX ст., її типологічна новизна.
2. Основні тенденції культурного розвитку України у XIX ст.
3. Різноманітність художнього життя: від романтизму до модерну.
4. Нові явища в світовій та вітчизняній культурі кінця XIX – початку XX ст.

Теми доповідей та повідомлень

1. Роль освітніх закладів і наукових інституцій в українській культурі XIX століття.
2. Українські винахідники XIX століття.
3. Художні стилі в українській архітектурі XIX століття.
4. Український архітектурний модерн.
5. Українські передвижники (Микола Ярошенко, Микола Пимоненко, Костянтин Трутовський, Олександр Литовченко).
6. Українські художники-імпресіоністи (Олександр Мурашко, Архип Куїнджи).
7. Життя і творчість Марії Башкірцевої.
8. Символізм в українській літературі.
9. «Руська трийця» та її роль у відродженні культури в західно-українських землях.
10. Українська тематика у творчості Івана Айвазовського.

Контрольні запитання

1. У чому типологічна своєрідність культури XIX ст.? Які фактори сприяли формуванню нової картини світу?
2. Яким чином прогрес техніки вплинув на розширення «світу культури» XIX ст.? Наведіть приклади.
3. Які соціально-економічні та політичні процеси впливали на культурне життя України в XIX ст.?
4. Якою була роль української інтелігенції у творенні культури Новітнього часу?
5. Чому, на Ваш погляд, у 40–60-х роках XIX ст. особлива увага приділялася дослідженням з мовознавства?
6. Назвіть імена російських письменників, музикантів, акторів, живописців, архітекторів, чия творчість тісно пов'язана з Україною.
7. Чому в кінці XIX – на початку XX ст. виникає інтерес до таких галузей української культури, як народна творчість, етнографія, археологія, мовознавство?
8. У чому самобутність вітчизняного модерну та символізму?
9. Яким був внесок українських митців у розвиток науки, освіти та мистецтва Російської імперії XIX ст.? Наведіть приклади.
10. Визначте місце української культури кінця XIX ст. у світовому процесі.

ЗАВДАННЯ 6.1

Прочитайте народну пісню кінця XIX століття «Ой Канадо, Канадочку, Канадо-небого» та дайте відповідь на наступні питання:

- 1. Про які нові для українців історичні явища йдеться у пісні?*
- 2. Які сподівання покладали українці на Канаду, і чому вона виявилася «зрадливою» і «немилою»?*
- 3. Викладіть свої міркування про «пошуки долі» за океаном.*

...Ой Канадо, Канадочко,
Канадо-небого!
Зрадила ти з Буковини
Газду не одного.
Ой Канадо, Канадочко,
Та й ти, Манітобо,
Жиє в тобі руський нарід,
Як тая худоба.
Ой Канадо, Канадочко,
Чого 'сь так зрадлива?
Не з одного 'сь господаря
Тут драба зробила.
Ой тут в літі дні горячі,
А ночі студені,
Через то тут наші люди
Ходять засмучені.
Ой тут в літі дні горячі
І сонечко гріє,

На другий день мороз свисне,
Аж земля біліє.
Тут гадають наші люди.
Що будуть панами,
А вони тут на роботу
Всі ідуть з торбами.
Ой тут наші руські люди
З фарми не вживають,
Лишень ходять по Канаді
Роботи шукають.
Ой Канадо, Канадочко,
Чо' 'сь така немила?
Бодай ти ся, ти, Канадо,
Нікому не снила.
Ти, Василю Палагнюку,
Приятелю рідний!
Не їдь, не їдь до Канади,
Бо будеш облудний...

ЗАВДАННЯ 6.2.

Прочитайте фрагменти з оголошення Ради Київського Університету про його урочисте відкриття (1834) і дайте відповідь на запитання:

- 1. Які були причини й обставини відкриття університету в Києві?*
- 2. Яке значення мало відкриття класичних університетів в Харкові (1804), Києві (1834), Одесі (1865) для української культури XIX століття?*
- 3. Наскільки доступною була вища освіта для тогочасної людини?*

...Затверджений в цьому краї університет, перетворений з Волинського ліцею, призначений переважно для навчання юнацтва губерній Київської, Волинської і Подільської; спадкова увага жителів їх до користі освіти і на майбутні часи зміцнила добробут учбових закладів цього краю.

Місцем заснування цього закладу обрано місто Київ, столицю святогорівноапостольного князя Володимира... Хай це обрання провіщає успіхирозсадника освіти, в душі благочестя і моральності.

Засновуваний університет названо імператорським університетом св.Володимира, на честь великого просвітителя Росії і удостоєний прийняття підособливе покровительство його імператорської величності.

Університету св. Володимира даровано всі права і привілеї, які надано іншим університетам у державі. Йому привласнено всі прибутки з фундушів і капіталів, пожертвованих дворянством та іншими станами Київської, Волинської і Подільської губерній для Волинського ліцею і Київської гімназії; по недостатці цих коштів всемілостивіше наказано збільшити їх значними асигнуваннями із загальних державних прибутків, відповідно до потреб наутримання університету.

Заснування університету в цьому краї було зв'язане з такими труднощами, що відкриття його в нинішньому році, на загальну думку населення цих країв, здавалося неможливим. ... Проект університету св. Володимира вже складений і удостоївся височайшого затвердження: засновуваному закладові доставлено всі посібники, належні від вищого училищного начальства; найважливіші кафедри його заміщені; Рада і Правління університету почали виконання своїх обов'язків, і університетські курси почнуть працювати 15 серпня цього року.

Таким чином, Рада імператорського університету св. Володимира, з дозволу п. попечителя його, цим має честь сповістити найповажніший стандарт ворянства губерній Київської, Волинської, Подільської, Чернігівської, як і губерній, що входять до складу Білоруського учбового округу: Вітебської, Могилівської, Мінської, Віденської, Гродненської та Білостокської областей, що урочисте відкриття Університету св. Володимира відбудеться 15 липня ц. р. в день, присвячений пам'яті св. рівноапостольного кн. Володимира. Оголошуючи про це, Рада університету сподівається, що як усі любителі вітчизняної освіти взагалі, так і особливо ті, хто своїми жертвуваннями довели на ділі свою щирість до користі! її, побажають бути свідками цієї важливої для тутешнього краю події...

ЗАВДАННЯ 6.3

Прочитайте пісні «Як у Карлівці на заводі» та «В шахту спускається – з світом прощається» і дайте відповідь на наступні питання:

1. З якими культурно-історичними процесами можна пов'язати виникнення цих пісень?

2. Які зміни сталися в побутовій культурі українців з бурхливим розвитком промисловості у XIX – на початку XX століть?

3. Викладіть власні міркування про позитивні й негативні наслідки науково-технічного прогресу для життя людей.

В шахту спускається – з світом прощається,
Жадно він дивиться в світ,
Дома – там діти, сім'я дожидається,
Живий він вернеться, чи ні?
Помниш, тієї минулої ноченьки
Він під вагони попав;

Ми підняли, він, весь кров'ю облитий,
Дуже, нещасний, стогнав.
Руки побиті, пороною зрізані,
Кров по долонях біжить,
Краплями капає, з гряззю мішається,
Вспомниш, аж серце болить.

Весь пошматований, кості поламані,
Довго, нещасний, стогнав:
«Діти, прощайте... сирітки zostали-
ся», —
Тільки і встиг він сказать.
Та ось як копійка трудом добуваєть-
ся,
Ось де життя гірняка!
Вічно він мається! Доля проклятая —
Така ти важка і гірка.
Як у Карлівці на заводі
Нема коней, ні волів,
Йдуть машини без парів,
Машиністи без штанів,
Усі косі, усі босі,
Усі курять папириси.
Як в Карлівці хлопці модні —
Тиждень весь сидять голодні.

Як наварять нам борщу —
Хоч собаці відтащу,
Як укинуть барана —
Тільки кісточка одна,
Ми кісточку обгризем,
На роботу рано йдем;
Із роботи пізно йдем,
Дрібненькії сльози ллєм.
Як прийду я та в [контору] —
«Дай, хазяїне, рощоті
Ми додомочку підем
І на той рік не прийдем!
І собаку прив'яжем,
По всьому селу закажем,
Щоб собака не одірвався
Та в Карлівку не попався,
Бо в Карлівку попадеться —
Много горя набереться!»

ЗАВДАННЯ 6.4

Прочитайте уривок з наукової праці «Історія української літератури» видатного дослідника української культури Дмитра Чижевського. Дайте відповідь на наступні запитання:

1. На які особливості українського літературного процесу ХІХ століття вказує науковець? Які художні стилі в ньому панували? Назвіть їх представників.

2. Чому дослідник називає українську націю від кінця ХVІІІ століття «неповною»?

3. У чому полягав смисл «національного відродження» в українській культурі ХІХ століття?

Народна мова нової літератури привела й до того, що українська література занадто довго затримується коло того джерела, з якого нова літературна мова мусила черпати, — коло джерела народної поезії. Тематика та фразеологія літератури через це почасти звужувалися та знову таки затримувалися в своєму розвитку.

Але звуження тематики літератури мало ще й іншу причину. Народна мова стала літературною не лише з простої примхи Котляревського та його послідовників. Реальною основою цього був той факт, що на Україні певні культурно активні верстви наприкінці 18 ст. денационалізувалися: зокрема вища шляхта та вищі кола духовенства. Завданням українського національного руху протягом усього 19 ст. було витворення власних культурно-провідних кіл. Просте відтворення, «регенерація» втрачених верств не вдалася; провідну роль перейняли інші верстви, наново витворені. Втративши провідні верстви наприкінці

18 ст., українська нація зробилася нацією «неповною». «Неповною» стала і література (див. далі). Весь сенс і зміст українського національного руху протягом 19 ст. складався з «доповнення» національного організму до певного культурно-самостійного стану. Це нелегке завдання в сфері літератури полягало між іншим у тому, щоб утворити повну систему літературних форм. Це довго не вдавалося, тим більше, що на перешкоді стояли різні суспільні та політичні процеси. Література іноді досягала цієї мети, але потім знову приходила доба підупаду. Головне: «неповна» література не могла задовольнити потреб самого культурно-провідного шару. Витворення самодовільної літератури вдалося лише українській модерній літературі з її різноманітністю літературних гатунків та течій. Але тут на перешкоді стала політика, — російський більшовицький уряд навмисне утримує національні літератури, крім російської, на рівні «неповних» літератур.

Ця характеристика цілої літератури 19 віку як літератури «національного відродження», або ще ліпше літератури «національного пробудження», приводить нас до певних висновків щодо нашого дальшого викладу. Недостатньо диференційована за напрямками література може бути лише почасти і умовно поділена на розділи за літературними течіями; українська література 19 ст. має досить видатних письменників з невиразним літературним обличчям: романтиків, що наслідують форми або стиль класицизму, реалістів, які творять у традиції романтики, а то й переймають певні елементи класичної поезії. Деякі течії, репрезентовані в інших літературах, на Україні зовсім не розвинулися. А до того українська література опинилася, втрачаючи часами власне обличчя, під рішучим впливом літератури сильних сусідів; це не так би й шкодило (бо і російська і польська літератури переживали період розквіту), якби ці чужі впливи не відірвали української літератури від ширшої сфери літератури світової та якби ці впливи завжди були добре перетравлені та творчо перероблені в зв'язку з потребами та завданнями власного життя. Отже, нам у дальшому доведеться іноді лише «умовно» розподіляти певні з'явища за літературними принципами поділу та виходити зі сфери української літератури на чуже поле, не завжди плідне.

Змінюється виклад і в іншому відношенні: починаючи з романтики я розподіляю матеріал не за літературними гатунками, а за авторами. Часи романтики на Україні рішуче змінюють психологію авторів та відношення автора до твору: людина в такій мірі стоїть у центрі уваги романтичного світогляду, що твори самі завжди говорять про їх дійсного або фіктивного (у випадках псевдонімності або спробах говорити в імені «над особового» автора — «кобзаря» тощо) автора. Старі часи мали численні псевдоніми, аноніми, або «псевдо епіграфічні» (приписувані автором іншій особі — згадаймо, напр., вірші або «Історію Русів») твори. З часів романтики кожен автор має власну літературну біографію (лише літературні біографії цікавитимуть нас у цій книзі). Тому з цього часу вже неможливо розривати творчість окремого автора, уміщаючи його твори в різних відділах книги.

Прочитайте ліричний вірш Василя Мови (Лиманського) (1842–1891), присвячений Христині Данилівні Алчевській 1866 року. Дайте відповідь на запитання:

- 1. Що Вам відомо про постать Х. Д. Алчевської як культурної діячки?*
- 2. Чи справедливими є слова поета щодо неї? Що саме стає предметом його поетичного оспівування?*

І я кохаю Вас, голубко,
Та не за очі й не за губки,
Не за принади за ласні,
Що інших манять і вві сні,
Не як мету свого жадання
Таємних мрій і погадання,
А як народа свого жінку,
Привітну й щиру українку.
Кохаю, пані, вас за те я,
Що серце ваше золотее
З народним серцем рівно б'ється,
Од його радощів сміється,
Його уразами болять,
Його жадобою горить,
І кожний шепіт його чує...
Кохаю, пані, вас за те,
Що все, що людові святе –
Його одвічній надії,
Його святі і чисті мрії
Умісті й вашії...

ЗАВДАННЯ 6.6

Прочитайте вірш Михайла Старицького, написаний 1876 року, та дайте відповідь на запитання:

- 1. Чому Михайло Старицький покладає свої надії на молодь, якої саме діяльності від неї очікує?*
- 2. Що поет називає «стоголовим людським катом»? Яким чином він «лютує, дужчає щоднини»?*
- 3. Що таке патріотизм? Як він виявляється у творчості української інтелігенції XIX століття?*

ДО МОЛОДІ

На вас, завзяті-юнаки,
Борці за щастя України,
Кладу найкращії думки,
Мої сподіванки єдині:

В вас молода ще грає кров
У вас в думках немає бруду,
Палає в серці ще любов
До бездоленого люду.

Не занежайте ж ви її,
Не розгубіть по світі всує, –
Нехай вона ваш дух гартує
У чесній, славній боротьбі!

Бо стоголовий людський кат
Лютує, дужчає щоднини...
Не можна тратити і хвилини,
Поки ще стогне темний брат.

Поки живий, – мерщій несіть
Сліпому світливо просвіти
І в серце, смертю повите,
Живу надію закропіть!

Вшануйте рідну його річ,
Назвіть без хитроці своєю
І розженете над землею
Ви непрозору глузу ніч...

Най кат жене, а ви любіть
Свою окрадену родину, –
Й за неї сили до загибелі
І навіть душу положіть!

ЗАВДАННЯ 6.7

Прочитайте уривок з роману І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я» та дайте відповідь на запитання:

1. До якого художнього стилю належить цей літературний твір? Обґрунтуйте на основі поданого фрагменту.

2. Яким є ставлення Кайдашихи до Мотрі? Чим можна пояснити таке ставлення?

3. Які особливості сімейних відносин українського селянства XIX століття розкриває І. Нечуй-Левицький у цьому романі?

Наступного дня після весілля свекруха розбудила Мотрю дуже рано, і почала навчати, як розкласти вогонь у печі та варити борщ, ніби та цього не вміла, і задала ще багато іншої роботи, а сама лежала, мовби нездужаючи. Кайдашиха встала, коли вже розвиднілося, і знову почала навчати невістку, сама «не беручись ні за холодну воду». Вона дурила Мотрю, що нездорова, бо була рада мати в домі «добру робітницю» та командувати нею. Мотрі це не сподобалось. Спочатку вона терпіла, а потім почала гостро відповідати, що не може надвоє розірватися, щоб усе встигнути. Зрозуміла, яка недобра її свекруха, і що «під її солодкими словами ховається гіркий полин». Але Мотря була не з таких, «щоб комусь покорятись».

Другого дня Кайдашиха знову охкала і примусила невістку зробити всю роботу: зварити обід, спекти хліб. Потім ще й дорікала, що борщ виїшов недобрий. Мотря не стрималася і відповіла, що їй не дуже допомагали, а сама вона всього не встигає. Свекруха здогадалася, що невістка не змовчуватиме.

У суботу було багато роботи, Кайдашиха знову нічого не робила, тільки стояла над Мотрею та приказувала, що вона не так комин маже. Тоді Мотря сказала, що у матері, бувало, все добре в неї виходило, а тут ніяк не вгодиш. Кайдашиха стала навчати, щоб невістка слухала її та приглядалася, бо вона багато чого в панів навчилася.

Через тиждень Кайдашиха перестала звати Мотрю серденьком і орудувала нею, як наймичкою, ще й кричала та дорікала.

ТЕСТИ

1. Місію творення нової вітчизняної культури XIX ст. взяла на себе: А) українська православна церква; В) колишня козацька старшина; С) українська інтелігенція; D) А і В.

2. Микола Зеров називав «піонером культури на Україні»: А) Тараса Шевченка; В) Миколу Костомарова; С) Пантелеймона Куліша; D) Михайла Драгоманова; Е) Івана Нечуя-Левицького.

3. Романтично-християнською програмою для Кирило-Мифодіївського братства була: А) «Біблія»; В) «Книга буття українського народу»; С) «Історія русів»; D) «Історія України-Руси».

4. Перша збірка українських народних пісень, видана М. Цертелєвим у 1819 р., носила назву: А) «Досвід збирання старовинних малоросійських пісень»; В) «Голоси українських пісень»; С) «Українські мелодії»; D) «Пісні польські й руські галицького народу».

5. Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький відігравали провідну роль у діяльності: А) Кирило-Мифодіївського братства; В) гуртка «Руська трійця»; С) групи галицьких письменників «Молода муза»; D) товариства «Громада».

6. Перша професійна театральна труппа створена на початку 80-х років XIX ст. у: А) Києві; В) Харкові; С) Полтаві; D) Львові.
7. Серед напрямів українського мистецтва XIX ст. не було: А) романтизму; В) ампіру; С) бароко; D) імпресіонізму.
8. Жанр соціально-побутової повісті створив у вітчизняній літературі: А) Пантелеймон Куліш; В) Іван Нечуй-Левицький; С) Юрій Федькович; D) Іван Франко.
9. Першою українською театральною постановкою новітнього часу (1819 р.) була: А) «Наталка Полтавка»; В) «Украдене щастя»; С) «Сто тисяч»; D) «Москаль-чарівник».
10. Автором першої української опери «Запорожець за Дунаєм» був: А) Микола Лисенко; В) Кирило Стеценко; С) Семен Гулак-Артемівський; D) Микола Леонтович.
11. Серед українських передвижників не було: А) Миколи Ярошенка; В) Костянтина Трутовського; С) Володимира Боровиковського; D) Миколи Пимоненка; E) Олександра Литовченка.
12. Покоління «Молодої України» (Іван Франко) сповідувало: А) культ краси; В) культ ідеї; С) культ прагматичного; D) культ минулого.
13. «Цілий світ виблисне в миті, що зникає, буря уміститься в краплі дощу, трагедія цілого життя – в єдиному погляді» – сказано про стиль: А) романтизм; В) реалізм; С) імпресіонізм; D) символізм.
14. Імпресіонізм в українському мистецтві започаткований: А) Марією Башкирцевою; В) Архіпом Куїнджі; С) Михайлом Берко-сом; D) Іваном Трушем.
15. Будинок з химерами архітектора Владислава Городецького (по вул. Банковій у м. Києві) став класичним зразком архітектурного стилю: А) бароко; В) ампір; С) модерн; D) конструктивізм.
16. Пам'ятники садово-паркового мистецтва «Софіївка» та «Олександрія» розташовані у: А) Києві та Ялті; В) Ялті та Умані; С) Умані та Білій Церкві; D) Білій Церкві та Києві.
17. Психологічно-порівняльну школу в мовознавстві XIX ст. створив: А) Микола Костомаров; В) Пантелеймон Куліш; С) Олександр Потебня; D) Володимир Антонович.
18. Кропивницькі – це: А) політичні діячі XIX ст.; В) архітектори кінця XIX – поч. XX ст.; С) діячі українського драматичного театру XIX ст.; D) династія сучасних музикантів.
19. «У неділю рано зілля копала», «Царівна», «Земля» – це твори видатної письменниці: А) Лесі Українки; В) Марка Вовчка; С) Ольги Кобилянської; D) Ліни Костенко.
20. «Наукове товариство імені Шевченка» (НТШ) створене у: А) 1880 р.; В) 1892 р.; С) 1905 р.; D) 1918 р.

Список літератури

Основна

1. Абрамович С. Д. Світова та українська культура : навч. посіб. / С. Д. Абрамович, М. Ю. Чікарькова. – Львів, 2004.
2. Історія української культури: навч. посібник / Наук. ред. В. М. Шейко. – К., 2006.
3. Історія української культури : навч. посіб. для студ усіх спеціальн. : у 2-х ч. – Ч. 2. : Українська культура Нового та Новітнього часів / за ред. О. О. Петутіної. – Х., 2012.
4. Історія української культури / за заг. ред. І. Крип'якевича. – К., 1994.
5. Культурологія: українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / за ред. М. М. Заковича. – К., 2009.
6. Лекції з історії світової та вітчизняної культури : навч. посіб / за ред. А. Яртия та В. Мельника. – Львів, 2005.
7. Попович М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. – К., 2001.
8. Українська культура в іменах. Довідник / за ред. О. О. Петутіної. – Х., 2017.

Додаткова

9. Вічний як народ : сторінки до біографії Т. Г. Шевченка : навч. посіб. / упоряд. О. І. Руденко, Н. Б. Петренко. – К., 1998...
10. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. Грушевський. – К., 1991.
11. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст / О. Забужко. – К., 1993.
12. Забужко О. Шевченків міф України / О. Забужко. – К., 1997.
13. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка / П. Зайцев. – К., 2004.
14. Кривавич Д. П. Українське мистецтво : навч. посіб. / Д. П. Кривавич, В. А. Овсійчук, С. О. Черепанова. – Львів, 2005.
15. Лук М. І. Етичні ідеї в філософії України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / М. І. Лук; В. С. Лісовий. – К., 1993.
16. Огородник І. В. Українська філософія в іменах / І. В. Огородник, М. Ю. Русин. – К., 1997.
17. Попович М. В. Національна культура і культура нації / М. В. Попович. – К., 1991.
18. Степовик Д. В. Скарби України / Д. В. Степовик. – К., 1990.
19. Щербаківський В. Українське мистецтво / В. Щербаківський. – К., 1996.
20. Яценко М. Т. Українські поети-романтики / М. Т. Яценко. – К., 1987.

Тема 15. Сучасна українська культура

План

1. Трансформація сучасної картини світу та ідеали особистості ХХ–ХХІ ст.
2. Українська культура: від традиційного, індустріального до інформаційного і «smart»-суспільства.
3. Українська художня культура. Модернізм і постмодернізм.

Теми доповідей та повідомлень

1. Порівняння індустріальної й інформаційної культур: спільне і відмінне.
2. Метро як культурний феномен в українській урбаністиці.
3. Епоха Постмодерну як новий прояв Традиції.
4. Глобалізація як сучасний виклик українській ідентичності.
5. Інтелектуально-метафорична лірика «вісімдесятників» (на вибір: В. Герасим'юк, І. Римарук, І. Малкович).
6. Кінодиалогія Р. Синька «Тигролови» і «Сад Гетсиманський» за однойменними романами І. Багряного.
7. Сучасна кіноверсія «Украденого щастя» І. Франка (режисер – А. Дончик) .
8. М. Сядристий – відомий український мініатюрист.
9. Український тревелогер і письменник Максим Кідрук (автор першого українського технотрилера «Бот» і першого роману про авіацію «Жорстоке небо»).
10. Сучасні українські субкультури.

Проблемні питання

1. Чим принципово відрізняється традиційна і сучасна картина світу?
2. Які залишки традиційного світогляду спостерігаються в сучасних українців?
3. Які здобутки має українська культура за радянський період?
4. Чому критика «патріархальної культури» актуалізує феміністичні рухи?
5. Як розвиток Мас-медіа позначився на культурному житті українців?
6. Як на українському ґрунті розвивалися експресіонізм, кубофутуризм, абстракціонізм і конструктивізм?
7. Як в українській культурі реалізувалися стріт-арт, перформанс і художня віртуалістика?
8. Чому розвиток штучного інтелекту вимагає нової відповіді на питання «що таке людина»?
9. Які перспективи для культури України відкриває інтеграція в Євро-союз?
10. Що сприятиме популяризації української культури серед молоді?

ЗАВДАННЯ 7.1

Прочитайте ліричний вірш українського поета-футуриста Михайля Семенка (1892–1937) та дайте відповідь на запитання:

1. Охарактеризуйте футуризм як напрям європейського й українського мистецтва в Україні.

2. Які риси авангарду й футуризму наявні в поданому вірші?

НА ПЕРОНІ

Крізь мокрий туман блимають ліхтарі
На пероні повно тінів і розпливаючих силуетів
І тільки з центру – сам –
 безсмутовий промінь грів
І метушливий вечір видавався
 вібраціями менуетів

Уяву гріла сіра подорожня сукня
Лоскотав еротично капризний капелюх
І рухалися тіні ніби їм не було ніколи нудно
І відповідав зворушно перонний рух

Скиньте таємничість, я не можу зосереджуватися.
Губи викривіться в слухнянім стоні.
Хутко відійде потяг.

 Ми не будемо з Вами прощатися.
Я люблю, я люблю всіх жінок на пероні!

ЗАВДАННЯ 7.2

Прочитайте витяг із Закону України «Про культуру» (2011) та дайте відповідь на наступні запитання.

1. На що спрямована сучасна політика Української держави у сфері культури?

2. Як можна охарактеризувати результати цієї політики? Чи успішно досягаються поставлені в Законі цілі?

3. Які доповнення Ви можете запропонувати до поданого тексту? Яким чином досягти реалізації запропонованих цілей?

Законодавство України про культуру має на меті:

- забезпечення реалізації і захист конституційних прав громадян України у сфері культури – створення правових гарантій для вільного провадження культурної діяльності, свободи творчості, доступу до культурних цінностей, культурної спадщини та інформації про них;

- збереження і примноження національного культурного надбання;
- врегулювання відносин суб'єктів діяльності у сфері культури щодо інтелектуальної власності у сфері культури, забезпечення реалізації та захист авторського права і суміжних прав;
- визначення пріоритетів державної політики у сфері культури, форм, підстав, умов та порядку надання державної підтримки культури, гарантій невтручання держави у творчі процеси, механізму впливу громадськості на формування і реалізацію державної політики у сфері культури.

Відносини у сфері культури, що стосуються охорони та використання об'єктів інтелектуальної власності, врегульовуються законодавством про інтелектуальну власність з урахуванням положень цього Закону.

Основні засади державної політики у сфері культури.

Основними засадами державної політики у сфері культури є:

- визнання культури одним з основних факторів самобутності Українського народу – громадян України всіх національностей (далі – Український народ);
- сприяння створенню єдиного культурного простору України, збереженню цілісності культури;
- захист і збереження культурної спадщини як основи національної культури, турбота про розвиток культури;
- сприяння утвердженню гуманістичних ідей, високих моральних засад у суспільному житті;
- забезпечення свободи творчості, захист прав інтелектуальної власності, авторського права і суміжних прав;
- гарантування прав громадян у сфері культури;
- створення умов для творчого розвитку особистості, підвищення культурного рівня, естетичного виховання громадян, доступності освіти у сфері культури для дітей та юнацтва, задоволення культурних потреб Українського народу, розвитку закладів культури незалежно від форми власності, залучення до сфери культури інвестицій, коштів від надання платних послуг, благодійництва, інших не заборонених законодавством джерел;
- сприяння діяльності професійних творчих спілок та громадських організацій у сфері культури, активному функціонуванню державної мови в культурному просторі України, доступу громадян до культурних благ;
- визначення естетичного виховання дітей та юнацтва пріоритетом розвитку культури;
- забезпечення діяльності базової мережі закладів культури, закладів освіти сфери культури;
- підтримка діяльності у сфері культури, пов'язаної з виготовленням і розповсюдженням електронних та друкованих засобів масової ін-

формації, аудіо- та аудіовізуальної продукції, розробленням комп'ютерних технологій та підвищенням їх потенціалу для розширення доступу та залучення громадськості до діяльності у сфері культури тощо;

- пропагування української національної культури у всій її різноманітності за кордоном та світового культурного надбання в Україні;
- підтримка вітчизняного виробника у сфері культури;
- забезпечення розвитку міжнародного культурного співробітництва;
- створення страхового фонду документації про культурні цінності та документів на об'єкти культурної спадщини.

ЗАВДАННЯ 7.3.

Прочитайте уривки з роману Юрія Андруховича «Перверзії» та дайте відповідь на наступні питання.

1. На які риси, властиві культурі постмодерну, вказує український письменник?

2. У чому полягає суть карнавального світовідчуття?

3. У поданому тексті наведено низку запитань. Сформулюйте власні відповіді на них.

Живемо нині під знаком печального слова «після». Вірні своїй природі та технології, не хочемо усвідомити, що то можливий кінець, але так воно впливає з усіх навколишніх прикмет, знаків і натяків. Ступінь за ступенем робимося дедалі посвяченішими у велике безглуздя повторів і самоповторів. І навіть невірогідні зміни, що недавнього часу перекраляли обличчя дійсності, не принесли сподіваного зламу. Найоригінальніша з ідей, вигенованих бездуховним духом нашого часу (даруйте невеселу гру слів) — це ідея тотальної неоригінальності всього, мертвотна і велична. Цитата, колаж і деконструкція замінили нам щось давніше, первісніше, справжнє. Чи назавжди замінили?

Чи діло йде до смерті духовної? Чи маємо надію на розвиток? Чи від нас вимагається щось цілком звичайне — як повернення до Бога, наприклад? Чи ще до якогось Іншого? Наш корабель мусить орієнтуватися на певність обрію. Де нам її взяти? Чи варто доживати до ще однієї тисячі літ?

Ми у Венеції схильні думати, що сталося втрачання Карнавалу. Нам видно це. Цього не видно майже нікому — адже карнавал є, відбувається з року в рік, по декілька разів, з різних приводів, з вогнями і масками, з вином і танцями! Карнавал є, скаже вам будь-хто з тих, які ще (або вже) не бачать і яких безліч. Карнавалу робиться чимраз більше, він повсюдний і неперервний, скажуть вам іде інші, які від лукавого.

Але чи так насправді? Чи тільки видудленим і вижертим Він вимірюється? Чи неймовірними юрмищами туристів, японців, готельних послуг, розваг, оборотом грошей та витратами на піротехніку? А якщо то вже тільки гола механіка, машинерія, холодна індустрія, суцільна консумпція, перманентне паразитування? А якщо це пастка?

Здається, разом із Карнавалом ми втрачаємо і самих себе. Чи ми ще здатні любити, сміятися, плакати? Чи достатньо живі, щоб жити? Або такого дечого ще робити? Ось питання, над якими варто.

Ми запрошуємо вас до Венеції, міста на воді, міста-корабля, міста-привида, першого ж тижня по закінченні традиційного Великого Свята. Саме тоді, як відшумлять останні, до щему п'янки гуляння, відлунають оркестри і хори, злетять кольорові повісма з балконів і церковних брам, згинуть легіони світових волоцюг і заїжджих клерків (які нині дивним чином уже ніяк не різняться між собою — от прикмета!), — й тоді, в спокої та докладності, в короткотривалій паузі великопісної задуми та зосередженості поміркуємо спільно, заглиблені в бенедиктинську тишу славетного Сан Джорджо Маджоре про нас, про відлетілий Карнавал, про шанси і можливості, про опір безглуздю, про безглуздя опору.

Наше зібрання навряд чи порятує світ, навряд чи порятує Карнавал, воно не порятує навіть Венецію, навіть нас воно не порятує. Але ми зберемося — саме тепер і саме тут, у місці, переповненому відлуннями та цитатами, всередині цієї Великої Цитати, втілення нашого остаточного «після».

Підсумкова дискусія. Вироблення і прийняття загального меморандуму «Карнавал мусить тривати далі, інакше йому настане кінець!»

ЗАВДАННЯ 7.4

Прочитайте уривок з листа видатного письменника ХХ століття Антуана де Сент-Екзюпері та дайте відповідь на поставлені запитання.

1. В якій культурній добі було вперше висунуто гасло «Свобода. Рівність. Братерство»?

2. Які проблеми, властиві культурі ХХ століття, піднімає автор листа?

3. Чи проявляються ці проблеми в сучасній українській культурі? Відповідь аргументуйте.

Я зовсім не знаю, як ви визначаєте для себе свободу. Її можливі визначення незліченні. До числа найбільш жорстоких відносяться ті, у світлі яких наша епоха з'являється як найбільш «обмежуюча» в історії. Моя нинішня свобода спочиває на таких типових визначеннях, які позбавляють нас права на всяку незгоду, це воля коня, якому шори дозволяють бачити один єдиний шлях... Справжня свобода складається тільки у творчій дії... Але якщо я коливаюся, який із чотирьох типів автомобіля «Дженерал мо-

торс» мені вибрати, і який із трьох фільмів Занука подивитися, це не що інше, як карикатура на волю!.. Свободу зводять тут, у цьому світі загальної подібності, усього лише до вибору будь-якого одного товару з маси стандартних послуг. Я надаю засудженому вибір, чи посадити його на кіл або повісити, і при цьому я ще радію: який же він вільний!..

Рівність?.. Зрештою, ви зрозумієте самі, вдумавшись у зміст цих слів, що ваша рівність перебуває в найглибшому протиріччі з вашою свободою. Одне із двох: або моя воля полягає в тому, щоб бути схожим на всіх, і тоді підлягає ампутації все, що мене відрізняє, – відріжемо людині ноги, а потім іди, куди хочеш. Або ж моя воля в праві на відмінність від інших... Я знаю, що таке рівність двох трикутників. Але не можу собі уявити, що значить рівність трикутника і яблука. Рівність – є критерій лише для порівнюваних речей.

І, нарешті, братерство – от поняття, що ставить найбільш заплутані проблеми. Ви називаєте братерством вашу добродушну байдужість, коли ніхто по-справжньому не цікавиться ніким...

ЗАВДАННЯ 7.5

Прочитайте фрагмент наукової праці Х. Арендт «Між минулим і майбутнім» та дайте відповіді на наступні питання:

- 1. Що таке масова культура?***
- 2. Визначте особливості культури ХХ століття та світогляду цієї доби, про які йдеться в поданому тексті.***

Ера масової культури настає тоді, коли масове суспільство захоплює об'єкти культури, і її небезпека полягає в тому, що життєвий процес суспільства (що, як і всі біологічні процеси, зажерливо втягує все доступне у свій метаболічний цикл) буквально споживає об'єкти культури, з'їдає їх та руйнує. Зрозуміло, я не маю на увазі масові видання. Коли книжки чи картини викидаються на ринок за низькими цінами і розпродуються у великій кількості, це не відбивається на природі об'єктів, про які йдеться. Але їхня природа зазнає впливу, коли ці об'єкти самі змінюються, – переписуються, скорочуються, адаптуються, зводяться на рівень кітчу в репродукціях або в сценаріях для кіно. Це означає не те, що культура стає доступною для мас, а те, що культура руйнується, аби стати придатною для розваг. Результатом цього є не розпад, а загнивання, і ті, хто активно сприяє цьому, – це не композитори з Тін Пен Еллі, а особливий вид інтелектуалів, часто добре начитаних і добре поінформованих, чия єдина функція – добирати, розповсюджувати та змінювати об'єкти культури, щоб переконати маси, що «Гамлет» може розважати так само, як і «Моя прекрасна Леді», і при тому ще й прислужитися справі освіти...

Культура належить до об'єктів і є феноменом світу; розваги належать людям і є феноменом життя. Об'єкт культури є ним до тієї міри, до якої він довговічний; його довговічність повністю протилежна функціональності, що є властивістю, яка знову й знову спричиняє зникнення об'єкта з феноменального світу, коли він використовується і стає повністю зношеним. Великим користувачем і споживачем об'єкта є життя суспільства в цілому. Життя індиферентне до речового наповнення об'єкта; ...Культура опиняється в небезпеці, коли всі життєві об'єкти та речі, вироблені тепер або в минулому, розглядаються як суто функціональні з погляду життєвих інтересів суспільства, немовби вони існують тільки для задоволення потреб, і при такій функціоналізації майже немає сенсу ставити питання, якого порядку є ця потреба – нижчого чи вищого. Що мистецтво має бути функціональним, що собори задовольняють релігійні потреби суспільства, що картина народжується з потреби самовираження індивідуального митця, а дивляться на неї з бажання самовдосконалитися, – усі ці поняття настільки не пов'язані з мистецтвом і в історичному плані є такими новими, що виникає спокуса просто знехтувати їх як новітні забобони.

Собори були збудовані *ad maiorem gloriam Dei* (у славу Господа); і хоч вони як будівлі, звичайно ж, використовуються для потреб громади, їхня вишукана краса ніколи не може бути пояснена цими потребами, що з таким самим успіхом можуть бути задоволені в будь-якому невибагливому приміщенні. Їхня краса виходить за межі всіляких потреб, і вона дозволила їм існувати протягом віків; але тоді як краса, краса храмів, як і краса будь-якого світського будинку, виходить за межі потреб та функцій, вона ніколи не виходить за межі світу, навіть якщо зміст виконаної праці є релігійним. Навпаки, саме краса релігійного мистецтва перетворює релігійний та потойбічний зміст і сутність на відчутну матеріальну дійсність; у цьому розумінні все мистецтво є секулярним, а особливістю релігійного мистецтва є лише те, що воно «секуляризує» – матеріалізує і трансформує в «об'єктивне», відчутне, світське за своїм характером, – те, що існувало досі за межами світу, причому байдуже, чи, дотримуючись традиційної релігії, ми відводимо цьому «за межами» місце у потойбічному майбутньому, чи йдемо за сучасними поясненнями й локалізуємо його в найглибших куточках людського серця.

ЗАВДАННЯ 7.6

Прочитайте текст та сформулюйте відповіді на запитання:

1. У чому була складність залучення України наприкінці ХХ ст. до загальносвітових культурних процесів?

2. Яку загрозу можуть становити глобалізаційні процеси для національних культур?

3. Як можна зрозуміти словосполучення «пошук справжності» стосовно української культури?

«Наша країна після виходу з політично та культурно ізольованого, самозамкненого СРСР відкрилася для зовнішніх впливів. Позитивними наслідками цього були свобода ознайомлення з невідомими нам до цього часу науковими та філософськими текстами, забороненими досі художніми творами, можливість вільно телефонувати або виїжджати у будь-яку країну світу, що, безумовно, сприяло розширенню нашої ерудиції та залученню до загальносвітової культури. Але разом з цим постала і складна проблема шаленого впливання в український культурний світ продуктів культурного споживання «іноземного виробництва».

Сучасна українська культура за своєю історичною долею стоїть дещо перед іншими проблемами, ніж культури багатьох європейських країн, але є у них і дещо спільне: вона зараз також перебуває в такому ж становищі, яке можна визначити як відчайдушні пошуки справжності. Кожна епоха ставить перед культурою свої запити, відповіді на які можуть мати значення для того чи іншого відтинку її розвитку. Але перед культурою час від часу виникає й «вічний» запит, що до нього вона повертається як на крутизламі епох, так і в ситуації стабільного життя, позбавленого турбот, в очікуванні майбутніх випробувань. Таким постійним запитом для культури є потреба у самовизначенні, котре здійснюється через розкриття власної природи та визнання традицій як свого підґрунтя, через прояснення своїх витоків та чітке уявлення ціннісного стрижня буття людини в світі».

ЗАВДАННЯ 7.7

Мирослав Маринович – сучасний український публіцист та релігієзнавець, віце-ректор Католицького Університету у Львові. Прочитайте уривок з його роботи «Спокутування комунізму», що була написана в 1993 р., вже за умов незалежності України, та дайте відповідь на поставлені запитання:

1. На яких духовних проблемах України він наголошує? Які символи та образи використовує?

2. Чи змінилася духовна та релігійна ситуація в Україні з того часу по сьогодні?

«Сьогодні стало вже очевидним, що окреслювати сучасні процеси ще й терміном «духовне відродження» занадто рано. Зроблено певні кроки до національного, державного відродження, стали ми свідками інформаційного буму, допоки газети не зникли економічно, але у сфері духу, моралі наше суспільство різко деградувало. Виявилось, що навіть воскресіння двох наших церков не привело автоматично до відродження людського духу, бо розпорошило хвилю могутнього духовного піднесення на гранітних скелях міжцерковного суперництва.

А спочатку здавалося, що зроблено справді щось дуже важливе: розчищено стежку до цілющого джерела, усунуто головні законодавчі перепони в нормальному плині церковного життя. З'явилися передумови для відродження релігійної традиції – головного чинника, яким люди прищеплювалися колись до дерева Віри. Але якщо говорити про масштаб України, то результати поки що мізерні. Естафета поколінь перервана, духовний струмінь предків не циркулює в наших душах, оскільки обірваний якийсь дуже важливий нерв, що його передає. І мусить, очевидно, минути певний час, коли обхідними паростками той живильний зв'язок поновиться знову. <...>

Сьогодні, ніби зморщений пожовклий листок, відпав світогляд комуністичний. І знову зелені паростки духу стали сильнішими за зцементовані шари асфальту. Людина спрагло припала до Традиції, покайно вернулася в храм Обряду. Квітка душі розкрилася, щоб прийняти пилок з Нагірного світу... І раптом почало впадати в око, що живий допитливий дух став шукати щось знову поза храмом. Обряд – для задоволення естетичного відчуття, задля громадянського обов'язку, навіть для морального очищення. Але не для того, щоб пізнати світ, щоб у глибинах космосу почути той самий Голос, що звучить в тобі. Церква радо прийняла блудних синів, але зусиллями більшості своїх служителів вона спробувала повернути покайний людський дух у рамки, з яких він уже виріс. <...>

Церква вийшла переможцем у боротьбі з антихристом, який постав у формі тиранії. Але страшнішою для Церкви може стати свобода, надана їй байдужим секуляризованим суспільством. Приклад Заходу тут вражаючий. Шанований, пишний, щедро оплачений Обряд – і суспільство, що купило собі індульгенцію на те, щоб жити своїм незалежним життям. Для більшості людей там церква – ніби сучасний монарх, який виголошує тронні промови, але вже не править серцями своїх підданих. <...>

В добу революції Л. Толстой пропонував переписати Євангеліє, щоб наблизити його до життя. Сьогодні ми розуміємо, що мусимо “переписати” свої душі, в тексті яких аж надто багато кляк. Дух людський, затиснутий між респектабельним фарисейством і щирим одвертим сатанізмом, мусить пережити якісне системне переродження, інакше загине... Дух Євангелія, ота позаконфесійна й позачасова формула Любові – лише вони дадуть нам силу, бо лише вони є плодами з Древа Життя.

Сьогодні багато з нас подібні до літописного Володимира, що вибирає з усіх релігій кращу. Не маючи Бога в серці, ми вибираємо Його розумом – отак ніби сучасну “Міс Україну”. Далекий буддизм стає в ряд кандидатів поруч із по-американські атракційним протестантизмом...».

ТЕСТИ

1. Концепція елітарної культури розроблена: А) Фрідріхом Ніцше; В) Максом Вебером; С) Освальдом Шпенглером; D) Броніславом Малиновським; Е) Хосе Ортегою-і-Гассетом.

2. Спрямованість у майбутнє, культ техніки, поетизація життя мегаполісів об'єднала європейських та українських митців початку ХХ ст. у: А) фовізм; В) футуризм; С) сюрреалізм; D) кубізм.

3. Український модернізм вирізнявся визначальною значущістю опори на: А) традиції народного мистецтва та фольклор; В) науково-технічний прогрес; С) релігійну свідомість.

4. Діячі української культури початку ХХ ст. Олександр Мурашко, Марія Котляревська, Михайло Бойчук були видатними: А) науковцями; В) композиторами; С) художниками; D) архітекторами.

5. _____ модель світу постулює ідею хаосу, випадковості, плинності реального світу, непідвладного впорядкованості: А) романтична, В) ренесансна; С) модерністська; D) постмодерністська.

6. У культурі _____ поєднуються толерантність, плюралістичність, антитоталітаризм і водночас – втрата традиційних цінностей, орієнтація на споживацький світогляд, запозичення інформаційних технологій. А) авангарду; В) постмодернізму; С) символізму.

7. Твердження: Український постмодернізм є самотнім явищем щодо західного, оскільки не виростає на ґрунті глобальної інформатизації суспільства, його простором перетворень стають відроджені змісти національної традиції. А) правильне; В) неправильне.

8. Масова культура пов'язана з процесами: А) розповсюдження інформації на масову аудиторію; В) формування споживацького світогляду людей; С) індустріалізації суспільства; D) інформатизації суспільства; Е) адаптації цінностей класичної культури.

9. В українській радянській архітектурі 20-х – початку 30-х рр. домінував: А) конструктивізм; В) бароко; С) модерн; D) неоготичний стиль.

10. Процес формування єдиного всепланетного людства у ХХ ст. зазначається терміном: А) глобалізація; В) футурологія; С) сюрреалізм; D) модернізм.

11. Напрями художньої культури, що мають відношення до модернізму: А) романтизм, реалізм; В) готика, романіка; С) бароко, класицизм; D) експресіонізм, фовізм.

12. Лозунг «Геть від Москви!» належав відомому представнику української культури ХХ ст.: А) Миколі Зерову; В) Миколі Кулішу; С) Олександрову Довженку; D) Михайлу Хвильовому.

13. Представники філософії постмодернізму: А) Мартін Лютер, Жан Кальвін, Ульріх Цвінглі; В) Франсуа Вольтер, Жан-Жак Руссо, Дені Дідро; С) Огюст Конт, Герберт Спенсер, Джон Стюарт Мілль; D) Жак Лакан, Жан Франсуа Ліотар, Жак Дерріда.

14. Постмодернізм не оперує поняттями: А) бріколаж; В) гіпертекст; С) образ; D) пастіш; Е) палімпсест.

15. Представниками «Станіславського феномену» в українській культурі є письменники: А) Юрій Андрухович, Юрій Іздрик, Євген Пашковський, Тарас Прохасько; В) Дмитро Яворівський, Михайло Горинь,

В'ячеслав Чорновіл; С) Микола Зеров, Павло Филипович, Максим Рильський.

16. Представник постмодернізму в українському театрі, автор низки скандальних вистав, в тому числі по класичним творам: А) Лесь Курбас; В) Андрій Жолдак; С) Іван Мар'яненко; D) Амвросій Бучма.

17. Метафорою ____ є визначення «Післячорнобильська бібліотека»: А) українського модернізму; В) західної культури другої половини ХХ ст.; С) українського постмодернізму.

18. «Біблією українського фемінізму» називають: А) роман «Польові дослідження українського сексу» Оксана Забужко; В) роман «Жінка його мрії» Олени Ульяненко; С) драму-феєрію «Лісова пісня» Лесі Українки.

19. Представники молодшого покоління українських постмодерністів: А) Сергій Жадан, Любо Дереш; В) Володимир Діброва, Борис Жолдак, Лесь Подерв'янський; С) Юрій Андрухович, Віктор Неборак, Олександр Ірванець.

20. Особливістю розвитку української національної культури ХХ ст. є визначна роль: А) формування національної мови; В) політичного чинника; С) розповсюдження вищої освіти.

Список літератури

Основна

1. Абрамович С. Д. Світова та українська культура: навч. посіб. / С. Д. Абрамович, М. Ю. Чікарькова. – Львів, 2004.

2. Вандишева-Ребро Н. В. Актуальні проблеми сучасної естетики. Постмодернізм : метод. посіб. / Н. В. Вандишева-Ребро. – Суми, 2007.

3. Історія української культури: навч.-метод. посібник / Н. М. Левицька, С. І. Береговий. – К., 2015.

4. Історія української культури : навч. посіб. для студ усіх спеціальн.: у 2-х ч. – Ч. 2.: Українська культура Нового та Новітнього часів / О. О. Петутіна, Н. В. Вандишева-Ребро, О. В. Голозубов, [та ін.]; за ред. О. О. Петутіної. – Харків, 2012.

5. Культурологія: енциклопедичний словник / За ред. д.ф.н. проф. В. Мельника. – Львів, 2013.

6. Культурологія: Навчально-методичний посібник для студентів заочного відділення ... / Уклад. Петрикова В.Т., Рогоза О.М. – Харків, 2015.

7. Міщенко М. М. Сучасна культура України (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) : навч.-метод. посіб. з курсу «Історія української культури» / М. М. Міщенко. – Х., 2014.

8. Попович М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. – К., 2001.

9. Савельєв В. П. Культурологія. Етика. Естетика: навч. посіб. / В. П. Савельєв, С. М. Повторева. – Львів, 2012.

10. Українська культура в іменах. Довідник / О. О. Петутіна, Н. В. Вандишева-Ребро, О. В. Голозубов [та ін.]; за ред. О. О. Петутіної. – Харків, 2017.

Додаткова

11. Азарова Ю. О. Філософія мистецтва XIX–XX ст.: теорії, проблеми, концепції. В 2 ч. Ч.2: комплекс навчально-методичних матеріалів для філософського факультету / Ю. О. Азарова. – Х., 2011.

12. Глобалізація і культурна ідентичність: український вимір / О. Є. Гомілко, С. А. Лозниця, В. М. Вовк, С. В. Пролєєв, інші; Передмова О. В. Білий. – К., 2018.

13. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. / Т. Гундорова. – К., 2005.

14. Інформаційне суспільство. Шлях України: колективна монографія / А. В. Колоднюк, Л. В. Березовець. – К., 2004.

15. Кохан Т. Г. Кінематограф у контексті культурного простору XX століття: монографія / Т. Г. Кохан. – К., 2017.

16. Кривавич Д. П. Українське мистецтво: навч. посіб. / Д. П. Кривавич, В. А. Овсійчук, С. О. Черепанова. – Львів, 2005.

17. Лук'яненко Л. Г. Шлях до відродження: в 13 т. – Т. 12: Національна ідея і національна воля. Де ти, доле України? / Л. Г. Лук'яненко. – К., 2015.

18. Нові медіа в сучасному суспільстві: культурологічний вимір: монографія / В. М. Судакова, М. Ю. Наумова та ін. – К., 2017.

19. Попович М. Бути людиною. / М. Попович. – К., 2016.

20. Світова гібридна війна: український фронт. / За ред., передм. В. П. Горбулін. – К., 2017.

21. Український авангард 1910-1930 рр. Альбом. – К., 1996.

22. Шейко В. Культура України в глобалізаційно-цивілізаційному вимірі (історико-методологічні аспекти): монографія / В. Шейко. – К., 2011.

Тема 16. Культура Слобідської України

План

1. Формування культури Слобожанщини та її особливості.
2. Роль освіти і науки в культурному житті Слобідської України.
3. Самобутність художньої культури Слобожанщини.
4. Традиційна народна культура регіону.

Теми доповідей та повідомлень

1. Просвітницька діяльність Василя Каразіна.
2. Алчевські – родина діячів української культури.
3. Харківські поети-романтики 1820 – 1840-х років.
4. Іван Мар'яненко та Амвросій Бучма – режисери, актори, педагогі.
5. Ілля Слатін – визначний музичний діяч Слобожанщини.

6. Перлина української архітектури – Покровський собор у Харкові.
7. Академік архітектури Олексій Бекетов.
8. Художня спадщина Василя Єрмілова.
9. Лесь Курбас – геніальний режисер-реформатор ХХ століття.
10. Борис Чичибабін – совість російської поезії України.

Проблемні запитання

1. Чим обумовлені особливості традиційного народного побуту Слобожан?
2. Які Вам відомі старовинні слобожанські народні звичаї та обряди? Чи є їх відгомін у сьогоденні?
3. Кого Ви знаєте з видатних слобожанських просвітителів ХVІІ – першої половини ХІХ ст.? Яким був їх вплив на розвиток української культури?
4. Що Ви знаєте про харківську школу поетів-романтиків ХІХ ст.? Яка роль цих письменників у розвитку української національної самосвідомості?
5. Яка роль харківської художньої школи в становленні національного реалістичного живопису ХІХ – початку ХХ ст.? Назвіть імена видатних її представників.
6. Охарактеризуйте музичну культуру Слобідської України ХІХ–ХХ ст. Кого з видатних музикантів-харків'ян Ви знаєте?
7. Що Вам відомо про театральне життя Харкова в ХІХ–ХХ ст.? Назвіть імена видатних драматургів, акторів, режисерів, які працювали в місті.
8. Які архітектурні стилі ХVІІ–ХХІ століть можна наочно вивчати у Харкові? Зробіть слайд-шоу та охарактеризуйте специфіку кожного стилю на прикладі харківських пам'яток архітектури.
9. Охарактеризуйте культуру Слобожанщини радянського періоду. Які були в ній прояви тоталітаризму?
10. Кого ви знаєте з сучасних визначних письменників та художників, які мешкають у Харкові? Зробіть презентацію та проаналізуйте їхню творчість.

ЗАВДАННЯ 8.1

Прочитайте уривок з Проекту заснування Харківського університету, поданого В. Н. Каразіним на розгляд харківському дворянському зібранню 29 серпня 1802 року, та дайте відповідь на питання.

1. Яку мету переслідував Василь Каразін, пропонуючи відкрити у Харкові університет?
2. Яку роль відігравали університети в українській культурі ХІХ століття?
3. Чи зберігають університети в наші дні таке ж значення для місцевої громади і для суспільства в цілому?

§ 1. Університет належатиме до числа вищих училищ в імперії, призначених для готування юнацтва до громадських державних посад, шляхом пізнавання властивостей кожної. § 2. На цій підставі в Харківському університеті викладатимуться всі ті науки, які відкривають шлях до достойного посідання місць у різних званнях громадянина і вірнопідданого; як звання або спосіб служіння государю і державі між собою різні, так і науки, що викладатимуться, будуть поділені між окремими класами, які дістануть назву Відділів університету. § 3. Таких відділів у Харківському університеті має бути дев'ять, які відкриваються не відразу; але з часом, в міру того, як засоби на утримання університету збільшуються, і підготовлені будуть наставники та студенти. § 4. Наукам, властивим особливо кожному званню, повинні передувати науки, пристойні кожному добре вихованому громадянину. Вони 119 підготовляють його розум до інших знань, що повинні вже становити ту галузь, якій він себе посвятить. Знання мов, найпаче розуміння природи, знання математики, фізики, історії, географії — про науки такого роду молода людина повинна вже мати загальні знання; перше ніж вона приступає до наук, потрібних особливо в цивільній чи військовій службі. Таким чином першим відділом університету буде відділ загальних знань, який і відкриється першим, тобто не пізніше вересня 1803 року. § 24. Харківський університет може приймати в студенти шляхом екзаменів учнів з губернських народних училищ — Харківського, Курського, Орловського, Воронежського, Новоросійського, Полтавського та Чернігівського; таким способом він може впливати на освіту і користь всього південного краю Росії. § 26. Безперечно, що родючий край тутешній дасть державі величезні вигоди, якщо мистецтво збільшуватиме кількість його виробів, і готуватиме їх обробкою у власних межах. Всюди відчувається потреба в людях, які б досконало вміли керувати господарством і здобувати з маєтку найбільшу користь. Таких людей може виховати училище сільського домоводства. Воно, маючи наставників у всіх галузях економії і відведену ділянку землі для проведення практичних уроків і дослідів, буде одним з найпотрібніших у Росії закладів, подібне до того, яке міститься поблизу С.-Петербурга, але значно перевершуватиме завдяки своєму місцевому положенню і клімату. Учні його будуть для удосконалення свого слухати в цивільному відділі професора економії і технології.

ЗАВДАННЯ 8.2

Прочитайте короткий опис Харкова на межі XVIII – XIX століть і дайте відповіді на запитання.

1. Яким було повсякденне життя харків'ян у описаний час? Чим вони займалися? З якими проблемами зіштовхувалися?

2. Як Ви вважаєте, що спричинило бурхливий розвиток Харкова, в результаті якого лише за століття місто стало одним з найбільших в Україні?

3. Поміркуйте, яким чином складається образ міста, його «обличчя» і враження про нього у тих, хто місто відвідує?

Наприкінці 18 віку Харків скидався на велику українську слободу. Крім кам'яниці, що належала намісникові, решта будівель були дерев'яні. Оживав Харків тільки під час своїх великих ярмарків. З усіх усюдів України, Росії, Польщі й закордону з'їжджалися на ярмарок крамарі. Місто в той час не мало ні рівних вулиць, ні кварталів. Це, крім фортеці, де скупчувалися всякі установи, був ряд хуторів та окремих будинків. На території теперішнього міста в той час було кілька озер. З них одне, на вулиці Свердлова¹, там, де тепер два бульварчики, було найбільше озеро; воно було обсажене деревом, а через нього перекинута міст.

Доцільно буде сказати про те, яке враження справляв Харків на сучасників.

Досить відомий письменник свого часу князь Іван Долорукій, що відвідав був Харків 1810 року, писав таке: «Если судить о городах по наружному их виду, то Харьков не утешит: он расположен худо и вид представляет самый пустынный, но в нем живут весело и любят угощения».

Мандрівник Сумароков оповідає: «Улицы в нём неправильные, немощённые, грязные; хороших домов, исключая двух-трёх не находится. А по строениям, сделанным из мазанок или из брусьев, оный не мало на великороссийский город не походит. Городские мельницы с навозными плотинами производят немалую в водах порчу, чему еще более способствует растущая при берегах высокая трава аер, который выпускает острые свои соки в речные струи и зловонным потом согнитием заражает воздух».

Останній наскок татар на Харків стався 1737 року. Значення Харкова, як фортеці, після знищення Азова, та прутського походу, остаточно западає і він все більш набуває значення торговельного і адміністративного центру. Площа міста раз у раз поширюється. Але все ж він посідає невелику територію.

Теперішня Гончарівка, Панасівка були окремими слободами, що відділялися від міста левадами та пустками. Там, де тепер Клочківська вулиця

¹ Нині вул. Полтавський шлях.

ця, був хутір Клочки, а Москалівка, за планом початку 19 віку являла собою пустку. Там, де річка Харків злучається з Лопанню, починалися глибокі піски з озерами, що поросли лісом аж до самої Основи. Місто кінчалось біля Мироносицької церкви, що була тоді дерев'яною і стояла серед цвинтаря.

Вулиця Свердлова, що називалася «Перспективою», була забудована невеличкими хатками. Найкращий будинок на Перспективі – це була кам'яна аптека. На Сергіївському майдані, біля Університетської Горки, проводилася дрібна торгівля. Тут були балагани, ятки, а понад берегом Лопані тулилися дерев'яні харчевні. Тут було багно, що ніколи й не висихало.

Теперішній майдан Рози Люксембург² назився колись «Торговым або Народным» майданом. Тут збиралися харківські ярмарки і тут же базарними днями проводилася так звана «торговая казнь». Кат бив батогом, сік різками, та катував канчуками на «кобилі» злочинців, випікав їм розпеченим залізом «указные знаки», рвав ніздрі тощо.

Ще в половині 19-го сторіччя галас від цих катувань було чути в аудиторіях університету, і це «перешкоджало» викладанню науки.

Теперішній Театральний майдан та вулиця ім. Лібкнехта були жахливими місцями. Це був край міста. Там, де стоїть кірха³, була в'язниця, а де тепер будинок «Радянського села» – там стояв дерев'яний великий театр.

По колишній Сумській вулиці розташовані були кілька комор із хлібом, сіном, дьогтем тощо. Вулиць Пушкінської та Чернишевської зовсім не було. Московська⁴ та Старо-Московська були непроїжджі через невилазне болото.

ЗАВДАННЯ 8.3

Прочитайте уривок з балади слобожанського поета Левка Боровиковського та дайте відповіді на запитання.

1. Л. Боровиковський (1806–1889) – представник романтизму в мистецтві Слобожанищини. Які риси цього художнього стилю проявилися в його творі? Наведіть цитати з уривку на підтвердження.

2. Які народні вірування українців знайшли відображення у цій баладі?

3. У яких надприродних істот вірили слобожани?

² Нині Павловська площа.

³ До нині не зберіглася.

⁴ Нині Московський проспект.

ЗАМАНКА

Ми не бажаємо срібла ні злота;
Танці та пісні – наша охота;
Нащо нам срібло? – Хвилі більші;
Нащо нам золото? – Піски жовтіші.

Як рибки – в хвилях весело граєм;
Як пташки – в лісі пісні співаєм;
На дні дніпровським наші світлиці;
Там-то русалки, наші сестриці.
Ліжка в світлицях шовком покриті
Та ні з ким ліжка нам розділити...
Прийди, козаче, ясної ночі,
Дай цілувати карії очі!..

На білім світі серце заб'ється —
Язик ворожий з серця сміється;
А ми, русалки, зради не знаєм,
Вас, молоденьких, щиро кохаєм...

ЗАВДАННЯ 8.4

Прочитайте баладу «Співець» відомого історика, етнографа, громадського діяча і письменника родом зі Слобожанщини Миколи Костомарова (1817–1885) та дайте відповіді на запитання: 1. До якого художнього стилю можна віднести творчість М. І. Костомарова? 2. Які думки і почуття передає автор у цій баладі? 3. Яка, на Ваш погляд, головна ідея цього твору, до чого може закликати читача письменник?

Ой, чого, молодий співець, зажурився,
Головою жалко на гуслі схилювся?
Ой чого молодий співець не співає,
А чи гласу більше до пісень немає?
Нащо собі марно жалю завдавати,
Нащо свої красні літа загубляти!?
Сидить, як ізмерзлий, із ранку до ночі,
Облив слізеньками понурії очі:
– Чи тобі з літом розлучаться жалко?
Та ще тільки в полі забриніла травка!

Чи тебе не приймає своя родина,
Чи зрадила тебе твоя жінщина?
– Нема в мене роду, ані жінщини,
Один сиротина, як в полі билина!
Ох, тим молодий співець не співає,
Що рідная мова, як свічка, сконає.
Ох, тим той співець та й у гуслі не б'є,
Що його слухати ніхто не іде:
Ох, матінко моя, нене старая,
Задавила тебе вже земля сирая.
Будяк на могилі почав червоніти;
А нікому було рожі посадити.
Ох, піду я, піду на тую могилу,
А де мою матір давно схоронили!
Ох, піду до Дніпра, на гору високу.
Піду подивлюся на степ широкий.
У старому Дніпрові вода леліє,
А по степу-долині ковила сивіє,
А скрізь по ковилі свистун-вітер віє! –
Та припав співець до землі головою;
Покотились слізки із очей рікою!
– Ох, нене моя, ти, рідна мати,
Чи нам тебе, рідна, уже не видати?
Уставай із землі діток приглядіти;
Вони плачуть, б'ються: вони твої діти!
– Нехай плачуть, б'ються: вони увіймуться:
Тим, що увіймуться, не хочу прочнутися!

ЗАВДАННЯ 8.5

Прочитайте фрагменти етнографічних спостережень відомого етнографа і фольклориста Слобожанщини Митрофана Дикарьова (1854–1899) та дайте відповіді на запитання:

- 1. Що таке досвітки?*
- 2. Охарактеризуйте значення цього звичаю в житті слобожанських селян XIX століття.*
- 3. Які сучасні форми спілкування молоді прийшли на зміну цьому звичаю?*

На «досвітках» можна було почути наступні казки-«нісенітниці».
«Як був я з дідусем, а батька на світі не було, і поїхали ми з дідусем орать. Приїхали, стали орать, а в колішні ося й поламалась. Ну що тут ро-

бить? Так мій дідусь умирає та на мене й говорить: «Іди, синок, рубай осю, а на мене надія, як на бабиного Гордія».

Я пішов у ліс, іду туди і зустрів чоловіка: «Здоров тобі, хлопче!» – «Здоров!» – «Куди ти йдеш?» – «У ліс!» – «Чого?» – «Осю буду рубать». – «А що ти не чув, — питає мене чоловік, — кажуть, немов на небі дорогі мухи та комарі?» А я й кажу: «Ні, не чув!» – І розстались ми з чоловіком.

Я тоді іду в ліс та ловлю мух та комарів і наловив два мішки, поки дійшов у ліс. Прийшов у ліс, найшов такий дубок, що аж до неба. Я тоді перехрестився й поліз прямо на небо. Ізліз туди, а там скотини прямо гурти ганяють. Я як показав мух та комарів, так вони й вхватались за мене, як за грішну душу. Як давай вони мінять мух та комарів: пару мух на дві пари волів. І я їх наміняв сорок пижин з пижиною, і всі куці та білохвості. Та наорав землі та насіяв хліба та я й бачу, як де неврожай, я туди прямо й кидаю вилами. Та, може, і ви чули, що грім гримів – так то я снопи возив.

І прожив я там довго: годів... годів... днів два, або що, і став уже додому йти і гоню до дубка гурт скотини. Пригнав, кинувсь, а якийсь чорт ізрубав дубок. Ну, що тут робить? Я давай кидать волів відтіля із неба. Так я кидав, кидав, та утомився та й бросив.

І став думать, як би з неба ізлізти, та й надумав і начав різать волів та обдирать, а з шкур канат плести та додолу брести. Та й сплів канат, прив'язав до прикорня та й спустився додолу, у путь дорогу. Та доліз до краю каната, а додолу іще далеко. Я тоді і сидю. Ну що тут робить? Як розхитався з Петербурга та у Москву, а з Москви та у Петербург. Хитаюсь я, ну кой-як зупинився. Тут їде чоловік і везе в ямах полову. Він під'їхав протів мене, тут де не взявся вихор, як схватить ту полову та угору – прямо суне до мене. А я... полову хватаю та канат мотаю, та й доточив, Бог дав, каната, спустився додолу, іду по степу.

Напали на мене розбійники та взяли, заставляють мене красти. Послали мене биків красти, а я пішов та у мельницю уліз у мушну скриньку, сів та й сидю. А вони, ці ж розбойники, та пригнали до мельниці корову різать. Зарізали корову, та требуху випустили, та сюди до мене як кинуть, та мені прямо в лоб; а я... як закричу: «Калавур!», а вони геть розбіглись. А я всю гавядину забрав та приніс додому, так і досі є».

На досвітки ходять тільки зимою; починають із початку осені і до самої весни. На досвітках дівчата шиють, прядуть і різні узорі вишивають. Там вони, сидівши за роботою, співають укорні пісні на хлопців і таких ріжних співають. Як яка не лінива, так хоч і співає, а своє діло робить, а яка жирна і лінива, так та і роботу бросе, затіє з хлопцями воловодиться...

Хлопці тоді співають різних пісень і присталяють там різні приказки і басні стидні, і тасуються там, поки і полягають спати. Дівчата і хлопці того чоловіка, до якого ходять на досвітки, називають дядьком, а її тьоткою. За те, що пускають, їм вони кой-що приносять: дівчата – принесе яка муки, пшінця, сала, а в празник пиріжка або пампушок. А за світло вони

самі гроші платять, кожна по черзі і купує карасину. Куплять і пляшку, зложаться гуртом та й посвічують цілу зиму. На досвітки дівчата ходять не всі, які єсть по селищі, а ті тільки, яких пускають матері...

...На досвітках хлопці гуляють у журавля. Наряджаються там так: надіне свиту ногами у рукава, а поли коло пояса підпереже, потім другу свиту на верх у рукава руками, і тоді однією рукою махає так, як шиєю журавель, і у руці держе цурупаличок замісто носа, та тоді лазе по хаті і довбе носом хлопців і дівчат. Гуляють і у сліпців, і чого вони тільки там не притворяють.

Ці штуки творяться у слободі Тишанці, Борисівці, Новому хуторі та в інших селах.

(Борисівка, 1893)

ЗАВДАННЯ 8.6

Прочитайте фрагмент історичного документального джерела і дайте відповіді на питання:

1. На вирішення якої проблеми міста Харкова спрямовано цю постанову?

2. Яким чином зелені насадження пов'язані із задоволенням «потреб культурного відпочинку» і культурних потреб містян в цілому?

3. Яке значення має окреслена проблематика для культурного життя сучасного Харкова?

Постанова № 140

Виконавчого комітету Харківської міської ради

депутатів трудящих та Харківського

міського комітету КП(б)У

м. Харків

6 жовтня 1943

р.

До окупації Харків мав понад 7000 гектар парків, скверів, бульварів, вуличних посадок і овочевих садків індивідуального користування для задоволення потреб культурного відпочинку трудящих.

Більшість цих насаджень німецькі окупанти або повністю знищили, або вирубали на 70–80 %.

Зовсім знищені по всьому місту красуні блакитні ялини, єдині в нашій частині України, кедрові сосни, всі ялинкові і шихтові насадження.

Зелене господарство міста, що являє собою засіб оздоровлення і є місцем культурного відпочинку трудящих, як і всі інші галузі міського господарства, належить до негайного відновлення.

Виконавчий комітет Харківської міської ради депутатів трудящих та міський комітет КП(б)У постановляють:

1. План посадки дерев по м. Харкову на осінній період 1943 року в кількості 25000 шт. затвердити, а саме:

...

ЗАВДАННЯ 8.7

«Харківський бузок» – міжнародний кінофестиваль короткометражного кіно, який проводиться щорічно у Харкові з 2009 р. Прочитайте уривки із огляду преси про цей фестиваль у 2013 р. та дайте відповіді на запитання.

1. Якою є мета таких фестивалів?

2. Чому саме з Харковом пов'язали організатори ідею організації такого фестивалю?

3. Які ще фестивалі, мистецькі та культурні події регулярно відбуваються у місті?

«Коли скептики кажуть, що Харківський кінофестиваль – це не Канський, не Берлінський і не Московський, то це правильно. Адже «Харьковская сирень» – самостійна культурна подія в світі кінематографа. Найкраще про це сказав голова журі кінофестивалю, народний артист Російської Федерації Володимир Фокін напередодні його відкриття: «Ще п'ять років тому не було міжнародного кінофестивалю «Харьковская сирень», а тепер є. Фестиваль швидко розвивається. Зростання фестивальної програми просто феноменальне. Цього року ми маємо справу з повноцінною програмою конкурентоспроможних, дуже професійно виконаних робіт повноцінного європейського фестивального рівня». <...>

«На Алеї почесних гостей фестивалю пройшла церемонія зняття відбитків долонь зірок кіно, що продовжать низку стел у саду ім. Шевченка. Нинішнього року свої відбитки залишили Мішель Мерсьє; Аркадій Інін (який, до речі, народився в Харкові); Олексій Колесник (к/ф «Овід», «Батальйони просять вогню», «Холодне літо 53-го»), а також українська радянська актриса Світлана Живанкова (к/ф «Вертикаль», «Чорноморочка», «Роки молоді») й представник французького кінематографа, фахівець з 3D графіки Олів'є Кауфер».

Така традиція народилася 2009 року. Нині алею прикрашають 19 стел. Свій слід у Харкові вже залишили французькі кінозірки Мілен Демонжо, П'єр Рішар, Ален Делон, Жан-Поль Бельмондо, легенда українського кіно Богдан Ступка, відомі діячі російського кінематографа Наталя Фатеева, Алла Сурикова, Володимир Фокін, Борис Токарев, Людмила Гладунко, представники американського кіно з харківським корінням Юджин Мамут та Ірина Борисова. <...>

«Харків заслужив право мати власний кінофестиваль хоча б завдяки сукупності талановитих людей, які народилися та працювали на цій землі й так чи інакше були пов'язані з кінематографом. Завдяки «Харьковской сирени» в нас з'явилася можливість показати світу незаслужено забуті імена

великих і талановитих наших земляків. Наш фестиваль дає можливість проявити себе багатьом талановитим молодим кінематографістам. Ту нішу, яку обрав для себе Харків, – короткий метр, напевно, в нас уже не відбере ніхто», – зазначив, вітаючи гостей, голова оргкомітету фестивалю, голова Харківської облдержадміністрації Михайло Добкін. Потім були численні зустрічі з глядачами, майстер класи, презентації книжок, зокрема Мілен Демонжо та кінокритика Володимира Миславського. <...>

«Я спостерігаю розквіт культури в Харкові, адже все, що ми бачили на цьому фестивалі, на відкритті і закритті – нетривіальне видовище, справжнє шоу. Тут блискуча підготовка різних колективів, і дорослих, і зовсім юних артистів, яких однозначно спрямовує професійна й потужна режисерська рука. Фестиваль «Харьковская сирень» зростає, і я бажаю йому довгих років життя», – підсумував Володимир Фокін.

ТЕСТИ

1. Слобідська Україна – це територія: А) Харківської обл.; В) Харківської обл. та частини Белгородської обл.; С) частина Харківської, Сумської, Луганської, Донецької, Белгородської, Воронежської, Курської обл.
2. Для культури Слобожанщини характерне: А) антагонізм етнічних культур; В) нейтральне відношення; С) діалог культур.
3. У «Слові о полку Ігоревім» йдеться про боротьбу з А) половцями; В) сарматами; С) печенігами.
4. Звіриний стиль притаманний прикрасам: А) слов'ян; В) половців; С) татар; D) скіфів.
5. Харцизами у XVII-XVIII ст. на Слобожанщині називали: А) воєнні укріплення; В) переселенців з Правобережжя; С) розбійників.
6. Святогірський монастир був закритий за наказом: А) Миколи І; В) Катерини ІІ; С) Павла І.
7. Харківський колегіум був на Слобожанщині: А) першим середнім навчальним закладом; В) першим вищим навчальним закладом; С) першим приватним навчальним закладом.
8. Григорій Сковорода викладав у Харківському колегіумі: А) математику; В) латину; С) добронравіє (етику).
9. Харківський університет був відкритий у: А) 1800 р.; В) 1805 р.; С) 1830 р.; D) 1905 р.
10. Перша у підросійській Україні газета називалася: А) Харьковский известия; В) Харьковский еженедельник; С) Харьковский Демокрит.
11. Перші у підросійській Україні журнали з'явилися у: А) 1805 р.; В) 1812 р.; С) 1816 р.
12. Ілля Слатин був слобожанським: А) актором; В) співаком; С) художником; D) музичним діячем.
13. Сергій Васильківський жив: А) у першій пол. XIX ст.; В) у другій пол. XIX – на початку XX ст.; С) у першій пол. XVIII ст.

14. Дзвіницю Успенського собору збудували: А) Євген Васильєв та Андрій Тон; В) Євген Васильєв та Олексій Бекетов; С) Віктор Ве-личко та Олександр Гінзбург.

15. Держпром – це зразок: А) кубізму; В) соцреалізму; С) конструктивізму; D) модерну.

16. Театр Леся Курбаса називався: А) Авангард; В) Березіль; С) української драми ім. Т. Шевченка.

17. Книжку «Слобожане. Історично-етнографічна розвідка» на-писав: А) Дмитро Багалій; В) Микола Сумцов; С) Петро Іванов; D) Стефан Таранушенко.

18. На Слобожанщині починали будувати хату: А) у будь-який день; В) у суботу; С) у вівторок або четвер.

19. Вертаючись з похорону, слобожани бралися рукою: А) за ко-мин печі; В) за ікону; С) за сковороду.

20. Переганяючи худобу до нового двору, слобожанин розстеляв на хвіртці: А) червоний пояс; В) шматок рогожі; С) власні штани.

Список літератури

Основна

1. Гомон П. Л. Русская муза Слобожанщины : учеб. пособ. / П. Л. Гомон. – Х., 2006.

2. Історія Слобідської України : хрестоматія / уклад. Д.М. Чорний. – Х., 2016.

3. Історія української культури : навч. посіб. для студ. усіх спеціальн. : у 2-х ч. / за ред. О. О. Петутіної. Ч. 2.: Українська культура Нового та Новітнього часів. – Х., 2012.

4. История украинской культуры : учеб. пособие для студ.-иностранцев всех специальностей / под ред. Е.А. Петутиной. – Х., 2012.

5. История украинской культуры : практикум для студ.-иностранцев всех специальностей / под ред. Е.А. Петутиной. – Х., 2014.

6. Рідний край : навч. посібник з народознавства / за ред. І.Ф. Прокопенка. – 2-е вид., випр. і доп. – Х., 1999.

7. Українська культура в іменах: довідник / за ред. О. О. Петутіної. – Х., 2017.

8. Художня культура Слобідської України : навч. посіб. / Межова Н. Г., Сердюк О. В., Шило О. В. та ін. – Х., 1995.

9. Чорний Д.М. Історія Слобідської України : підручник /Д.М. Чорний. – Х., 2016.

10. Шейко В.М. Історія Слобідської України : навч. посібн. / В.М. Шейко, Л.Г. Тишевська. – Х., 2012.

Додаткова

11. Астахова О. В. Свята та побут Слобожанщини : альбом / О. В. Астахова, Т. М. Крупа, В. А. Сушко. – Х., 2008.

12. Багалій Д. І. Історія Слободської України / Д. І. Багалій. – Х., 2018.
13. Матеріали фольклорно-етнографічної експедиції «Муравський шлях-97» (по селах Богодухівського, Валківського, Краснокутського та Нововодолазького районів Харківської обл.) / упоряд. М. М. Красиков, М. О. Семенова, В. М. Осадча, Н. П. Олійник. – Х., 1998.
14. Сумцов М. Ф. Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України. Вибрані праці / М. Ф. Сумцов; упоряд. М. М. Красиков. – Х., 2008.
15. Красиков М. М. Філософія буття слобожанського селянина // Дух і літера. – Київ. – 1999. – № 5-6.
16. Иванов П. В. Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда Харьковской губернии / П. В. Иванов; упоряд. М. М. Красиков. – Х., 2007.
17. Имена и лица : Самые знаменитые харьковчане : справочное издание / гл. ред. В. М. Губин. – Х., 2008.
18. Карнацевич В. Л. 100 знаменитых харьковчан / В. Л. Карнацевич. – Х., 2005.
19. Лейбфрейд А. Ю. Харьков. От крепости до столицы : заметки о старом городе / А. Ю. Лейбфрейд, Ю. Ю. Полякова. – Х., 2004.
20. Немцова В. Харьковская художественная школа (середина XVII – конец XX века). – Х., 2016.
21. Таранушенко С. А. Наукова спадщина. Харківський період. Дослідження 1918–1932 рр. : монографічні видання, статті, рецензії, додатки, таранушенкознавчі студії / С. А. Таранушенко; наук. ред. М. М. Красиков. – Х., 2009.
22. Титар О. В. Культура Слобожанщини: проблеми національно-культурної ідентичності / О. В. Титар. – Х., 2006.
13. Харківщина : енциклопедичний словник. – Х., 2014.

Тематика рефератів

1. Функції культури.
2. Микола Костомаров про національну своєрідність українського народу та його культури.
3. Порівняльно-історичний метод у культурологічних дослідженнях Михайла Драгоманова.
4. Цілісна концепція історії української культури у творчій спадщині Івана Франка.
5. «Українська ідея» в культурологічній концепції Михайла Грушевського.
6. Проблема європеїзації української культури у творчій спадщині Миколи Хвильового.
7. Сучасні дослідження з історії української культури.
8. Магія в первісній культурі.
9. Вікентій Хвойка – видатний дослідник української старовини.
10. Трипільська культура та її вплив на побут і мистецтво східних слов'ян.
11. Культури киммерійців, скіфів, сарматів.
12. «Боги та герої давньогрецьких міфів у культурі античного Причорномор'я».
13. Архітектура і скульптура в античній художній культурі.
14. Родоначальник християнського гуманізму Володимир Мономах.
15. Проблема людської особистості в «Слові Данила Заточника».
16. Іларіон Київський про велич і єдність землі руської.
17. Давньоруське літописання: світова історія та сенс людського життя.
18. Середньовічна картина світу в «Слові о полку Ігоревім».
19. Давньоруська ікона.
20. Софія Київська – видатна пам'ятка вітчизняної культури.
21. Юрій Дрогобич – видатний вчений, представник раннього гуманізму в Україні.
22. Іван Вишенський про свободу народу і особи.
23. Книгодрукування і розвиток вітчизняного гуманізму.
24. «Русинський Демосфен» Станіслав Оріховський.
25. Вітчизняна оборонна архітектура XIV–XVI ст.: від готики до ренесансу.
26. Національна святиня – «Пересопницьке Євангеліє».
27. Петро Могила – релігійний реформатор, освітній діяч, меценат.
28. Просвітницька діяльність Києво-Могилянської академії.
29. Культура доби Івана Мазепи.
30. Феномен українського бароко.
31. Погляди Феофана Прокоповича на людину, державу, церкву, мистецтво.
32. Учення Григорія Сковороди про «сродну» працю.

- 33.Максим Березовський, Дмитро Бортнянський, Артемій Ведель – корифеї духовної та світської музики.
- 34.Видатні художники Григорій та Дмитро Левицькі.
- 35.Творчість Володимира Боровиковського.
- 36.Український романтизм.
- 37.«Енеїда» Івана Котляревського – перший твір нової української літератури.
- 38.«Не вмирає душа наша, не вмирає воля» (Тарас Шевченко в культурному житті ХІХ ст.).
- 39.Світ старої України у «Вечорах на хуторі коло Диканьки» Миколи Гоголя.
- 40.Михайло Старицький і розвиток українського професійного театру.
- 41.Микола Лисенко – основоположник української класичної музики.
- 42.Творчість Лесі Українки.
- 43.Видатний культурний діяч Іван Франко.
- 44.Кубофутуризм в Україні і Росії (Давид і Микола Бурлюки, Олександра Екстер, Олександр Богомазов, Василь Єрмилов).
- 45.Михайло Бойчук та його школа.
- 46.Проблеми людини, нації та культури у творчості українських літературних модерністів (Микола Хвильовий, Микола Зеров, Олександр Олесь).
- 47.Тоталітаризм – трагедія вітчизняної культури ХХ ст.
- 48.Гуманістичні пошуки сучасної вітчизняної поезії (Василь Стус, Микола Вінграновський, Іван Драч, Дмитро Павличко, Ліна Костенко).
- 49.Творчість Олександра Довженка.
- 50.Поетична хвиля українського кіно (Сергій Параджанов, Юрій Ільєнко, Леонід Осика, Іван Миколайчук).
- 51.Український постмодернізм.
- 52.Повір'я, звичаї та побут слобожан.
- 53.Культурне життя Слобідської України в наукових дослідженнях Дмитра Багалія.
- 54.Микола Сумцов – дослідник і громадський діяч слобожанського краю.
- 55.Внесок Петра Іванова та Стефана Таранушенка у вивчення культури Слобідської України.
- 56.Гнат Хоткевич – письменник, режисер, актор, музикант.
- 57.Видатні письменники-слобожани Григорій Квітка-Основ'яненко та Петро Гулак-Артемовський.
- 58.«Березіль» Леся Курбаса в контексті розвитку вітчизняного театрального мистецтва.
- 59.Україна у творчості Іллі Рєпіна.

Вимоги до написання реферату

Обсяг реферату повинен складати 20–25 рукописних сторінок учнівського зошита або 10-14 друкованих шрифтом Times New Roman (розмір кегля – 14; міжстроковий інтервал – 1,5; поля – 2,5).

Мова написання – українська. Уникайте довгих речень, багатослів'я, повторів, аналізу несуттєвих фактів. Перевіряйте помилки, при необхідності користуйтеся словниками та довідниками. Для зауважень та поміток викладача залишайте поля.

Реферат має чітко визначену структуру й складається з титульного аркушу, змісту, вступу, основної частини (2–3 розділів), висновку, списку використаної літератури.

Титульний аркуш оформляється за стандартною формою (Див. Додаток 1).

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми, розкривається навчально-пізнавальне значення її дослідження. Обов'язкова частина вступу – короткий аналіз наукової літератури, яка самостійно відібрана та проаналізована відповідно до плану роботи над рефератом.

Основна частина складається з розділів, кожен з яких має свою назву й відповідну нумерацію. Розташовуйте матеріали розділів у логічній послідовності; у кожному з них повинні бути Ваші власні пояснення, приклади, узагальнення.

У **висновку** треба сформулювати основні результати дослідження та зробити акценти на зв'язку наукової проблеми з сучасністю.

Список літератури необхідно складати у відповідності до правил оформлення бібліографії.

Зверніть увагу, що **відомості про книгу** повинні включати: прізвище та ініціали автора; назву книги; через двокрапку – її призначення; через косу риску – відомості про відповідальність (ініціали та прізвища авторів); через крапку, тире – місце видання; через кому – рік видання. Якщо книга написана чотирма та більше авторами, то допускається описувати її під назвою, тобто спочатку навести назву книги, а далі через косу риску подати прізвища чотирьох авторів (якщо їх усього чотири) або трьох і словосполучення «та ін.» (якщо авторів п'ять і більше). Наприклад:

Один автор

Матвеева Л. Л. Культурологія : Курс лекцій : навч. посіб. / Л. Л. Матвеева. – К., 2005.

Два автори

Абрамович С. Д. Світова та українська культура: навч. посіб. / С. Д. Абрамович, М. Ю Чікарькова. – Львів, 2004

Три автори

Кривавич Д. П. Українське мистецтво: навч. посіб. / Д. П. Кривавич, В. А. Овсійчук, С. О. Черепанова. – Львів, 2005.

Чотири автори

Історія світової та української культури / Греченко В., Чорний І., Кушнерук В., Режко В. – К., 2000.

П'ять і більше авторів

Культурологія : навч. посіб. / Баканурський А. Г., Александров А. Б., Дашкова Т. Ю. та ін. – К., 2004.

Без авторів

Історія світової культури : навч. посіб. / за ред. Л. Т. Левчук. – К., 1999.

Відомості про статтю включають: прізвище та ініціали авторів; заголовок статті; через дві косі риски – найменування журналу, збірника, де вміщена ця стаття; через крапку, тире – місце видання (для збірників); через крапку, тире – рік видання; через крапку, тире – номер, випуск, том (для журналів, збірників). Наприклад:

Шелест В. Думи – козацький епос // Київська старовина. – 1993. – №6.

Робота над рефератом починається з вибору теми. Поставтеся до неї як до відповідальної та важливої справи. Обираючи тему дослідження, оцініть рівень своїх знань з даної проблематики, зверніться за інформацією до підручників або довідників, тематичного каталогу бібліотеки, навчально-методичного кабінету, а головне – враховуйте свій особистий інтерес, бо від нього в значній мірі залежить якість виконання творчої роботи. Не обов'язково обирати тему з пропонованого посібника. Вам надається право сформулювати її самостійно, але в цьому випадку тема реферату повинна відповідати навчальній програмі дисципліни «Історія та культура України». Необхідно узгодити обрану тему й план роботи з викладачем.

Одна з головних вимог до реферату полягає в його творчому й самостійному виконанні. Усі проблеми обраної теми повинні знайти найповніше висвітлення в тексті. Використовуйте різноманітні культурологічні та історичні джерела, наукову літературу (монографії, навчальні посібники, статті, матеріали наукових конференцій, довідники). Досягнення науковців повинні бути відображені в усіх розділах реферату. При цьому Ви несете повну відповідальність за достовірність використаних матеріалів, у тому числі окремих фактів і цитат, за істинність формулювань, узагальнень та висновків. Матеріали з Інтернету без їхнього всебічного опрацювання, висновків та списку літератури як реферат не зараховуються.

Роботу треба представити у відповідний термін на кафедру українознавства, культурології та історії науки (ауд. 705 у1, тел. 707-68-29) для перевірки та рецензування викладачем. Захист реферату відбувається в різних формах. Це може бути виступ з тезами на семінарі або науковій конференції, співбесіда під час модульного контролю, викладення основних результатів дослідження під час відповіді на екзамені.

Зразок оформлення титульного аркушу

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

КАФЕДРА УКРАЇНОЗНАВСТВА, КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА ІСТОРІЇ НАУКИ

Реферат
з дисципліни
«ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ»
на тему
Середньовічна картина світу в «Слові о полку Ігоревім»

Студента гр. СГТ-210.96
Корнієнка Романа

Харків 2021

Критерії оцінювання успішності студентів

Національна оцінка / Оцінка ECTS та її ви- значення	Критерії оцінювання	
	позитивні	негативні
5 Відмінно / А Відмінно	Глибоке знання навчального матеріалу, що міститься в основних і додаткових літературних джерелах; творчий підхід до вивчення дисципліни; вміння аналізувати явища, які вивчаються, в їхньому взаємозв'язку і розвитку; відповіді на запитання чіткі, лаконічні, логічно послідовні	—
4 Добре / В Дуже добре	Глибокий рівень знань в обсязі обов'язкового матеріалу; вміння давати аргументовані відповіді на запитання.	Відповіді на запитання містять незначні неточності.
4 Добре / С Добре	Міцні знання матеріалу, що вивчається; вміння давати аргументовані відповіді на запитання.	Відповіді на запитання містять певні неточності.
3 Задовільно / D Задовільно	Знання основних положень матеріалу, що вивчається.	Невміння давати аргументовані відповіді на запитання; невміння аналізувати викладений матеріал.
3 Задовільно / E Достатньо	Знання основних положень матеріалу.	Незнання окремих питань з матеріалу; невміння послідовно і аргументовано висловлювати власну думку.
2 Незадовільно / FX Незадовільно (потрібне до- даткове ви- вчення)	Додаткове вивчення матеріалу може бути виконане в терміни, що передбачені навчальним планом.	Незнання основних положень навчального матеріалу; істотні помилки у відповідях на запитання.
2 Незадовільно / F Незадовільно (потрібне по- вторне ви- вчення)	—	Відсутність знань значної частини навчального матеріалу.

Навчальне видання

Методичні рекомендації до самостійної роботи з дисципліни «Історія та культура України» : навч.-метод. посіб. для студентів усіх спеціальностей

Відповідальний за випуск *В.М. Склад*
Роботу до друку рекомендував

В авторській редакції
Комп'ютерна верстка

План 2021 р., поз.

Підп. до друку . 2019 р. Формат 60x84 1/16. Папір офсет.

Riso-друк. Гарнитура Таймс. Ум. друк. арк. .

Наклад 100 прим. Зам. № Ціна договірна.

Видавничий центр НТУ «ХП»

Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 3657 від 24.12.2009 р.

61002, Харків, вул. Кирпичова, 2.

Друкарня НТУ «ХП», 61002, Харків, вул. Кирпичова, 2